

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
NA LATA 2022-2025**

GMINA SADKI 2022 ROK

Spis treści

1. Wstęp.....	3
1.1. Położenie gminy Sadki.....	4
2. Słowniczek pojęć.....	5
3. Podstawy prawne opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	7
3.1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami.....	8
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	13
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	13
4.2. Relacje Gminnego Programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	15
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	22
5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy.....	22
6. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Sadki.....	28
6.1. Położenie, zarys historii i podstawowe dane opisowe miejscowości Sadki.....	28
6.2. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków (GEZ).....	36
6.3. Zabytki nieruchome o dużym znaczeniu, w tym zabytki objęte prawnymi formami ochron.....	37
6.4. Zabytki ruchome.....	43
6.5. Zabytki archeologiczne.....	43
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego - analiza szans i zagrożeń.....	47
8. Założenia programowe.....	50
9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami.....	56
9.1. Instrumenty prawne.....	56
9.2. Instrumenty finansowe.....	57
9.3. Instrumenty społeczne.....	57
10. Zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	58
11. Źródła finansowania Programu Opieki nad Zabytkami.....	59
11.1. Dotacje.....	59
11.2. Program operacyjny Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.....	61
11.3. Środki europejskie.....	65
Załącznik I Pomniki przyrody na obszarze gminy Sadki.....	70
Załącznik II Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do ewidencji zabytków.....	72
Załącznik III Zabytki nieruchome ujęte w GEZ wpisane do Rejestru zabytków	82
Załącznik IV Zabytki ujęte w Gminnej ewidencji zabytków (GEZ).....	83
Załącznik V Zabytki wpisane do Rejestru zabytków z terenu gminy Sadki-przykłady, zdjęcia	89
Załącznik VI Wybrane obszary ochrony konserwatorskiej.....	107

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe, to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń jak i naszych czasów. Do dziedzictwa kulturowego oprócz dziedzictwa archeologicznego, architektonicznego i dziedzictwa sztuki zaliczamy także przejawy życia takie jak np. formy gospodarowania, przejawy rozwoju społeczności i inne elementy stanowiące o naszej kulturze.

Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców. Dbanie o należyty stan i atrakcyjny wygląd zabytków jest naszym obywatelskim obowiązkiem. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. W takich przedsięwzięciach pomagać ma, wynikający ze społecznej potrzeby, gminny program opieki nad zabytkami, przewidziany przez ustawę o ochronie i opiece nad zabytkami. Jego rolą jest także upowszechnianie wiedzy i pomoc właścicielom zabytków w dbaniu o właściwe zachowanie substancji zabytkowej, aby Gmina stała się piękna dla mieszkańców i atrakcyjna dla turystów.

Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Sadki na lata 2022-2025 kontynuuje starania samorządu o systematyczne i perspektywiczne prowadzenie działań z obszaru ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym gminy wyrażone w poprzedniej wersji niniejszego dokumentu obowiązującego w latach 2017-2020.

Uprzednio obowiązujący *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sadki na lata 2017-2020* przyjęty został uchwałą Rady Gminy Sadki nr IXL/69/2017 z dnia 28 grudnia 2017 r. i ogłoszony w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego w dniu 8 stycznia 2018 r. pod pozycją 168. Wykonanie uchwały powierzono Wójtowi Gminy Sadki. Realizowany na przestrzeni minionych lat sprawdził się jako dokument wyznaczający cele i kierunki zadań dotyczących istniejących na terenie gminy obiektów zabytkowych.

Aktualnie opracowany *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sadki na lata 2022-2025* - bazując w znacznej mierze na doświadczeniach wynikających z realizacji uprzedniego planu - w części modyfikuje i jednocześnie wyznacza nowe cele przy jego realizacji po pozytywnym zaopiniowaniu przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dokument ten zawiera aktualizację wszelkich zaistniałych na przestrzeni minionych lat zmian w obowiązującym prawie dotyczącym zagadnień związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami, a także wprowadza zmiany w stosunku do istniejącego stanu zabytków zlokalizowanych na terenie Gminy Sadki.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie. Nie stanowi aktu prawa miejscowego, lecz jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program opieki nad zabytkami stanowi

podwalinę współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

1.1. POŁOŻENIE GMINY SADKI

Gmina Sadki leży w środkowo-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, w powiecie nakielskim, bezpośrednio przy drodze krajowej nr 10 stanowiącej główne połączenie między Szczecinem a Warszawą.

Od północnego zachodu graniczy z województwem wielkopolskim, gminą Wyrzysk i gminą Łobżenica, od północy z gminą Mrocza, od wschodu z gminą Nakło, a od południa wspólną granicę z gminą Kcynia stanowi rzeka Noteć.

Całkowita powierzchnia Gminy Sadki wynosi 153,75 km², co stanowi 13,7% całkowitej powierzchni powiatu nakielskiego i 0,86% całkowitej powierzchni województwa. Obecnie gminę zamieszkuje ok. 7 tys. osób.

W jej skład wchodzi 17 miejscowości: Glinki, Machowo i Ostrówiec oraz sołectwa: Anieliny, Bnin, Broniewo, Dębionek, Dębowo, Jadwiżyn, Kraczki, Liszkówko, Łodzia, Mrozowo, Radzicz, Sadki, Samostrzel i Śmielin.

Przez Gminę przepływają trzy rzeki; prócz wspomnianej Noteci, Rokitka i Orla. W Samostrzelu, Anielinach i Jadwiżynie znajdują się stacje kolejowe położone przy jednej z najstarszych linii kolejowych w Polsce, zbudowanej w czasach zaboru pruskiego w XIX wieku z Berlina do Bydgoszczy. Najbliższy port lotniczy znajduje się w Bydgoszczy w odległości 53 km.

2. SŁOWNICZEK POJEĆ

Ustawa o ochronie zabytków w art. 3¹ podaje następujące wyjaśnienie pojęć z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) **zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchoma, jej części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
- 3) **zabytek ruchomy** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
- 4) **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) **badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) **badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) **badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

¹ Dz. U. z 2022 r. poz. 840.

- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) **historyczny zespół budowlany** – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) **krajobraz kulturowy** – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona zabytków według art. 4² polega na działaniach, których celem jest:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

² Tamże, s. 3.

3. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dla realizacji wskazanych celów program określa zasady dotyczące finansowania i inicjowania działań ochronnych w stosunku do środowiska kulturowego, w skład którego wchodzi obiekty zabytkowe oraz tereny archeologiczne na obszarze Gminy Sadki. Jednocześnie nakłada następujące obowiązki i uprawnienia:

1. uwzględniania w strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej ochrony zabytków i opieki nad zabytkami (art. 18 i 19);
2. uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 20);
3. prowadzenia gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust. 4);
4. przyjmowania zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33 ust. 1 i 2);

5. sporządzania przez wójta gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1);
6. obowiązek przyjęcia przez radę gminy gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 3);
7. sporządzenia i przedstawienia radzie gminy sprawozdania z realizacji programu (art. 87 ust. 5).

3. 1. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce reguluje Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków, co zostało zawarte w:

- art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;
- art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, że Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;
- art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

W świetle ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza i polega w szczególności na zapewnieniu warunków (art. 5):

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie podlegają (art. 6 ust. 1):

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- 1) krajobrazami kulturowymi,
- 2) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- 3) dziełami architektury i budownictwa,
- 4) dziełami budownictwa obronnego,
- 5) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

- 6) cmentarzami,
- 7) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- 8) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- 1) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- 2) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- 3) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- 4) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- 5) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z 2019 r. poz.1479),
- 6) instrumentami muzycznymi,
- 7) wytworami sztuki ludowej i rękodzielami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- 8) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

3. zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- 1) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- 2) cmentarzyskami,
- 3) kurhanami,
- 4) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6 ust. 2).

Zgodnie z art. 16 ustawy Rada Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów.

Zgodnie z art. 18:

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji [...] strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej.

2. W strategiach [...] planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W myśl art. 19:

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20 stanowi, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 zapisano, że ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Według art. 22 ust. 4 wójt (wójt, burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy m.in.:

- sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);

- sporządzenie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, opracowanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 sierpnia 2004 roku.

W art. 81 wskazano możliwość uzyskania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, ale także przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Szczegółowo określono obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem. Są one zawarte w art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72 ww. ustawy.

Wzmiankowany wyżej art. 87 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzenia i uchwalenia gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat;
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdz. 2 niniejszego opracowania);
- program ogłoszony jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym;
- z realizacji programu wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. Należą do nich zadania obejmujące m.in. następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;
- gminnych mostów, dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- kultury fizycznej i turystyki;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy.

Przy sporządzaniu programu wzięto pod uwagę również następujące akty prawne:

- ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2022 r. poz. 503 ze zm.),
- ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz. U. 2021 r. poz. 2351 ze zm.),
- ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r. poz. 1973 ze zm.),
- ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 ze zm.),
- ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899 ze zm.),
- ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194 ze zm.),
- ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2022 r. poz. 1327 ze zm.).

Obecnie trwają prace nad projektem ustawy o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Projekt z dnia 21 lipca 2021 r. przekazany do konsultacji publicznych, przewiduje między innymi:

- zastąpienie części postępowań administracyjnych procedurą zgłoszenia zamiaru podejmowania działań dotyczących zabytku;
- zmodyfikowanie instytucji ochrony tymczasowej, tj. ochrony prawnej, której podlega zabytek w trakcie postępowania w sprawie wpisu do rejestru zabytków;
- zniesienie Listy Skarbów Dziedzictwa;
- wprowadzenie obowiązku oznaczenia wszystkich zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, znakiem informacyjnym, że obiekt ma taki status i podlega ochronie;
- poprawienie regulacji dotyczącej środków nadzoru (art. 45, art. 49);
- zreorganizowanie instytucji społecznej opieki nad zabytkami;
- wprowadzenie możliwości finansowania obiektów ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków przez wojewódzkich konserwatorów zabytków;
- określenie, komu przysługuje status strony w sprawach administracyjnych prowadzonych na podstawie ustawy o ochronie zabytków;
- wprowadzenie możliwości przyznawania nagród osobom, które znalazły zabytek w trakcie poszukiwań zabytków - uzasadniają konieczność zmiany stanu prawnego projektodawcy.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Rządowymi dokumentami tworzącymi ramę do mecenatu oraz nowoczesnej polityki względem materialnej poprawy stanu zabytków są:

1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022

Został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (MP 2022 r., poz. 998)

Jego głównym celem jest: Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Jest on wdrażany przez trzy cele szczegółowe oraz poprzez odpowiednie kierunki działania:

1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.
 - a) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.
 - Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
 - Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
 - Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
 - Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
 - b) Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.
 - Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich.
 - Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
 - Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
 - Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.
 - Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
 - c) Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.
 - Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy)
 - d) Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

- Podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.
 - Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.
- e) Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
- Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
 - Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- f) Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.
- Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

2. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 r.

Uchwałą nr 239/2011 z dnia 13 grudnia 2011 r. Rada Ministrów określiła koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju do 2030 roku, która będzie realizowana poprzez cele szczegółowe:

- Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.
- Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.
- Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.
- Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.
- Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa.
- Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

4.2. Relacje Gminnego programu ochrony nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Sadki wykazuje zgodność, zarówno z programami o charakterze wojewódzkim, jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

1. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+

Strategia Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego w nowej perspektywie do roku 2030 została przyjęta Uchwałą XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r. Obecna strategia określa priorytetowe kierunki rozwoju na najbliższą dekadę oraz działania w ramach których będą one realizowane.

Celem nadrzędnym jaki przyświeca obecnej strategii województwa jest *Jakość życia typowa dla wysoko rozwiniętych regionów europejskich*.

W ramach zdefiniowanej wizji wyszczególniono cele główne, które dotyczą różnych sfer rozwoju województwa i poprawy życia jego mieszkańców. Należą do nich:

- Skuteczna edukacja.
- Zdrowe, zamożne i aktywne społeczeństwo.
- Konkurencyjna gospodarka.
- Dostępna przestrzeń i czyste środowisko.
- Spójne i bezpieczne województwo.

W ramach poszczególnych celów głównych można wyróżnić cele operacyjne uszczegóławiające zakres działań w ramach danego zagadnienia. Celem operacyjnym ujętym w strategii, który wprost w swojej tematyce odnosi się do sfery kulturalnej i dziedzictwa jest kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe. W jego ramach można wyszczególnić kilka kierunków działań, którymi są:

- Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców województwa - kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do społeczności i zamieszkiwania na terytorium województwa kujawsko-pomorskiego.
- Kultywowanie tożsamości lokalnej mieszkańców województwa - kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu kształtowanie i wzmacnianie poczucia przynależności do lokalnych społeczności, związanych z charakterystycznym dla danego miejsca dziedzictwem świadczącym o odrębności przejawiającym się w zwyczajach, obrzędowości, strojach, innych wyznacznikach lokalności.
- Kultywowanie postaw patriotycznych mieszkańców województwa.
- Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu lokalnym i regionalnym - kierunek dotyczy działań związanych z rozwojem oferty instytucji kultury, oferowanej na poziomie lokalnym i regionalnym (kultura masowa).

- Rozwój oferty kulturalnej o znaczeniu krajowym i międzynarodowym - kierunek dotyczy działań związanych z rozwojem wyspecjalizowanej oferty instytucji kultury (kultury wysokiej).
- Rozwój edukacji kulturalnej oraz upowszechnianie kultury wśród mieszkańców regionu - kierunek dotyczy ogółu działań ukierunkowanych na kształtowanie wrażliwości kulturalnej oraz zainteresowania ofertą kultury (działania informacyjne, promocyjne, edukacyjne prowadzące do zwiększenia partycypacji w życiu kulturalnym).
- Upowszechnianie dostępu do zasobów kultury poprzez ich cyfryzację - kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu ułatwienie dostępu do zasobów kultury oraz prowadzonych działalności kulturalnych poprzez udostępnianie w wersji cyfrowej zbiorów lub dokonywanie transmisji (względnie publikowanie nagrań) wydarzeń kulturalnych (spektakle, koncerty, itp.). Obejmuje zarówno przedsięwzięcia zakładające udostępnianie bezpłatne, jak i komercyjne - zarówno poprzez internet, jak i na nośnikach elektronicznych.
- Digitalizacja i udostępnianie zasobów bibliotek - kierunek dotyczy digitalizacji i udostępniania zbiorów bibliotecznych w celu upowszechnienia czytelnictwa oraz ułatwienia dostępu mieszkańcom województwa kujawsko-pomorskiego do zbiorów bibliotecznych.

Zagadnienia związane z szeroko pojętą kulturą oraz ochroną dziedzictwa kulturowego są podejmowane również w ramach pozostałych celów głównych, operacyjnych i kierunków działań określonych przez strategię:

Cel główny: Skuteczna edukacja

Cele operacyjne: Wysoka jakość kształcenia i wychowania

Kierunek rozwój edukacji regionalnej dotyczy wszelkiego rodzaju działań o charakterze edukacyjnym, promocyjnym lub organizacyjnym związanych z rozwojem edukacji regionalnej. Dotyczy także wyposażenia mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografiami, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjne: Infrastruktura rozwoju społecznego

Rozwój infrastruktury kultury i sztuki. Kierunek ten dotyczy działań inwestycyjnych mających na celu stworzenie lub poprawę warunków lokalowych dla prowadzenia działań z zakresu kultury i sztuki bez względu na rodzaj, charakter i rangę danej instytucji.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjne: Środowisko przyrodnicze

Zachowanie, wzmacnianie oraz promocja potencjału dziedzictwa przyrodniczego województwa przewiduje działania służące rozwojowi działalności gospodarczych na bazie walorów środowiskowych powinny być realizowane w ramach kierunku „Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym”.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Przestrzeń kulturowa

Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa. Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa.

Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych. Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cele operacyjny: Potencjały endogeniczne

Wykorzystanie lokalnych walorów przyrodniczych i kulturowych dla rozwoju działalności gospodarczych o charakterze turystycznym. Kierunek dotyczy działań związanych z realizacją zagospodarowania i prowadzeniem działalności gospodarczej adresowanej do osób przybywających z uwagi na obecność walorów przyrodniczych, walorów dziedzictwa kultury

Tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych wraz z infrastrukturą towarzyszącą Kierunek dotyczy ogółu działań mających na celu tworzenie i zagospodarowanie szlaków turystycznych, służących udostępnianiu walorów środowiskowych i kulturowych (potencjałów endogenicznych), oraz stanowiących infrastrukturę wzmacniającą atrakcyjność turystyczną danego obszaru

Wybrane projekty w sferze kultury:

- Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego
- Kujawsko-Pomorskie - rozwój poprzez kulturę.
- Kujawsko-Pomorskie spotkania z historią.
- Kujawsko-Pomorskie - promocja poprzez kinematografię.
- Rozbudowa Opery Nova.
- Rozbudowa Muzeum Archeologicznego w Biskupinie.
- Kultura w zasięgu 3.0.
- Biblioteki XXI wieku - rozbudowa i modernizacja infrastruktury wojewódzkich bibliotek publicznych.
- Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej.

2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego

(Uchwała nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r. w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego)

Zasady kształtowania przestrzeni oraz kierunki zagospodarowania dla terenów wchodzących w skład administracyjnych granic województwa Kujawsko-Pomorskiego określone zostały w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego województwa Kujawsko-Pomorskiego

uchwalonym Uchwałą nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r.

Obecnie trwają prace nad nowym Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (uchwała nr XXIX/418/21 sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego z dnia 8 lutego 2021 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego). Obowiązujący plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, przyjęty uchwałą Nr XI/135/03 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 czerwca 2003 r., sporządzony został na podstawie obowiązującej wówczas ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 1999 r. nr 15 poz. 139 ze zm.). Plan ten został dwukrotnie poddany okresowej ocenie, które wskazały na nieaktualność tego dokumentu i potrzebę sporządzenia nowego planu zagospodarowania przestrzennego. Na podstawie uchwały Nr LIV/823/14 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 27 października 2014 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego sporządzono nowy dokument, który został przyjęty uchwałą Nr VIII/135/19 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 24 czerwca 2019 r. Uchwała ta została unieważniona rozstrzygnięciem nadzorczym nr 66/2019 Wojewody Kujawsko-Pomorskiego z dnia 31 lipca 2019 r. Z uwagi na powyższe niezbędne było rozpoczęcie prac nad nowym planem zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego.

Podstawowym celem zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego wg wskazanego powyżej dokumentu jest „Zbudowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców”.

Zostały także określone trzy cele szczegółowe, z których jeden bezpośrednio odnosi się do dziedzictwa kulturowego:

„Zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego, wysokich standardów życia mieszkańców, wysoce sprawnych systemów infrastruktury technicznej, dogodnych powiązań ze światem zewnętrznym”.

Zauważono poprawę stanu krajobrazu i środowiska naturalnego, wskazując jednocześnie na potrzebę poprawy warunków życia mieszkańców oraz infrastruktury technicznej. Określono również zasady, które powinny być spełnione w celu zachowania dziedzictwa kulturowego regionu:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń;
- harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego;
- dbałość o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Określono również kierunki działań związane z rozwojem i kształtowaniem sieci osadniczej, a wśród nich znalazły się również zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego polegające na rewaloryzacji zabytkowych układów urbanistycznych, ograniczeniu ruchu samochodowego z centrów

największych miast oraz konserwacji i turystycznym wykorzystaniu ruin zamków. Kontynuowane są również działania związane z zachowaniem dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie poprzez ochronę obszarów o wysokich wartościach środowiska przyrodniczego i kulturowego: brzesko-radziejowskiego, doliny Drwęcy, doliny Osy, doliny Wisły, górznieńskiego, kcyńsko-żnińskiego, koronowskiego, krajeńskiego, mogileńskiego, nadgoplańskiego, ryńsko-ostrowickiego, rypińsko-zbójńskiego, skępsko-lipnowskiego i tucholskiego, ochronę terenów związanych z osadnictwem holenderskim w dolinie Wisły, ochronę zasobów średniowiecznej urbanistyki i architektury obronnej szczególnie na Ziemi Chełmińskiej oraz ochronę dziedzictwa kulturowego związanego z początkami Państwa Polskiego w Inowrocławiu, Kościelcu Kujawskim, Kruszwicy, Mogilnie, Strzelnie i Kałdusie. Ponadto postuluje się konserwację zespołów fortyfikacyjnych w Grudziądzu, Chełmnie i Toruniu, zabytkowych obiektów sakralnych i zespołów dworsko-pałacowych, utworzenie nowych parków kulturowych i zachowanie historycznych panoram głównie miejscowości położonych nad Wisłą.

3. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2024 (Uchwała nr XXXI/451/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 kwietnia 2021 r.)

Głównym zamierzeniem *Programu opieki nad zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2024* jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego województwa Kujawsko-Pomorskiego. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Prowadzenie spójnej polityki i zintegrowanej ochrony dziedzictwa kulturowego oraz współdziałanie wszystkich szczebli jednostek samorządu terytorialnego w województwie z instytucjami rządowymi i organizacjami pozarządowymi, podmiotami gospodarczymi, posiadaczami i użytkownikami zabytków umożliwi osiągnięcie wyznaczonych celów i zamierzeń określonych w dokumencie programowym.

Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021-2024 stanowi kontynuację Programu opieki nad zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2017-2020. *Program opieki na lata 2017-2020* wyznaczył cztery główne cele do realizacji:

- zachowanie dziedzictwa materialnego;
- zachowanie dziedzictwa niematerialnego;
- wzrost świadomości społecznej dla ochrony dziedzictwa kulturowego;
- wzrost konkurencyjności regionu.

Służyły one realizacji celu strategicznego określonego w Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2020. Realizacja wcześniejszych programów wykazuje, iż dzięki dotacjom z budżetu państwa i jednostek samorządu terytorialnego oraz wysiłkowi właścicieli coraz

więcej obiektów zabytkowych zostaje poddanych pracom remontowym i konserwatorskim, odzyskują swój dawny blask, stając się wyróżnikami przestrzennymi w lokalnym krajobrazie.

Aktualny Program swoją strukturą celów i kierunków nawiązuje do Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku - Strategia Przyspieszenia 2030+ i skupia się na przedstawieniu aktualnych uwarunkowań prawnych oraz wskazaniu możliwości pozyskania środków mogących się przyczynić do zahamowania procesów degradacji zabytków.

Program został opracowany w celu wdrożenia zapisów Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840). Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami na szczeblu gminnym, powiatowym oraz wojewódzkim. Zgodnie z art. 87 ust. 1 wyżej wymienionej ustawy Wójt sporządza na okres 4 lat Gminny program opieki nad zabytkami. Po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków program przyjmuje Rada Gminy. Co dwa lata, Wójt sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy.

W Programie określono cele główne i cele operacyjne, które odwołują się do celów określonych w Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 - Strategia Przyspieszenia 2030+:

1. Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

Cel operacyjny: Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe

2. Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cel operacyjny: Przestrzeń kulturowa

Kierunki działań i działania odpowiadają z kolei zadaniom ustawowym, których obowiązek wypełniania spoczywa na województwu:

Ad. 1.

- Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony.
- Edukacja.
- Promocja.
- Dokumentacja i popularyzacja.

Ad. 2.

- Ochrona.
- Prace konserwatorskie i restauratorskie.
- Dokumentacja i badania.

4. Strategia Rozwoju Powiatu Nakielskiego na lata 2014 - 2020 +

Strategię Rozwoju Powiatu Nakielskiego przyjęto Uchwałą Nr XLIII/451/2014 Rady Powiatu Nakielskiego z dnia 29 października.

Strategia jest kompleksową i perspektywiczną koncepcją, określającą cele rozwoju oraz warunki, zasady i etapy ich osiągnięcia. Dokument ten jest instrumentem zarządzania rozwojem lokalnym i podstawą długookresowej, lokalnej polityki społeczno-gospodarczej w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju.

Analizę SWOT dla Powiatu Nakielskiego przygotowano w podziale na trzy sfery funkcjonalne: gospodarczą, społeczną oraz sfera środowiskową, ładu przestrzennego i infrastruktury technicznej. Wśród mocnych stron Powiatu w zakresie odnoszącym się do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego wskazano:

- dziedzictwo historyczne - duża ilość zabytków i innych dóbr kultury (sfera społeczna);
- bogatą ofertę wydarzeń kulturalno-rozrywkowych (sfera społeczna).

Do szans przypisano:

- rewitalizację obszarów zaniedbanych (w tym obiekty zabytkowe), (sfera środowiskowa, ładu przestrzennego i infrastruktury technicznej);
- budowanie przewagi konkurencyjnej w turystyce (sfera gospodarcza);
- duży potencjał sektora turystycznego (sfera gospodarcza);

Wśród zagrożeń odnotowano:

- rozwój turystyki bez odpowiedniej infrastruktury technicznej (sfera gospodarcza);
- niewystarczającą ilość środków finansowych na działalność kulturalną i sportową (sfera społeczna).

Wyniki analizy przyczyniły się do wskazania podstawowych problemów rozwojowych powiatu. Dla sfery gospodarczej jest to niedostateczny rozwój gospodarki, słabe kreowanie przedsiębiorczości oraz wysoki stopień bezrobocia. Zakłócony ład środowiskowy i niewystarczająca infrastruktura techniczna to główny problem sfery środowiskowej, ładu przestrzennego i infrastruktury technicznej. Jako kluczowy problemem sfery społecznej wskazano niską aktywność społeczną mieszkańców oraz niewystarczający poziom usług.

Mieszkańcy powiatu wskazali, że w obszarze kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami do najważniejszych zadań należą:

- wsparcie finansowe na renowację zabytkowych kamienic;
- zwiększenie ilości imprez okolicznościowych;
- renowacja zabytków znajdujących się na terenie powiatu;
- promocja zabytków;
- rozwój Muzeum Ziemi Krajeńskiej;
- odnowienie starych cmentarzy;

W strategii istnieje 13 priorytetowych obszarów działania, dla władz powiatu nakielskiego. Kultura oraz ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest 6 co do ważności priorytetem.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie Gminy.

Program gminny uwzględnia, także ustalenia i wnioski zawarte w dokumentach strategicznych na poziomie gminy:

1. Strategia Rozwoju Gminy Sadki na lata 2021-2030.

Strategia została przyjęta Uchwałą XLVII/31/2022 Rady Gminy Sadki z dnia 30 czerwca 2022 r. Strategia rozwoju jest planem osiągnięcia długofalowych zamierzeń, implikując przejście ze stanu istniejącego do pożądanego, wyrażonego w wizji rozwoju. Strategia rozwoju stanowi najważniejszy dokument przygotowywany przez samorząd gminny, który określa priorytety i cele rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Sadki.

Wizja rozwoju określono w dokumencie w następujący sposób: „Gmina Sadki - atrakcyjna przestrzeń do życia łącząca środowisko naturalne i dorobek kulturowy, stawiająca na zrównoważony rozwój poprzez wykorzystanie potencjału komunikacyjnego, aktywności mieszkańców i skutecznego samorządu”.

W ramach niniejszej Strategii określono 3 cele strategiczne w wymiarze społecznym, gospodarczym przestrzennym;

Wymiar społeczny:

Wysoka jakość usług społecznych dostosowana do zmieniających się potrzeb mieszkańców.

Wymiar gospodarczy:

Rozwój gospodarczy oparty na zasadach zrównoważonego rozwoju.

Wymiar przestrzenny (środowisko i infrastruktura):

Komfort i bezpieczeństwo mieszkańców w wymiarze przestrzennym i środowiskowym.

2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Sadki.

Studium przyjęto Uchwałą nr X/56/2015 Rady Gminy Sadki z dnia 3 września 2015 roku.

Na terenie gminy większość obiektów zabytkowych związana jest z dawnymi majątkami ziemskimi (zespoły dworskie, folwarczne i pałacowe), w mniejszym stopniu natomiast są to obiekty użyteczności publicznej czy indywidualne budownictwo zagrodowe – jak czytamy w dokumencie. W Studium wymieniono główne zabytki z terenu gminy Sadki.

Określono także zasady ochrony konserwatorskiej ze wskazaniem zasięgu obejmowania i opisem ograniczeń. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, a także umieszczanie na zabytku urządzeń technicznych, tablic, reklam i napisów, wymaga pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dla obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie Gminy wyznaczono następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

„A” - strefę pełnej ochrony konserwatorskiej

„B” - strefę ochrony konserwatorskiej

„W” - strefę ochrony archeologicznej

„K” - strefy ochrony ekspozycji i krajobrazu

Strefa „A” pełnej ochrony konserwatorskiej

Strefa pełnej ochrony konserwatorskiej wyznaczona jest dla obiektów i obszarów szczególnie wartościowych. Celem wprowadzenia strefy „A” jest wszystkim zachowanie zabudowy historycznej i jej rekonstrukcja, zachowanie towarzyszącej historycznej zieleni komponowanej, usuwanie obiektów dysharmonizujących, dostosowanie współczesnych funkcji do wartości zespołu zabytkowego i eliminacja funkcji uciążliwych.

Wszelkie prace prowadzone w tym obszarze wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Strefa „B” ochrony konserwatorskiej

Strefa ochrony konserwatorskiej wyznaczona dla terenów zawierających znaczną część elementów historyczne ukształtowanej struktury przestrzennej o wartościach kulturowych. Obszary objęte strefą „B” podlegają rygorom w zakresie utrzymania historycznego rozplanowania i zasadniczych elementów istniejącej substancji o wartościach kulturowych oraz charakteru i skali nowej zabudowy.

Celem działalności konserwatorskiej w strefie „B” jest: zachowanie historycznego układu zabudowy (linie zabudowy, proporcje gabarytów i wysokości, podziały historyczne, wkomponowanie w krajobraz naturalny), zachowanie zabudowy historycznej (jej konserwacja i rewaloryzacja), dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji, zachowanie kompozycji i układów zieleni historycznej, parków i cmentarzy, usuwanie obiektów dysharmonizujących.

Działania inwestycyjne na obszarze strefy „B” powinny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Obejmuje to remonty, modernizacje, adaptacje obiektów zabytkowych, uzupełnienia zabudowy, wprowadzanie małych form architektonicznych, lokalizacje nowych obiektów, korekty układu przestrzennego.

Strefa „W” ochrony archeologicznej

Strefa „W” obejmuje tereny o rozpoznanej, na podstawie badań, zawartości ważnych reliktyw archeologicznych. Na obszarze strefy wszelka działalność inwestycyjna musi być poprzedzona badaniami archeologicznymi na koszt inwestora. Zakres prac archeologicznych określony zostaje na etapie uzgadniania projektu budowlanego.

W strefie „W” dopuszcza się działalność inwestycyjną pod warunkiem przeprowadzenia wyprzedzających badań archeologicznych na koszt inwestora.

Sposoby ochrony, działania konserwatorskie: na obszarze strefy „W” wszelkie prace ziemne wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem zabytków, szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych określony zostaje na etapie uzgodnienia projektu budowlanego i wydania decyzji, egzemplarz dokumentacji z badań archeologicznych podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Strefa „K” ochrony krajobrazu

Strefa „K” obejmuje tereny krajobrazu integralnie związanego z zabytkowym zespołem, stanowiące jego najbliższe otoczenie.

Celem działalności konserwatorskiej w strefie „K” jest zachowanie elementów krajobrazu naturalnego i urządnego, rzeźby terenu, historycznych relacji przestrzennych, usuwanie elementów dysharmonizujących, konserwacja krajobrazu naturalnego, rekultywacja i odtwarzanie fragmentów zniszczonych. Sposoby ochrony, działania konserwatorskie: na obszarze strefy „K” wymagane jest uzyskanie pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla wprowadzania nowych inwestycji.

Ogólnie Studium zawiera charakterystykę gminy, opis jej potencjału oraz wskazuje cele i kierunki rozwoju. Ochronę dóbr kultury materialnej regulują przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, które obok ochrony przez organy państwowe określają kompetencje gminy w tym zakresie, zawierające warunki ochrony konserwatorskiej obszarów i obiektów chronionych prawem na poziomie kraju i prawem lokalnym. Studium nie jest aktem prawa miejscowego ale pośrednio jest dokumentem niezbędnym do planowania działań inwestycyjnych w obszarze obiektów zabytkowych. Studium uwzględnia materiały instytucji związanych z ochroną kultury materialnej jako obligatoryjne wytyczne do planów miejscowych zagospodarowania przestrzennego. Warunki ochrony konserwatorskiej określają przedmiot ochrony, zakres ochrony oraz sposób użytkowania zabytków.

Warunki ochrony konserwatorskiej obowiązują:

- a) organy administracji rządowej,
- b) organy administracji samorządowej,
- c) służby komunalne,
- d) państwowe i samorządowe jednostki organizacyjne,
- e) osoby prawne,
- f) osoby fizyczne.

Główne cele ochrony zasobów kulturowych gminy Sadki, ujęte w Studium, obejmują:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy Sadki,
- zachowanie i ekspozycja zasobów krajobrazu kulturowego oraz jego struktury,
- zachowanie i formowanie wysokiej jakości środowiska antropogenicznego oraz zapewnienie jego trwałego i zrównoważonego użytkowania.

Warunki konserwatorskie winny być przestrzegane szczególnie przy:

- określaniu prawa miejscowego i przepisów gminnych,
- opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu,
- wydawaniu decyzji dot. gospodarki terenami i podziałów własnościowych,
- wydawaniu decyzji dot. sposobu użytkowania i eksploatacji obiektów (budynków i obszarów) objętych ochroną konserwatorską.

W Studium wyznaczono tereny chronione, objęte strefą ochrony konserwatorskiej ze względu na wartości kulturowe.

3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych.

Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych dla Gminy Sadki został opracowany w 2019 r. Został on pozytywnie zaopiniowany przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków i przez odpowiedni organ zarządzania kryzysowego. Dokument został opracowany w oparciu o następujące podstawy prawne:

1. Konwencja Haska o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 1957 r. nr 46, poz. 212).
2. Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisany w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 248).
3. Konwencja z dnia 16 października 1972 r. w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (Dz. U. z 1976 r. nr 32, poz. 190).
4. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840).
5. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153).
6. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).
7. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. z 2004 r. poz. 259).

8. Decyzja Nr 72/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 6 marca 2014 r. w sprawie przestrzegania zasad ochrony dóbr kultury w działaniach Sił Zbrojnych RP (Dz. Urzędowy MON z 2014 r. poz. 83).
9. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie ojczyzny (Dz. U. z 2022 r. poz. 665)
10. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 lutego 2004 r. w sprawie warunków i sposobu przygotowania i wykorzystania transportu na potrzeby obronne państwa, a także jego ochrony w czasie wojny oraz właściwości organów w tych sprawach (Dz. U. z 2004 r. poz. 294).
11. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 czerwca 2004 r. w sprawie warunków i trybu planowania i finansowania zadań wykonywanych w ramach przygotowań obronnych państwa przez organy administracji rządowej i organy samorządu terytorialnego (Dz. U. z 2020 r. poz. 1911, ze zm.).
12. Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r., o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. 2017 poz. 1897).
13. Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1928).
14. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2022 r. poz. 2091).
15. Ustawa z dnia 22 sierpnia 1997 r. o ochronie osób i mienia (Dz. U. z 2021 r. poz. 1995)
16. Ustawa z dnia 11 sierpnia 2001 r. o szczególnych zasadach odbudowy, remontów i rozbiórek obiektów budowlanych zniszczonych lub uszkodzonych w wyniku działań żywiołu (Dz. U. 2020 poz. 764 ze zm.).
17. Ustawa o ochronie przeciwpożarowej z dnia 24 sierpnia 1991 r. (Dz. U. z 2022 r. poz. 2057).
18. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz.U. z 2010 r. poz. 719 ze zm.).
19. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 24 lipca 2009 r. w sprawie przeciwpożarowego zaopatrzenia w wodę oraz dróg pożarowych (Dz. U. z 2009 r. poz. 1030)
20. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 3 sierpnia 2004 r. w sprawie świadczeń rzeczowych na rzecz obrony w czasie pokoju (Dz.U. z 2004 r. poz. 1872 ze zm.).
21. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 5 października 2004 r. w sprawie świadczeń osobistych na rzecz obrony w czasie pokoju (Dz.U. z 2004 r. poz. 2307 ze zm.).
22. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 2004 r. w sprawie świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny (Dz. U. z 2004 r. poz. 2081 ze zm.).
23. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 września 2014 r. w sprawie zabezpieczenia zbiorów w muzeach przed pożarem, kradzieżą i innym niebezpieczeństwem grożącym zniszczeniem lub utratą (Dz. U. z 2014 r. poz.1240).

24. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).
25. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385).
26. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164 ze zm.).
27. Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2022 r. poz. 1634 ze zm.).
28. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 2351 ze zm.).
29. Ustawa z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 742 ze zm.).
30. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r. (Dz. U. z 1998 r. poz. 318).
31. Normy postępowania w sprawach sztuki kościelnej wydane przez Konferencję Episkopatu Polski z dnia 25 stycznia 1973 r.

6. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY SADKI

6.1. Położenie, zarys historii i podstawowe dane opisowe miejscowości Sadki³

(na podstawie książki „Sadki. Dzieje i współczesność” Sławomir Kamosiński. Sadki 2018)

Gmina Sadki jest gminą wiejską, położoną w zachodniej części powiatu nakielskiego, znajdującego się w zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, przy granicy z województwem wielkopolskim. Od strony północnej i zachodniej gmina Sadki graniczą z położonymi w województwie wielkopolskim, w powiecie pilskim, gminami Łobżenica i Wyrzysk. Od strony południowej i wschodniej gmina Sadki graniczy z innymi gminami powiatu nakielskiego - z gminami Kcynia, Nakło nad Notecią i Mroczą. Gmina zajmuje powierzchnię 15 369 ha, a zamieszkuje ją około 7400 osób. Sieć osadnicza gminy składa się z 22 miejscowości wiejskich, które wchodzi w skład 14 sołectw.

Sołectwa Gminy:
Anieliny
Bnin
Broniewo
Dębionek
Dębowo
Jadwiżyn
Kraczki
Liszkówko, Glinki
Łodzia
Mrozowo
Radzicz, Machowo
Sadki
Samostrzel
Śmielin

(źródło: dane Urzędu Gminy)

Wieś Sadki położona jest przy drodze krajowej nr 10. Jej udział w łącznej liczbie mieszkańców gminy wynosi ok. 28 %. Większość ludności (72 %) mieszka w pozostałych miejscowościach gminy, co wskazuje na dominującą rolę rolnictwa w lokalnej gospodarce. Największe zespoły zabudowy mieszkaniowej znajdują się we wsi Sadki. W pozostałych miejscowościach, z uwagi na ich typowo rolniczy charakter, przeważa zabudowa zagrodowa, tj. budynki mieszkalne, inwentarskie i gospodarcze. Natomiast zabudowa wielorodzinna związana jest z przedwojennymi zespołami dworsko-folwarcznymi lub gospodarstwami rolnymi okresu powojennego. Zabudowa usługowa występuje głównie we wsi Sadki - dominującym ośrodku usługowym gminy, natomiast w pozostałych miejscowościach reprezentowana jest przede wszystkim przez obiekty oświatowe. Podobnym

³ Źródło: S. Kamosiński „Sadki. Dzieje i współczesność”, Sadki 2018.

rozmieszczeniem cechuje się zabudowa techniczno-produkcyjna, która również skupiona jest w Sadkach, a w innych miejscowościach związana jest głównie z przetwórstwem rolno-spożywczym.

Historia

Pierwsze, udokumentowane ślady aktywnej działalności człowieka na terenie dzisiejszych Sadek i okolicznych miejscowości pochodzą, według archeologów, z okresu neolitu (4500 - 1800 lat p.n.e). Bogate znaleziska z epoki żelaza z okresu halsztackiego (około 700 - 400 lat p.n.e.) i lateńskiego (około 400 lat p.n.e. do początków naszej ery), a także okresu wpływów rzymskich (początek naszej ery do VI wieku naszej ery), zlokalizowano również na terenie gminy Sadki. Cmentarzysko kultury pomorskiej z okresu halsztackiego odkryto w Dębowie. W gminie Sadki archeolodzy natrafili również na liczne monety pochodzące z czasów Cesarstwa Rzymskiego. Te luźne znaleziska świadczą o częstych kontaktach pramieszkańców Sadek i okolicznych miejscowości z kupcami przybyłymi z Cesarstwa Rzymskiego.

Największym, odkrytym w 1972 roku cmentarzyskiem pradziejowym jest, jak dotąd - cmentarzysko w miejscowości Osiek nad Notecią. Cmentarzysko użytkowane było przez ludność kultury pomorskiej i wielbarskiej w okresie od 550 lat p.n.e. do III wieku naszej ery. Na obszarze około 1,5 ha odkryto 581 obiektów: groby ciałopalne, groby skrzynkowe, groby podkoszowe, groby popielnicowe oraz jamowe, paleniska i ogniska ofiarne. W tym kompleksie natrafiono również na grób wojownika, w którym znaleziono popielnicę w kształcie pucharka oraz nożyce, noże żelazne, ostrogę, grot oszczepu, krzesiwo i pozostałości wiadra. Średniowieczna wieś Sadki na trwale związała się z kultem świętego Wojciecha. W przekazie, który jest legendą, dowiadujemy się, że fundatorem kościoła parafialnego w Sadkach był król Bolesław Chrobry. Król, idąc z Prus z ciałem męczennika świętego Wojciecha, poszukiwał przeprawy przez rzekę Notec. Chcąc uniknąć kontaktu z nieprzychylną mu załogą potężnego grodu nakielskiego, skierował się w stronę Sadek, aby odszukać znajdujący się w pobliżu, mało uczęszczany, „bród na rzece Rokitce i Noteci”. Odpoczynek przygotowano na wzgórzu sadkowskim, wzniesieniu wyraźnie górującym nad resztą terenu. W ten sposób chciano zapewnić wszystkim utrudzonym wędrowcom maksymalne bezpieczeństwo. Gdy odszukano w pobliskim Samostrzelu miejsce przeprawy, wspomniany „bród”, Bolesław Chrobry z radości rozkazał pobudować w miejscu odpoczynku kościół, którego był jedynym fundatorem. Stał się on zatem swoistym wotum wdzięczności dla Boga za wskazanie dalszej, bezpiecznej drogi prowadzącej przez obszary Pałuk do Trzemeszna i Gniezna (jak głosi legenda). Według historyków kościoła, pierwszą świątynię fundowali i uposażyli tutaj książęta piastowscy w XII lub XIII wieku, w okresie rozbitcia dzielnicowego Polski.

Po raz pierwszy wiarygodne źródła historyczne wymieniają wieś Sadki pod datą 23 kwietnia 1288 rok. W tym dniu opat klasztoru cystersów w Byszewie, Engelbert, podpisał umowę z arcybiskupem gnieźnieńskim, Jakubem Świnką. Na jej mocy klasztor zrzekł się na rzecz arcybiskupa dziesięcin

z tzw. klucza dobrowskiego, a przejął dziesięciny z szesnastu wsi kasztelani nakielskiej. W latach panowania pierwszych władców z dynastii Jagiellonów: Władysława Jagiełły, Władysława Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka, Sadki i najbliższe okolice były nękane przez częste rabunkowe najazdy rycerzy Zakonu Krzyżackiego i rycerzy z Nowej Marchii. Sadki na przestrzeni wieków od XV do XVIII położone były przy głównym trakcie łączącym Nakło z Jastrowiem przez Radzicz, Łobżenicę i Złotów. Parafia Sadki istniała prawdopodobnie od XII lub XIII wieku. Jest ona więc najstarszą na obszarze dzisiejszej gminy Sadki. Omawiana parafia wchodziła w skład arcybiskupstwa gnieźnieńskiego i była jedynym kościołem parafialnym w okolicy. Od XIII wieku, na mocy ustaleń soboru powszechnego w Rzymie na Lateranie w 1215 roku, ulega rozbudowie sieć administracji kościelnej.

Piętnastowieczne Sadki były królewszczyzną i wsią parafialną, należąca do starostwa nakielskiego. Tu znajdował się drewniany kościół, wzmiankowany po raz pierwszy w źródłach historycznych w 1411 roku. Sadki prawdopodobnie w XVI wieku były lokowane na prawie chełmińskim. Lokacja wsi na prawie chełmińskim polegała na tym, że osadnik, który był człowiekiem wolnym, otrzymywał łan chełmiński ziemi, czyli 30 morgów (16,8 ha). Poprzez nadanie ziemi stawał się kmieciem i zobowiązany był do płacenia z użytkowanej ziemi czynszu. Kmieć był osobiście wolny i gdy wywiązał się ze swoich powinności, mógł opuścić wieś. Na czele wsi stał sołtys posiadający znacznie większe gospodarstwo niż kmiecie. Miał on prawo do pobierania czynszów oraz kar sądowych. Przewodził on również wiejskiej ławie sądowej, która była lokalnym sądem. On odpowiadał za zasiedlenie wszystkich łanów kmieciami.

Przyjąć należy, że wieś lokowano w sposób typowy dla tego okresu, wokół kościoła nad rzeką Rokitką. W 1511 roku wydzielono dla osadników 19 łanów rolnych. Jednołanowe zagrody chłopskie nazywano powszechnie „area” czyli siedliskiem. W siedlisku wszystkie budynki były wykonane z drewna. Centralne miejsce w area zajmował dom, który zazwyczaj stał szczytem do drogi, częściej po prawej stronie podwórza. Był to wolno stojący budynek niepołączony jednym dachem z innymi budynkami gospodarskimi. Stodoła i chlew w siedlisku to dwa oddzielne budynki. Mieszkańcy Sadek zajmowali się głównie pracą na roli, która stanowiła główne i zazwyczaj jedyne źródło utrzymania. Jesienią siano żyto i pszenicę, na wiosnę natomiast zboże jare, głównie owies.

W 1660 roku, po potopie szwedzkim, Sadki były wyludnione, a gospodarstwa kmiecie przekształcały się w nieużytki. We wsi nie było wtedy nawet sołtysa.

Na mocy traktatu rozbiorowego z 15 stycznia 1772 roku zawartego pomiędzy Prusami, Rosją i Austrią, wieś królewska Sadki 13 września 1772 roku utraciła niepodległość i stała się częścią państwa pruskiego. Sadki przez cały XIX wiek były rozwarstwione na dwie osady: wieś Sadki i kolonię Sadki, Wieś Sadki traktowana była jako osada polska istniejąca niezmiennie od początków państwa polskiego. Liczyła ona w połowie XIX wieku 527 mieszkańców. Z tej liczby 399 osób było wyznania rzymskokatolickiego, co było równoznaczne z uznaniem narodowości polskiej tych osób,

155 osób przyznawało się do wyznania ewangelickiego i uznawano ich, że są narodowości niemieckiej, 33 mieszkańców określono jako Żydów. Wieś Sadki składała się z 56 domów i liczyła 1349 hektarów - 1009 ha stanowiły grunty orne, 251 ha łąki. Znacznie mniejszą osadą była kolonia Sadki, w której w omawianym okresie historycznym było 38 domów i 338 mieszkańców, W kolonii Sadki przeważały osoby wyznania ewangelickiego (było tam 211 osób tego wyznania, katolicy byli 127 osobową mniejszością). Wieś ta liczyła 595 ha. Z tej liczby 449 ha stanowiły pola uprawne a 82 ha łąki. W opinii społeczności polskiej wsi Sadki, kolonię Sadki powołano wyłącznie w celu germanizacji mieszkającej tu od wieków ludności polskiej. Kolonia Sadki utworzona u schyłku XVIII wieku otaczała wieś z kierunków: wschodniego, północnego i zachodniego. Dodatkowym argumentem potwierdzającym odczucia polskich mieszkańców Sadek było to, że wskutek nasilenia akcji germanizacyjnych w drugiej połowie XIX wieku, w 1876 roku, wobec tendencji zniemczania nazw miejscowości, zniemczono nazwę kolonia Sadki na Sadkowiec lub Schlossberg bei Nakle lub Sadke. U schyłku XIX wieku i początkach XX Wielkopolska, do której należały Sadki i Sadkowiec, przeżywa przyspieszony rozwój gospodarczy. Sprzyjało temu pruskie prawo, w którym od 1890 roku wprowadzano szereg regulacji, które chroniły producentów rolnych i ich majątki, pozwalały na korzystanie z preferencyjnych kredytów. Skutkiem poprawy koniunktury rynkowej był wzrost zamożności mieszkańców Sadek. Wieś się bogaciła i dlatego odważnie podejmowano nowe inwestycje. Budowano w Sadkach pierwsze zakłady przemysłu rolno - spożywczego. Powstała gorzelnia rolnicza, którą powołano jako spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością. Dnia 21 września 1901 roku przez wieś Sadki i Sadkowiec uruchomiono linię kolejki wąskotorowej. Była ona własnością działającej od 1894 roku spółki akcyjnej - Wyrzyskie Koleje Państwowe. Poprawa koniunktury w rolnictwie sprzyjała także ruchowi budowlanemu. W Sadkach powstawały typowe dla gospodarstw towarowych założenia folwarczne. Pierwszy folwark powstał w centrum wsi (obecnie siedziba Rolniczej Spółdzielni Produkcyjnej)⁴.

Kultura, sport i rekreacja na terenie gminy

Na terenie gminy Sadki zadania z zakresu popularyzacji kultury realizuje przede wszystkim Gminny Ośrodek Kultury w Sadkach oraz Gminna Biblioteka Publiczna w Sadkach z filiami w: Dębowie i Radziczu.

Działają tutaj również pozarządowe organizacje i stowarzyszenia, których głównym zadaniem jest zaspokajanie kulturalnych potrzeb mieszkańców oraz kreowanie kulturalnej tożsamości tego regionu. Gminny Ośrodek Kultury w Sadkach prowadzi swoją działalność, realizując podstawowe zadania w dziedzinie wychowania, edukacji i upowszechniania kultury. Organizuje szereg różnych imprez i wydarzeń kulturalnych, m.in.: cykl warsztatów plastycznych „Dzień babci i dziadka”, bale

⁴źródło: „Sadki. Dzieje i współczesność” Sławomir Kamosiński. Sadki 2018

karnawałowe dla dzieci - animacje, cykl spotkań rękodzielniczych dla Kół Gospodyń Wiejskich, warsztaty tworzenia wieńców dożynkowych, cykl zajęć dla seniorów „Akademia Aktywności w Gminie Sadki”, edukacyjna wystawa komiksowa „1920” dla dzieci i młodzieży, objazdowy Dzień Dziecka w Gminie Sadki, Koncert Zespołu Sadkowiec w ramach dożynek, Letni Koncert Organowy, uroczystości na Piaśnicy, konkurs online „Kartka do Polski”, wyjazd do Centrum Zabaw i Trampolin w Bydgoszczy, czy wyjazd do Opery Nova w Bydgoszczy.

Celem działalności Gminnej Biblioteki Publicznej jest zaspokajanie potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych społeczeństwa gminy oraz uczestnictwo w upowszechnianiu wiedzy i kultury. Gminna Biblioteka Publiczna organizuje i współorganizuje szereg imprez i wydarzeń kulturalnych, m.in. tydzień zajęć dla dzieci podczas ferii zimowych, cykl wycieczek rowerowych dla dzieci podczas wakacji, organizowano także wycieczki i wjazdy, zorganizowano spotkanie autorskie w bibliotece, prowadzono lekcje biblioteczne i warsztaty, zorganizowano także Tydzień Czytania Dzieciom, a także Narodowe Czytanie. Biblioteka Publiczna organizuje również liczne wystawy, konkursy i warsztaty.

Zadania z zakresu upowszechniania sportu na terenie gminy realizują przede wszystkim: placówki oświatowe, przy których znajduje się infrastruktura sportowa. Znajduje się tu także boisko sportowe Orlik 2012. Na Orliku prowadzone są zajęcia zarówno dla dziewcząt, jak i chłopców ze szkół podstawowych oraz ponadpodstawowych, które odbywają się regularnie, są to m.in. zajęcia piłki siatkowej, nożnej i tenisa ziemnego. Na terenie gminy funkcjonują kluby sportowe.

Gmina Sadki charakteryzuje się dobrym skomunikowaniem, walorami przyrodniczymi oraz unikalnym dziedzictwem historycznym. Istotną rolę pod względem atrakcyjności turystycznej odgrywa nie tylko infrastruktura turystyczna, ale także dostęp do terenów wypoczynkowych i rekreacyjnych oraz obiekty sportowe.

Gmina położona jest na Krajinie. Występują tutaj walory przyrodnicze oraz kulturowe, do których należą jeziora, rzeki, obszar chronionego krajobrazu, rezerwat przyrody, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, użytki ekologiczne oraz obiekty zabytkowe i imprezy kulturalne o zasięgu lokalnym. Na terenie gminy znajduje się 149 zabytków nieruchomych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków. wyznaczono tu 20 turystycznych tras rowerowych. Ponadto przebiega tu znakowany, zielony Nadnotecki Szlak Rowerowy, którego łączna długość wynosi 170 km i przebiega przez miejscowości: Kcynia, Mrocza, Nakło nad Notecią, Sadki i Szubin.

Kościóły

Na obszarze gminy kościoły parafialne rzymsko-katolickie funkcjonują w Sadkach, Dębowie, Radziczu i Śmielinie. Ponadto funkcjonują kaplice w Dębionku, Samostrzelu, Mrozowie i Kraczkach. W gminie nie ma kościołów innych wyznań. Na obszarze gminy funkcjonują cmentarze parafialne rzymsko-katolickie w Sadkach, Dębowie i Radziczu.

Parafia:	obejmuje:
Sadki	Sadki oraz kaplice w Samostrzelu i Mrozowie
Dębowo	Dębowo, Broniewo, cz. Dębionka, cz. Śmielina, Małocin (gmina Nakło)
Radzicz	Radzicz, cz. Dębionka, Machowo, cz. Kraczek
Śmielin	cz. Śmielina, Anieliny, Łodzia

Uwarunkowania wynikające ze stanu ładu przestrzennego i wymogów ochrony przyrody

Gmina Sadki jest gminą rolniczą, a w jej krajobrazie dominują pola uprawne oraz zabudowa zagrodowa. Analizując ich wzajemne powiązania można stwierdzić, że dotychczasowy rozwój osadnictwa odbywa się w sposób harmonijny, uwzględniający z jednej strony potrzeby gminy i jej mieszkańców, a z drugiej ograniczenia związane z wysoką jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej i obszarami cennymi przyrodniczo, a także wymaganiami zachowania zwartości istniejących jednostek osadniczych (unikanie nadmiernego rozpraszania się zabudowy). Zauważalne na obszarze gminy zaburzenia ładu przestrzennego uwarunkowane są czynnikami historycznymi i wiążą się z wprowadzeniem, po II Wojnie Światowej, gospodarki uspołecznionej w dawnych zespołach dworsko-folwarcznych. Pierwotna struktura funkcjonalna i przestrzenna tych zespołów, wynikająca z nieistniejącej już struktury społeczno-gospodarczej, stała się zbędna, a często celowo była niszczone. Szansą na rewitalizację takich zespołów, a w konsekwencji właściwe kształtowanie ładu przestrzennego, jest poszukiwanie nowych kierunków rozwoju, m.in. w branży turystycznej.

Obszar gminy, pod względem ukształtowania terenu, podzielony jest na dwie części. Większość obszaru gminy leży w granicach Pojezierza Krajeńskiego, wchodzącego w skład Pojezierza Południowo-pomorskiego, natomiast południowa część położona jest w Dolinie Środkowej Noteci, stanowiąc teren płaski lub falisty, częściowo pagórkowaty, leżący na wysokości ok. 90-100 m n.p.m. i opadający wysoką krawędzią w kierunku południowym ku pradolinie. W pradolinie występują cztery poziomy terasowe: terasa zalewowa, dolinna, środkowa i górna, przy czym największy obszar zajmuje terasa zalewowa, leżąca na wysokości ok. 50 - 55 m n.p.m.

Na obszarze gminy największymi wodami powierzchniowymi są rzeki Noteć, Orla, Rokitka i odcinek Łobżonki. Lasy zajmują ok. 15,3% powierzchni gminy.

Pod względem siedliskowym dominują siedliska borowe oraz w mniejszym stopniu las mieszany i świeży, a niewielkie powierzchnie zajmują siedliska wilgotne. Znaczną część lasów stanowią lasy ochronne (wodochronne), głównie w południowej części gminy. W drzewostanie dominuje sosna z domieszką świerku, przy czym przewaga drzewostanów iglastych wpływa negatywnie na odporność lasów, czemu należy zapobiegać przez zwiększanie udziału drzewostanów liściastych.

Zgodnie z art. 40 ust. 2 ww. ustawy o ochronie przyrody, na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie aż do ich samoistnego, całkowitego rozpadu.

Oprócz form ochrony przyrody określonych w ustawie o ochronie przyrody, na terenie gminy znajdują się ponadto lasy ochronne (wodochronne), ustanowione na mocy ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach. W lasach ochronnych, zgodnie z art. 9 ustawy z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych, mogą być wznoszone budynki i budowle służące gospodarce leśnej, obronności lub bezpieczeństwu państwa, oznakowaniu nawigacyjnemu lub geodezyjnemu, ochronie zdrowia i urzędzenia służące turystyce, na inne cele lasy te mogą być przeznaczone w przypadkach uzasadnionych ważnymi względami społecznymi i brakiem innych gruntów.

Obszary cenne przyrodniczo na terenie gminy Sadki

Na terenie gminy ustanowiono następujące formy ochrony przyrody:

- rezerwat przyrody „Borek”,
- Nadnotecki Obszar Chronionego Krajobrazu,
- obszary Natura 2000,
- pomniki przyrody.

Rezerwat przyrody „Borek” obejmuje obszar o powierzchni 129,71 ha, zgodnie z Rozporządzeniem Nr 100/2006 Wojewody Kujawsko-Pomorskiego z dnia 3 listopada 2006 r. w sprawie rezerwatu przyrody „Borek” (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z dnia 10 listopada 2006 r. Nr 138, póź. 2063). Celem ochrony w Rezerwacie jest zabezpieczenie i zachowanie ze względów przyrodniczych, naukowych i dydaktycznych cennych zbiorowisk leśnych - gradowych i łągowych. Aktualny plan ochrony dla rezerwatu, obejmujący lata 2010 - 2030, został ustanowiony Zarządzeniem Nr 17/2010 Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Bydgoszczy z dnia 28 kwietnia 2010 r. w sprawie ustanowienia planu ochrony dla rezerwatu przyrody „Borek” (Dz. Urz. Woj. Kujawsko-Pomorskiego z dnia 11 czerwca 2010 r. Nr 103, póź. 1334).

Zarządzenie wprowadza następujące ustalenia do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń zewnętrznych :

- zakaz udostępniania rezerwatu do wykorzystania sportowego (sporty motorowe, zaprzęgi psie, trasy konne, zabawy militarne),
- podczas planowania jakiegokolwiek działalności gospodarczej i inwestycyjnej uwzględniać warunki wynikające z ochrony przyrody i krajobrazu, projektowane przedsięwzięcia na obszarach przylegających do rezerwatu muszą być uzgodnione z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska w Bydgoszczy.

Na podstawie Dyrektywy Ptasiej 79/409/EWG w sprawie ochrony dziko żyjących ptaków, rządy państw członkowskich Unii Europejskiej zostały zobowiązane do wyznaczenia Obszarów Specjalnej Ochrony (OSO), tworzących europejską sieć ekologiczną NATURA 2000. W związku z powyższym wyznaczony został obszar specjalnej ochrony ptaków „Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego” (kod obszaru PLB 300001), który, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 12 stycznia 2011 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków (Dz. U. Nr 25, poz. 133), obejmuje południową część gminy Sadki, o powierzchni 3305,4 ha. Zgodnie z art. 27a ust. 2 ww. ustawy o ochronie przyrody, organem sprawującym nadzór nad obszarem jest Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Bydgoszczy.

Dyrektywa Siedliskowa 92/43/EWG w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory zobowiązała rządy państw członkowskich Unii Europejskiej do wyznaczenia Specjalnych Obszarów Ochrony (SOO) tworzących europejską sieć ekologiczną NATURA 2000. W związku z powyższym do objęcia ochroną siedliskową wskazano obszar „Dolina Noteci” (kod obszaru PLH 300004), który obejmuje m.in. gminę Sadki. Jest to obszar o znaczeniu dla Wspólnoty.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 ww. ustawy o ochronie przyrody, zabrania się podejmowania działań mogących, osobno lub w połączeniu z innymi działaniami, znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000, w tym w szczególności pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków roślin i zwierząt lub wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, a także pogorszyć integralność obszaru Natura 2000 lub jego powiązania z innymi obszarami, przy czym zgodnie z art. 34 ust. 1 ww. ustawy, jeżeli przemawiają za tym konieczne wymogi nadrzędnego interesu publicznego, w tym wymogi o charakterze społecznym lub gospodarczym, i wobec braku rozwiązań alternatywnych, regionalny dyrektor ochrony środowiska może zezwolić na realizację planu lub działań, mogących znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000, zapewniając wykonanie kompensacji przyrodniczej niezbędnej do zapewnienia spójności i właściwego funkcjonowania sieci obszarów Natura 2000. Zgodnie z art. 33 ust. 2 ww. ustawy, powyższe ograniczenia stosuje się również w odniesieniu do proponowanych obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty, do czasu ich zatwierdzenia i wyznaczenia. Zgodnie z art. 33 ust. 3 ww. ustawy, projekty planów i projekty zmian do przyjętych planów oraz planowane przedsięwzięcia, które nie są bezpośrednio związane z ochroną obszaru Natura 2000 lub nie wynikają z tej ochrony, a które mogą na te obszary znacząco oddziaływać, wymagają przeprowadzenia odpowiedniej oceny oddziaływania na środowisko, na zasadach określonych w ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. z 2022 r. poz.1029 ze zm.). Na obszarze gminy ustanowiono 32 pomniki przyrody - w większości pojedyncze okazy drzew.

(Załącznik I - Pomniki przyrody na obszarze gminy Sadki)

6.2 Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków GEZ

Z terenu gminy Sadki włączono do GEZ 149 obiektów. W Sadkach dominuje zabudowa mieszkaniowa z przełomu XIX/XX wieku. Zabytki nieruchome GEZ przedstawia **Załącznik nr III i nr IV**. Jest to głównie zabudowa mieszkaniowa murowana. Na niektórych budynkach elewacja wymaga prac restauratorskich.

Na terenach wiejskich spotykamy założenia dworsko-parkowe lub folwarczne (Samostrzel, Broniewo, Mrozowo), obiekty użyteczności publicznej, obiekty przemysłowe, kościoły (Dębowo, Radzicz, Sadki), kapliczki (Kraczki, Sadki, Mrozowo, Samostrzel) i domy mieszkalne. Stan obiektów ewidencyjnych można określić jako dobry i dostateczny.

Ewidencja GEZ została założona w 2013 roku przez Gminę Sadki. GEZ obejmuje łącznie 149 obiektów nieruchome w tym 5 zespołów rejestrowych (z czego 4 obiekty rejestrowe to nagrobki z cmentarza w Sadkach, który jest również wpisany do rejestru wcześniejszą decyzją).

Obszary zagrożenia dla zabytków nieruchomych

- **obszarami zagrożonymi są tereny dawnych cmentarzy** szczególnie ewangelickich lub miejsca po cmentarzach. Praktycznie wszystkie cmentarze ewangelickie podlegają dewastacji. W wielu wypadkach zachowały się w zasadzie tylko miejsca pocmentarne gdzie jedynym zachowanym elementem cmentarza jest jego drzewostan bądź grupa krzewów i zarośli rosnąca w miejscu cmentarza. Cmentarze katolickie utrzymywane są na ogół w dobrym stanie.

Głównym problemem jest tu brak środków finansowych na rewaloryzację i utrzymanie oraz brak oznaczeń i tablic informacyjnych,

- **niedobór** środków publicznych na rewitalizację,
- **brak** powszechnej świadomości realnej i potencjalnej wartości zasobów kulturowych,
- **degradacja spowodowana wymogami współczesności** i w związku z tym prowadzonymi adaptacjami i remontami obiektów zabytkowych. Likwidacja oryginalnych elementów dekoracji architektonicznej, zdobionej stolarki okiennej, drzwiowej, klatek schodowych, dawnych witryn sklepowych, wprowadzanie współczesnych materiałów budowlanych typu blacha dachówkopodobna, w miejsce ceramicznych pokryć dachowych, okien z PVC oraz ocieplanie płytami styropianowymi - prowadzi do degradacji pojedynczych obiektów a także całych obszarów starej zabudowy, pozbawiając je charakterystycznego klimatu a co za tym idzie wartości historycznych,
- **wprowadzanie elementów obcych stylowi** - wpływ na taki stan rzeczy mają przekształcenia własnościowe obiektów nieruchomych przez właścicieli prywatnych często wykonujących prace przy zabytku bez wymaganego pozwolenia konserwatorskiego w sposób niezgodny z zasadami sztuki i techniki konserwatorskiej,

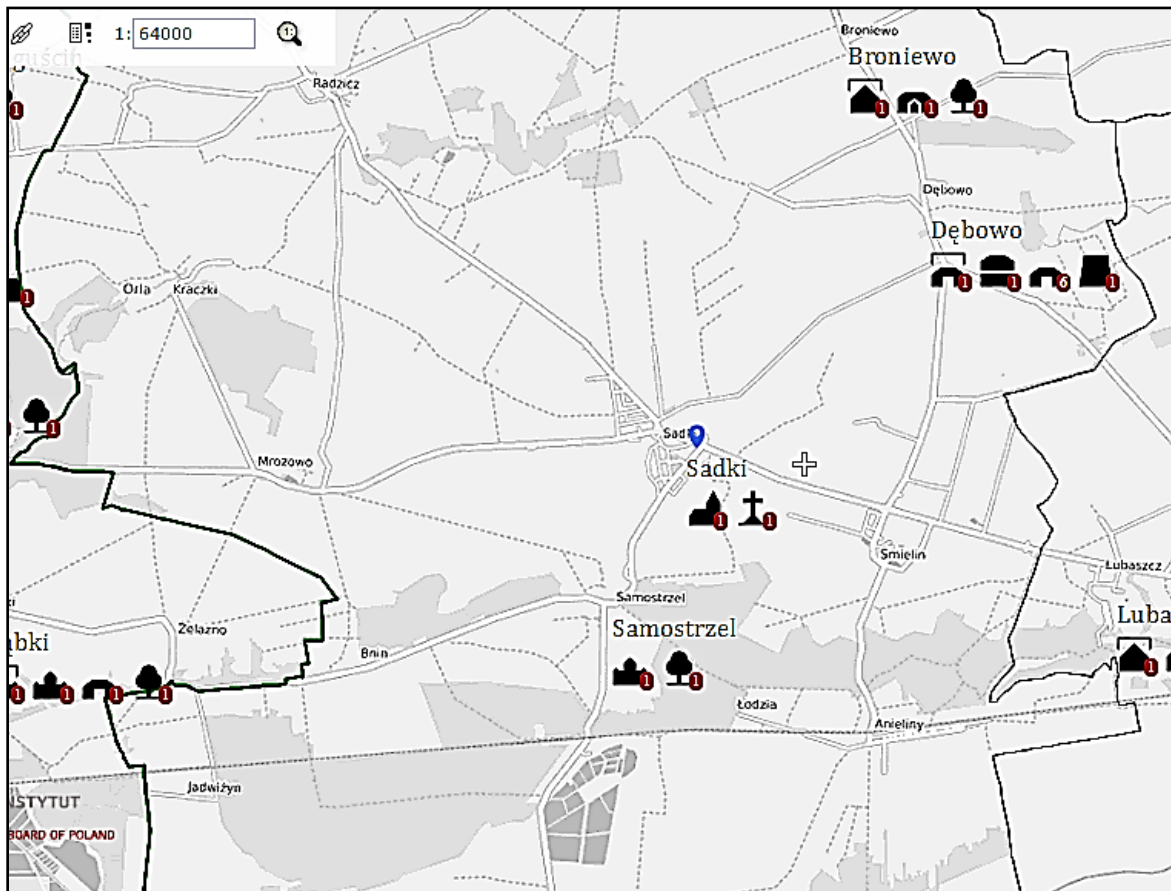
• niewielka możliwość wykorzystania starych budynków folwarcznych do nowoczesnej produkcji, niszczenie kompozycji podwórza folwarcznego oraz charakteru zachowanej zabudowy. Budynki te wymagają przeróbek i adaptacji, a w wielu przypadkach również znalezienia nowej funkcji.

6.3. Zabytki nieruchome o dużym znaczeniu, w tym zabytki objęte prawnymi formami ochrony.

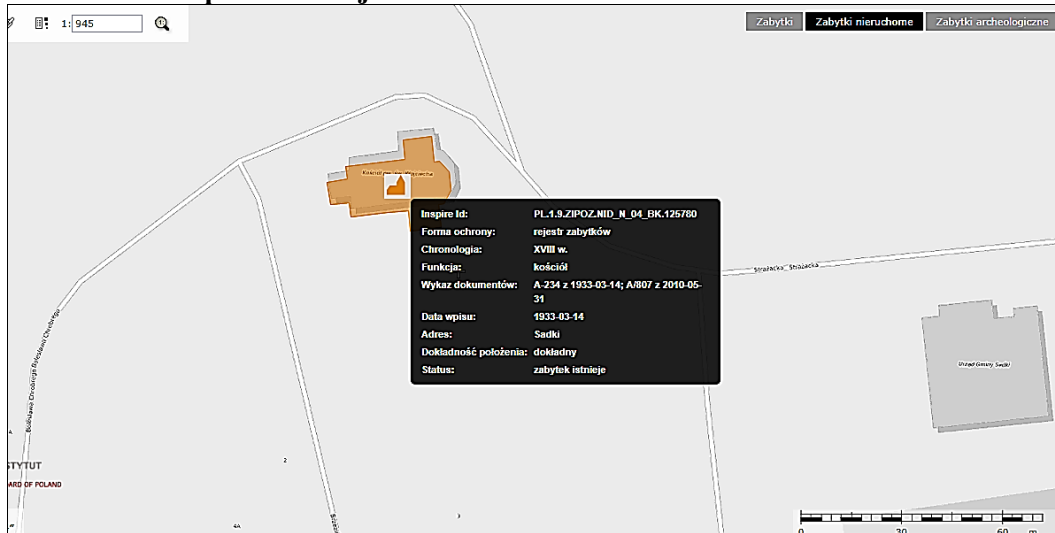
W rejestrze zabytków nieruchomych WKZ Toruń znajduje się 19 obiektów (w ramach 5 zespołów). Są to najważniejsze zabytki gminy Sadki (Załącznik nr III).

GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATA DECYZJI	NR REJESTRU
SADKI	BRONIEWO	Złożenia dworsko-parkowe: <ul style="list-style-type: none"> • Dwór • Park 	10.06.1987	A/1157
	DĘBOWO	Założenia dworsko-parkowe: <ul style="list-style-type: none"> • Park • Stajnia • Stodoła • Wolarnia • Chlewnia • Obora • Wieża ciśnień • Wozownia, ob. Magazyn • Dom mieszkalny 	15.06.1987	A/1408
	SADKI	Kościół parafialny p.w. Św. Wojciecha	14.03.1933	A/807
		Cmentarz rzymsko-katolicki parafii Św. Wojciecha	07.03.1989	A/1138
		Kaplica grobowa rodziny Robowskich z ok. 1915 r. na cmentarzu parafialnym	26.05.2017	A1723
	SAMOSTRZEL	Założenia pałacowo-parkowe: <ul style="list-style-type: none"> • Pałac • Park 	21.07.1970	A/884

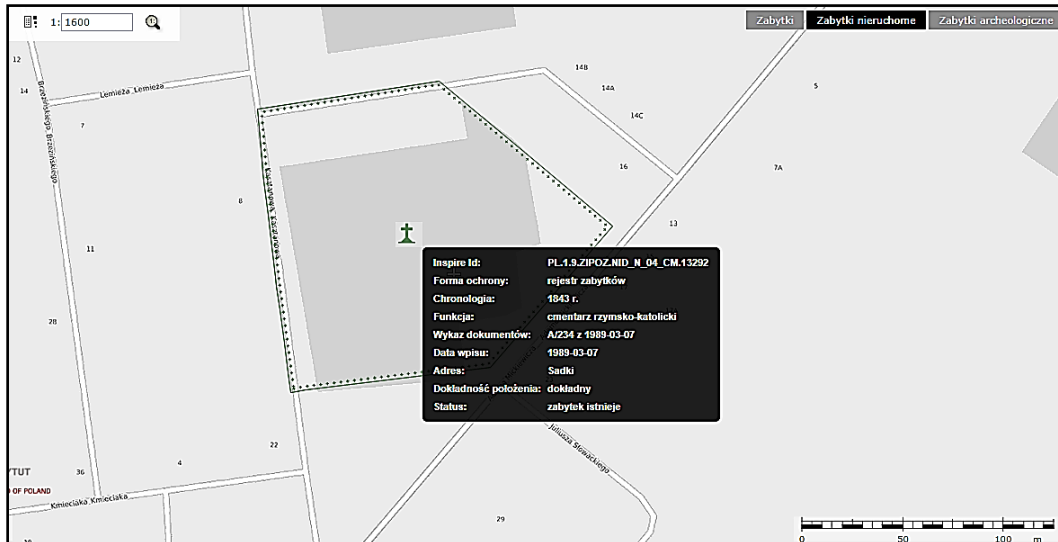
Zabytki z terenu gminy Sadki – dane: Narodowy Instytut Dziedzictwa

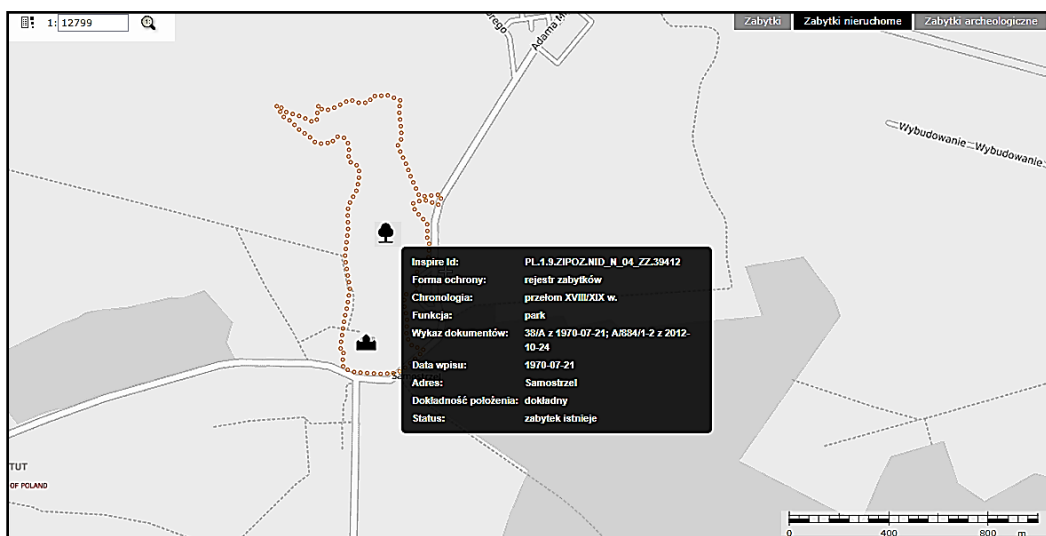
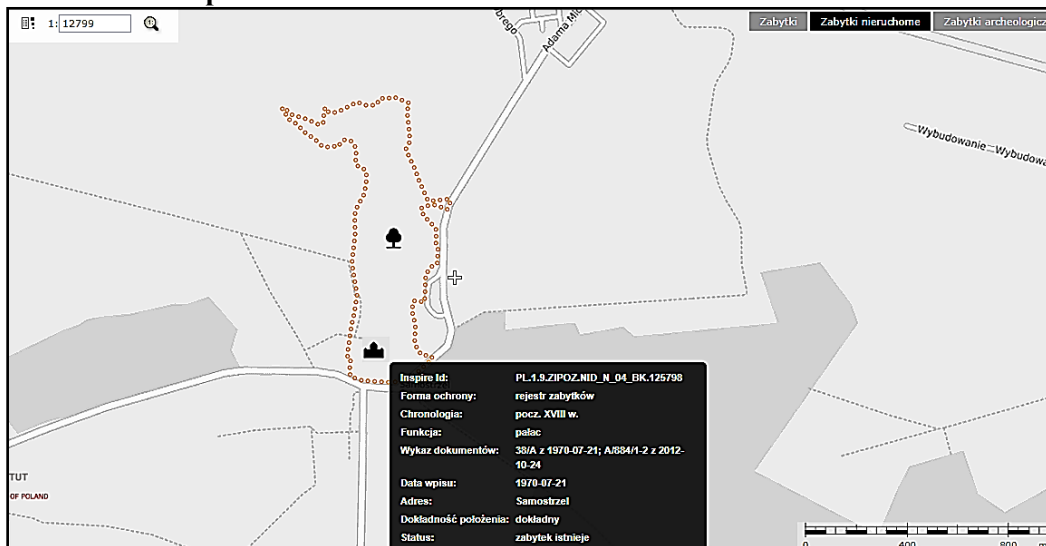
Sadki - kościół p.w. Św. Wojciecha

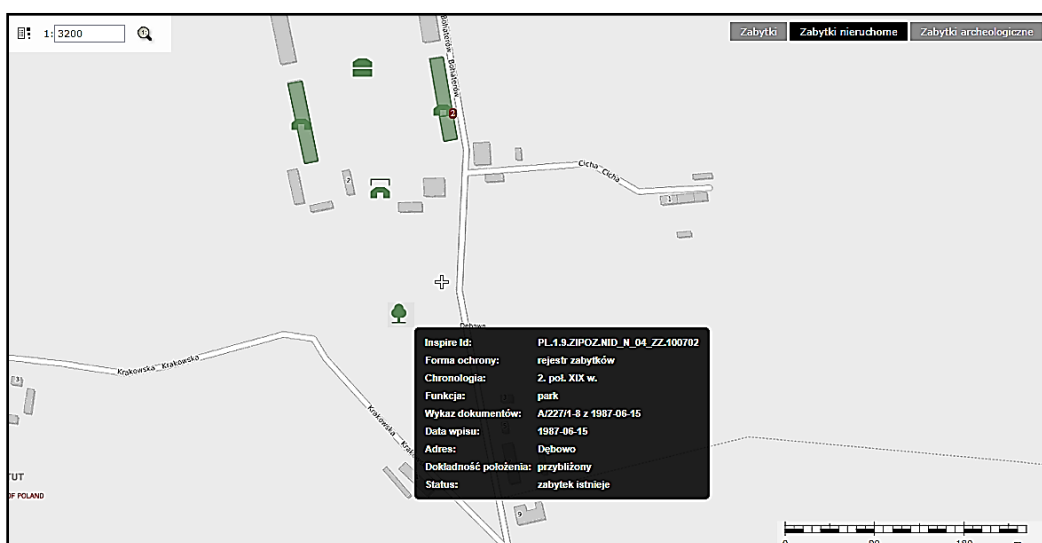
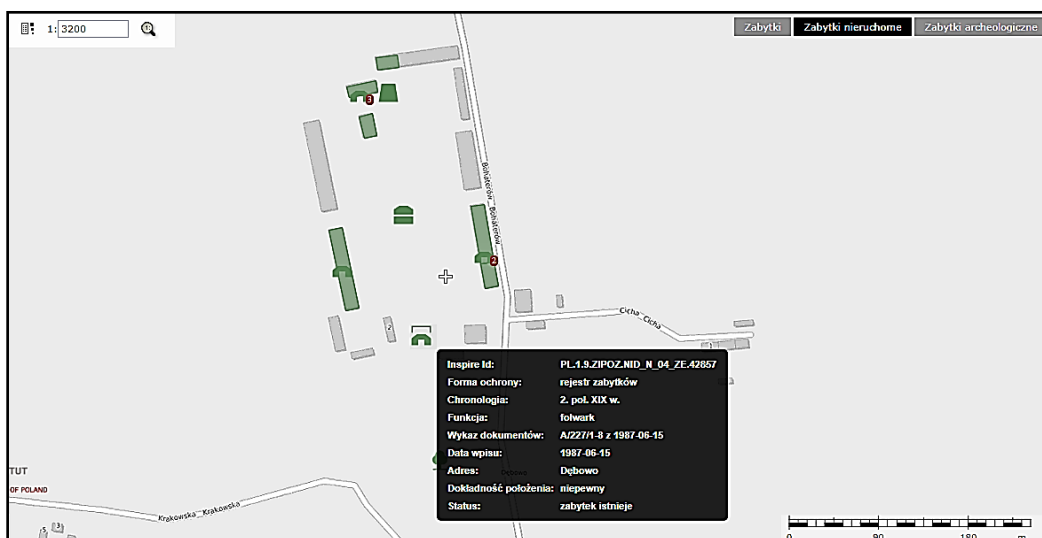
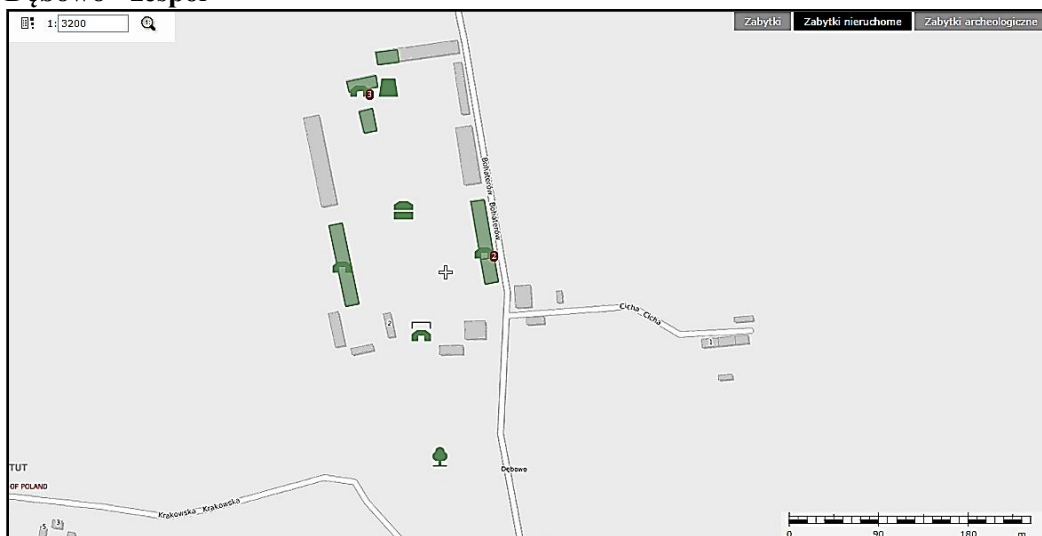
Sadki - cmentarz

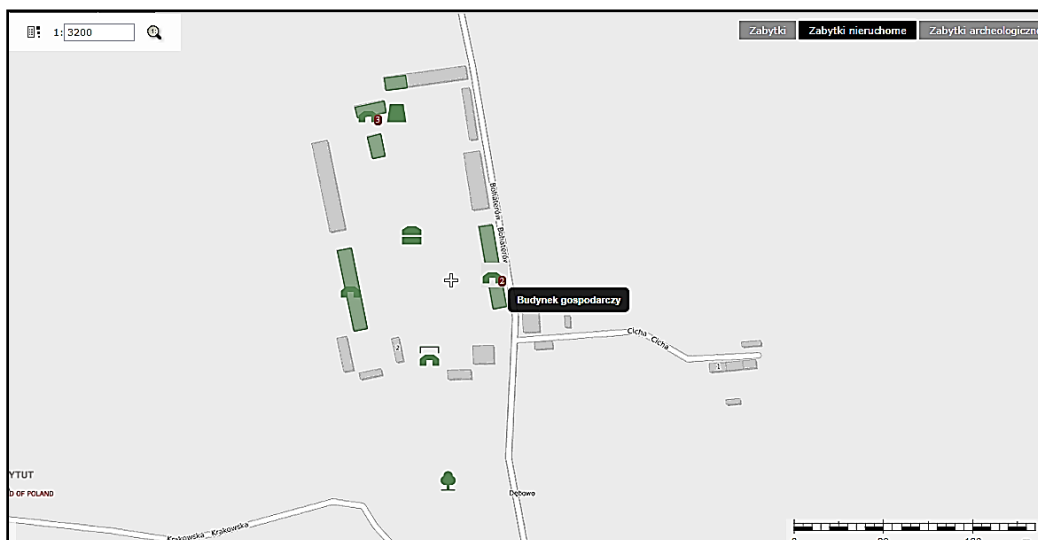
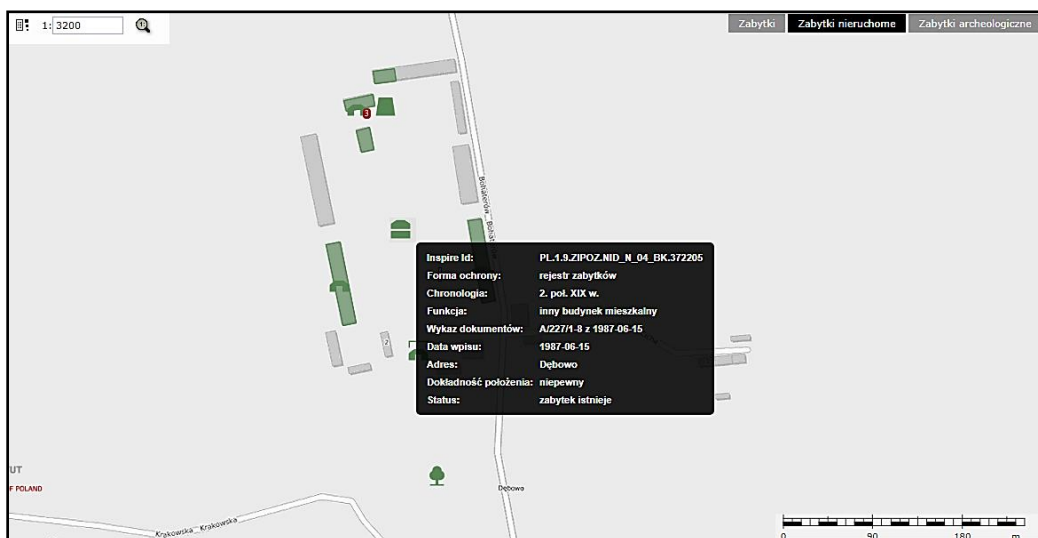
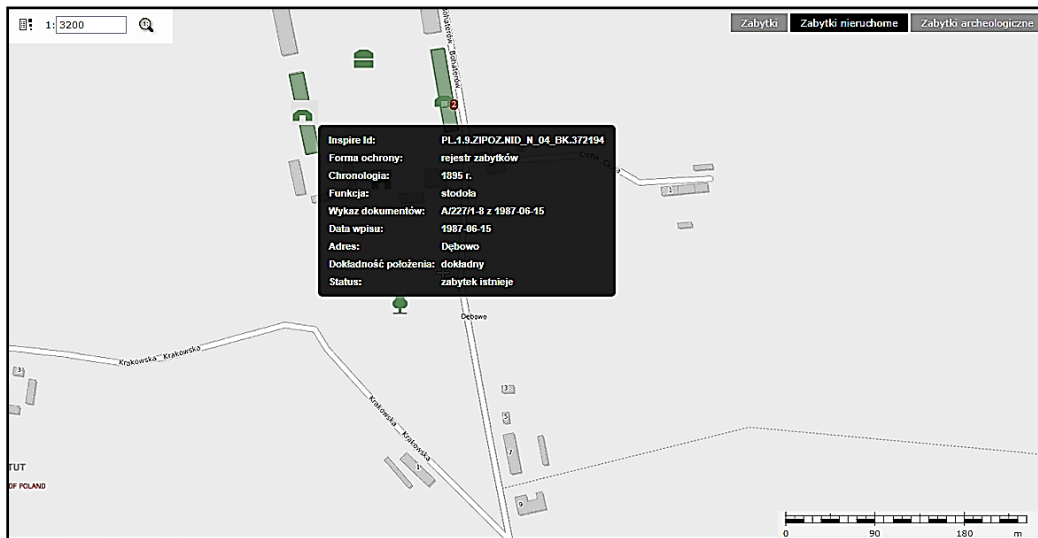

Samostrzel - zespół

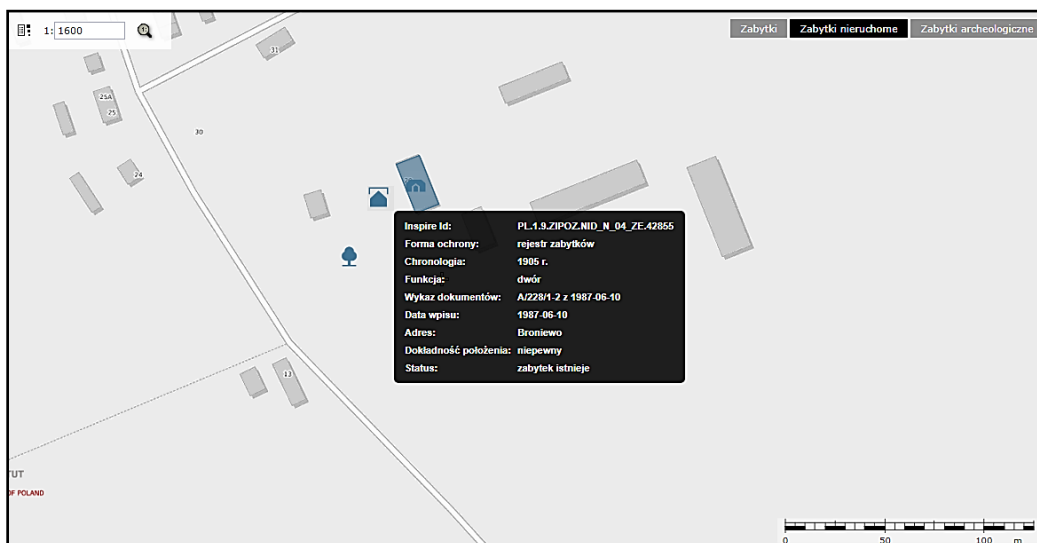
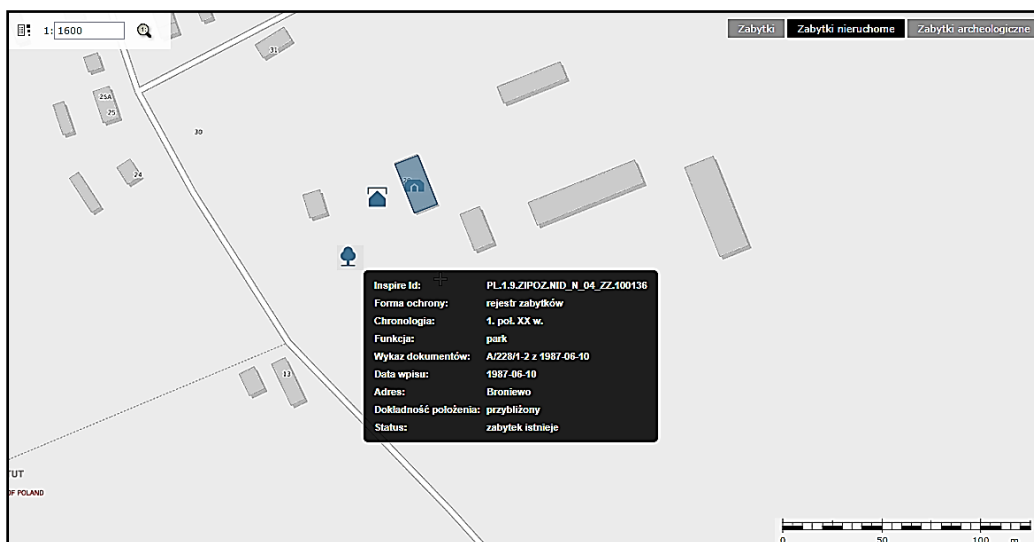
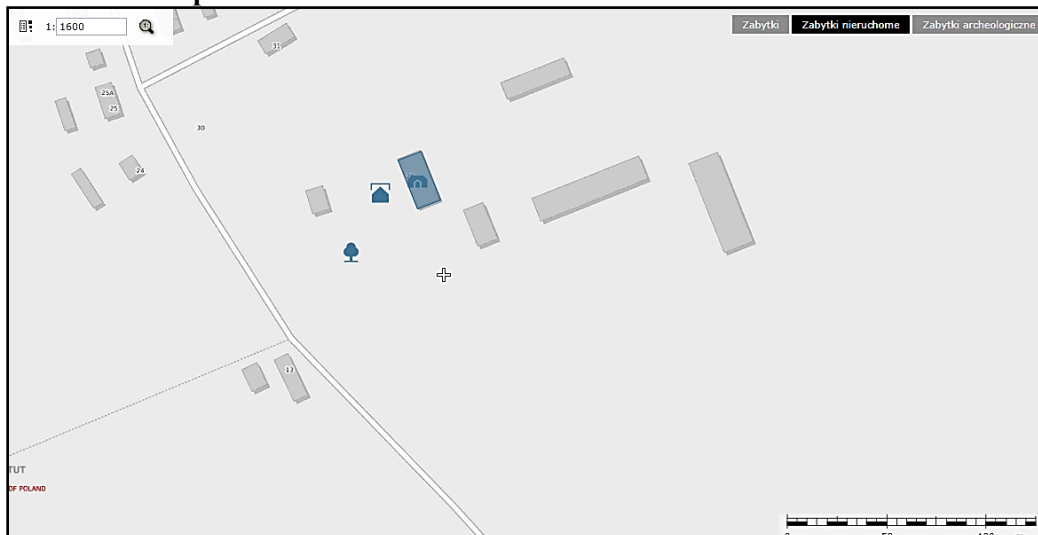

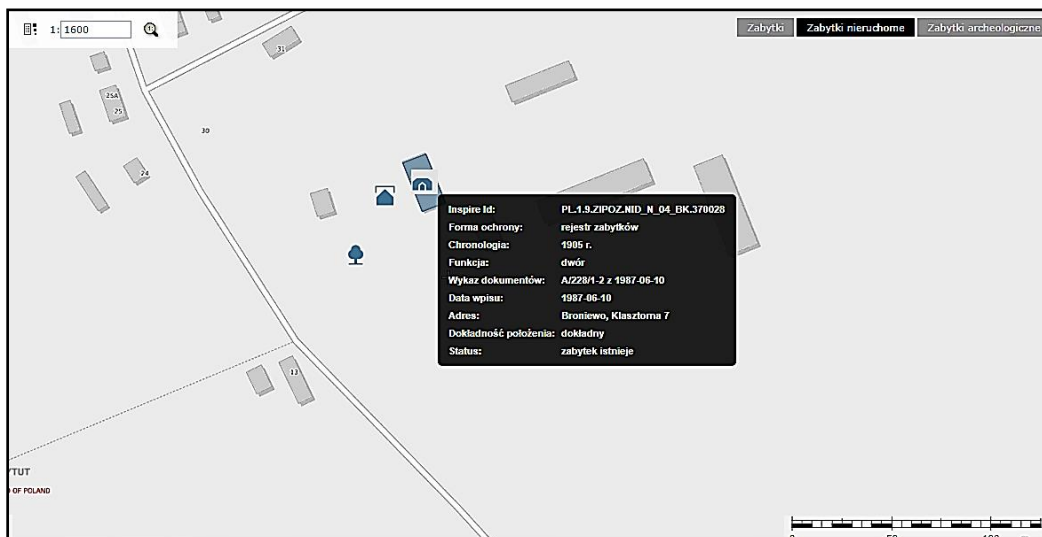
Dębowo - zespół

Broniewo – zespół

6.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome to głównie wyposażenie kościołów. Jest to zbiór otwarty. W gminie Sadki jest to głównie wyposażenie kościoła parafialnego w Sadkach. Do rejestru zabytków pod nr B/386 wpisany został Postument z krzyżem z nagrobka Katarzyny z Lemieźów Krotofil na cmentarzu parafialnym w Sadkach. Poza tym 3 nagrobki na cmentarzu parafialnym w Sadkach zostały również wpisane do rejestru zabytków pod nr B/379/1-3 i są to:

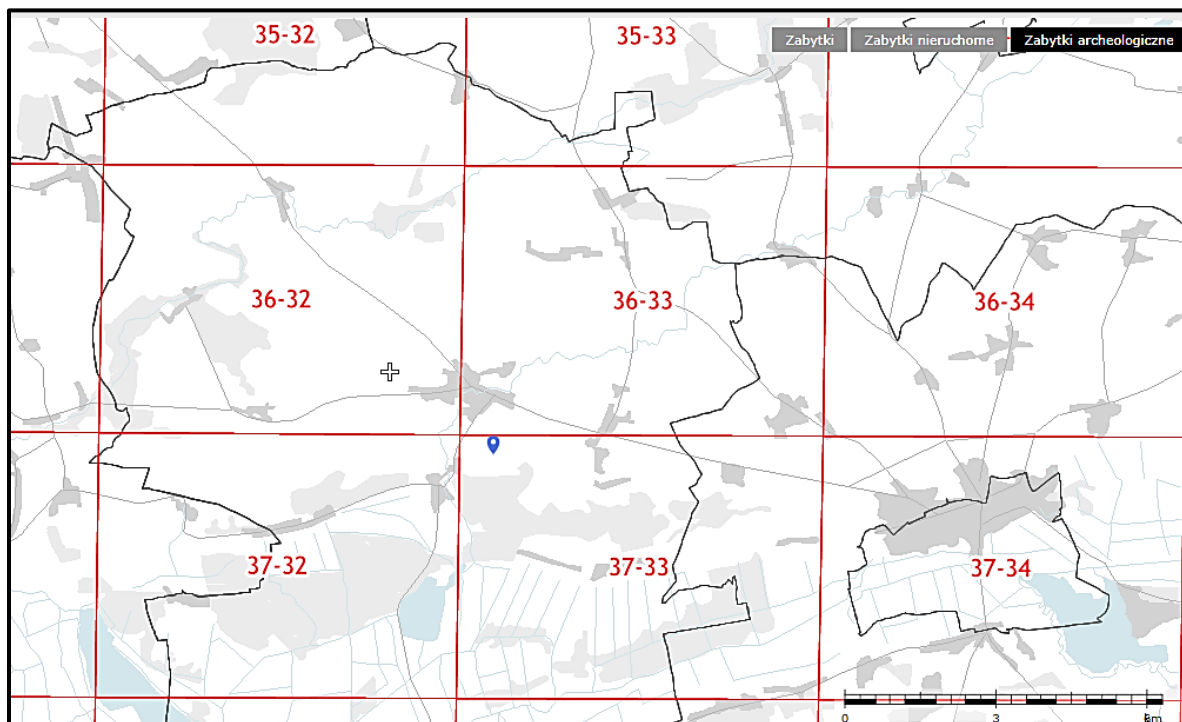
- Nagrobek Floriana Kmiecika,
- Nagrobek ks. Stanisława Lemieża,
- Nagrobek Małgorzaty Szulc.

6.4. Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy zlokalizowano 447 stanowisk archeologicznych, dla których WKZ posiada karty ewidencji wojewódzkiej. Jest to zbiór otwarty i z czasem ilość stanowisk może ulegać zmianie. Wśród stanowisk archeologicznych większość stanowią punkty i ślady osadnicze (**Załącznik nr II**).

Pod względem chronologii dominuje osadnictwo średniowieczne, odpowiednio, 135 stanowisk z okresu późnego średniowiecza i 28 z okresu wczesnego średniowiecza. Następnie dużą grupę stanowią ślady i punkty osadnicze z okresu nowożytnego od XV wieku i później. Najstarsze stanowiska z terenu gminy pochodzą z epoki kamiennej-70, następnie późniejsze chronologicznie stanowiska z okresu lateńskiego-69, okresu wpływów rzymskich-62, kultury pomorskiej-21 i z inne, mniej liczne z okresu epoki brązu. Na terenie gminy nie występują stanowiska wpisane do rejestru zabytków WKZ.

Podział terenu gminy na obszary AZP

Teren gminy Sadki rozmieszczony jest na 8 obszarach AZP, licząc od północy odpowiednio: 35-32, 35-33, 36-32, 36-33, 37-32, 37-33, 38-32, 38-33.

Zagrożenia dla zabytków archeologicznych

Podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych.

Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia badań archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Jest to szczególnie ważne podczas takich inwestycji, jak budowa budynków mieszkalnych, usługowych oraz inwestycje liniowe: przyłącza kanalizacji deszczowej, sanitarnej, gazowej, telekomunikacyjnej.

Natomiast realizacja inwestycji takich jak budowa autostrad, obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, eksploatacja żwirowni, kopalnie kruszywa, wymaga prawidłowego rozpoznania terenu pod względem faktycznej ilości stanowisk archeologicznych oraz przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych na wytypowanych stanowiskach. Należy pamiętać również o pracach ziemno-budowlanych związanych z przebudową lub rozbiórką budynków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w ewidencji zabytków. Towarzyszące im badania archeologiczne są istotne w procesie rekonstrukcji dawnej zabudowy.

Przebudowa układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzi często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym

wszystkie prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych, na tym terenie.

Powierzchnia zasobów rolnych i leśnych, w jakie obfituje gmina Sadki zawiera wiele śladów osadnictwa pradziejowego. Istotne zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali, których rozmiarów nie potrafimy ocenić. Działalność ta szczególnie zagraża cmentarzyskom. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego, jak już wspomniano, użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwój budownictwa i budowa dróg.

W oparciu o istniejące plany inwestycyjne można wymienić obszary na terenie gminy, zagrożonych pod względem zachowania zabytków archeologicznych. Zadania te wymagają prowadzenia badań archeologicznych ze względu na niszczący charakter ich prac ziemnych. Na terenie gminy priorytetowe zamierzenia inwestycyjne wiążą się przede wszystkim z funkcjonowaniem układu drogowego, systemem wodno-kanalizacyjnym oraz rozwojem infrastruktury społecznej:

- Budowa i modernizacja sieci wodociągowej
- Budowa i modernizacja sieci kanalizacji sanitarnej
- Kanalizacja sanitarna

Stan zachowania stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków: brak zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru.

Stan zachowania zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych: dobry.

Stanowiska archeologiczne niewpisane do rejestru zabytków, ujawnione głównie podczas badań AZP, stanowią podstawową grupę (447), która składa się na archeologiczne dziedzictwo kulturowe gminy. Z powodu ich liczebności trudno określić stan zachowania każdego pojedynczego stanowiska archeologicznego. Z pewnością można jedynie stwierdzić, że stanowiska położone na terenach niezabudowanych, nieużytkach i zalesionych nie wykazują się stanem naruszenia ich substancji zabytkowej co kwalifikuje je do stanowisk najlepiej zachowanych.

Zgodnie z art. 6 pkt. 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne - bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece.

Podsumowując uwagi na temat ochrony stanowisk archeologicznych należy wskazać, że dla ochrony stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz w obrębie zabytków architektury, cmentarzy i zabytkowej zieleni, w zależności od opinii właściwej służby ochrony zabytków, mogą być wymagane:

- badania archeologiczne podczas prac ziemnych przy realizacji inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu,
- pozwolenie konserwatora zabytków na prowadzenie badań archeologicznych przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę.

W przypadku zadań inwestycyjnych związanych z pracami ziemnymi (w tym m.in. drogi, kopalnie, odkrywki, eksploatacja złóż, inwestycje kubaturowe) w zależności od opinii właściwej służby ochrony zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi mogą być wymagane:

- na etapie przygotowania projektu archeologiczne badania rozpoznawczo-powierzchniowe określające ilość stanowisk archeologicznych kolidujących z inwestycją oraz rodzaje form ich ochrony,
- na etapie wyprzedzającym realizację inwestycji, ratownicze badania wykopaliskowe na wytypowanych stanowiskach archeologicznych,
- pozwolenia konserwatora zabytków na wszelkie rodzaje badań archeologicznych.

W granicach stref ochrony konserwatorskiej obowiązuje konieczność uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków prac ziemnych związanych z zagospodarowaniem i zabudowaniem terenu.

Wszelkie prace budowlane, konserwatorskie i remontowe na obszarach oraz w obiektach ujętych w Gminnej ewidencji zabytków podlegać powinny opiniowaniu Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Mocne strony:

- opracowana gminna ewidencja zabytków;
- znajdujące się na terenie gminy cmentarze różnych wyznań;
- przyjęte uchwałą Rady Gminy Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego;
- uchwalone i sukcesywnie sporządzane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego
- uchwalony i obowiązujący Gminny Program Opieki nad Zabytkami;
- obowiązujący plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych;
- obecność szlaku komunikacyjnego o dużym znaczeniu (droga krajowa nr 10);
- obecność w pobliżu międzynarodowego portu lotniczego w Bydgoszczy (ok. 53 km);
- przebiegająca przez miasto linia kolejowa numer 18 relacji Piła - Bydgoszcz - Toruń – Warszawa;
- bogactwo środowiska przyrodniczego;
- funkcjonujący Gminny Ośrodek Kultury;
- funkcjonująca Gminna Biblioteka Publiczna, wraz z filiami;
- działalność gminnych, powiatowych i lokalnych organizacji pozarządowych związanych z rozpowszechnianiem wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa;
- tradycja i przywiązanie mieszkańców do ziemi, silna tożsamość
- rozwinięta infrastruktura oświatowa i sportowa;
- gospodarstwa agroturystyczne w okolicy;
- duże zaangażowanie samorządu w rozwój gminy.

Słabe strony:

- niska aktywność gospodarza w obszarze bazy turystycznej i gastronomicznej;
- niewykorzystywanie potencjału związanego z bliskością rzeki Noteć i turystyką wodną;
- niezadowalająca popularyzacja wiedzy o wartościach chronionych obiektów;
- zły stan zachowania cmentarzy historycznych;
- niezadowalająca popularyzacja wiedzy o wartościach chronionych obiektów;
- słabo rozwinięta baza noclegowo-gastronomiczna;
- słabe wykorzystanie potencjału zabytków i cennych obszarów przyrodniczych;
- problemy finansowe mieszkańców, przekładające się w niektórych przypadkach na pogarszający się stan zachowania obiektów zabytkowych;

- samowolne działania w obrębie zabytków, bez uzgodnień z konserwatorem zabytków;
- niedostateczne oznaczenie miejsc i obszarów atrakcyjnych turystycznie;
- pozostawienie obiektów zabytkowych w stanie nieużytkowanym, powodującym ich degradację;
- zjawisko niewłaściwej termomodernizacji obiektów historycznych;
- powszechność niewłaściwej wymiany stolarki okiennej na stolarkę PCV, dysharmonizującą w obiektach historycznych.

Szanse i możliwości rozwoju:

- możliwość pozyskania środków na finansowanie działań rewitalizacyjnych oraz prac konserwatorskich z różnych źródeł zewnętrznych;
- rozwój infrastruktury drogowej (projektowana trasa S10, projektowana modernizacja linii kolejowej Kutno-Piła-Gorzów Wielkopolski);
- wykorzystanie potencjału rzeki Noteć do rozwoju turystyki wodnej, budowa infrastruktury sprzyjającej żegludze rzecznej;
- współpraca z dwoma zlokalizowanymi w pobliżu ośrodkami miejskimi – Nakłem nad Notecią i Bydgoszczą;
- rezerwacja w budżecie gminy większych środków przeznaczonych na ochronę zabytków;
- sukcesywne prowadzenie prac przy obiektach i założeniach zabytkowych w celu zachowania oraz podnoszenia ich atrakcyjności turystycznej;
- oczyszczenie i oznaczenie w terenie cmentarzy historycznych, stanowiących przykład wielokulturowości Gminy;
- sukcesywne uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego uwzględniających ochronę i opiekę nad dziedzictwem kulturowym;
- wzrastająca atrakcyjność turystyczna regionu;
- rozbudowa istniejących tras oraz tworzenie nowych tras i szlaków turystycznych w powiązaniu z istniejącymi obiektami i obszarami o dużych wartościach historycznych i kulturowych;
- stworzenie atrakcyjnej bazy danych o dziedzictwie kulturowym gminy;
- kontynuowanie obecnych i tworzenie nowych okolicznościowych przedsięwzięć, imprez promujących dziedzictwo kulturowe;
- kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży;
- organizowanie konkursów, zakresem obejmujących dziedzictwo kulturowe regionu;
- rosnące potrzeby mieszkańców okolicznych, dużych ośrodków miejskich dotyczące nieodległych miejsc wypoczynku i aktywnej rekreacji;

- pozyskanie społecznej akceptacji dla zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz wypracowanie zasad łączenia interesów obywateli zamieszkujących i działających na terenie Gminy Sadki z zasadami i potrzebami ochrony dziedzictwa;
- wspierania rozbudowa agroturystyki;
- edukacja obecnych i przyszłych użytkowników w zakresie bieżącej pielęgnacji obiektów zabytkowych
- współpraca z organizacjami pożytku publicznego i instytucjami turystycznymi.

Zagrożenia i bariery:

- postępująca degradacja obiektów zabytkowych;
- niewystarczające środki budżetowe do realizacji planowanych inwestycji;
- zwiększanie zadań własnych gminy bez wsparcia finansowego;
- nieuzyskanie dofinansowania zewnętrznego na planowane inwestycje;
- kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenie inwestycji;
- emigracja młodego, wykształconego pokolenia;
- narastająca konkurencja na regionalnym rynku turystycznym;
- zagrożenie nieprzewidywalności warunków atmosferycznych;
- negatywne nastawienie części właścicieli do ochrony zabytków, postrzeganej nie jako szansa na zachowanie wspólnego dziedzictwa, a źródło represji i ograniczeń;
- starzenie się społeczeństwa;
- problemy w dostępie do pracy, kultury, nauki.

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sadki na lata 2022-2025 ma służyć ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego, znajdującego się na terenie gminy, które służyć powinno budowaniu i utrwalaniu poczucia tożsamości lokalnej społeczności, utrzymaniu ładu przestrzennego, rozwojowi turystyki oraz rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Aby go osiągnąć należy podjąć działania priorytetowe, zapoczątkowując proces realizowany przez wiele lat, w konsekwencji których zabytki będą otaczane coraz lepszą opieką. W miarę postępów, działania winny być poddawane systematycznej weryfikacji, co pozwoli na realne dopasowanie do aktualnych możliwości finansowych i potrzeb właścicieli.

Gmina Sadki ze względu na ustawowy obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych, posiada instrumenty prawne które umożliwiają budowanie i ugruntowanie świadomości społecznej względem ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym.

Poprzez prowadzone działania samorząd gminy ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku do podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek i prestiż Gminy Sadki jako miejsca atrakcyjnego turystycznie. Wobec powyższego objęcie, ze strony Gminy Sadki, należytą opieką zabytków, stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Powyższą politykę określa właśnie, kolejny *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sadki na lata 2022-2025*.

Zadania postulowane do wykonaniu w związku z realizacją gminnego programu opieki gminy Sadki, podobnie jak poprzednio to:

- bieżąca aktualizacja GEZ (w tym monitorowanie stanu zachowania zabytków) – sporządzenie kart zabytków nieruchomości wpisanych do ewidencji i rejestru zabytków, jeżeli się pojawią nowe obiekty wstawione przez WKZ do ewidencji,
- organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych i informacyjnych prezentujących dobra kultury na terenie gminy Sadki- zgodnie z priorytetami wpisanymi w tabeli poniżej,
- oznakowanie tablicami informacyjnymi najważniejszych zabytków w gminie (kościół p.w. Św. Wojciecha, historyczne nagrobki na cmentarzu parafialnym) i promocja lokalnych szlaków turystycznych,
- porządkowanie i zabezpieczanie obiektów na terenach objętych ochroną, wspieranie rozwoju muzeów regionalnych, izb pamięci itp.,
- monitorowanie stanu zachowania zabytków i uwzględnianie zagadnień związanych z ochroną zabytków w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego,

- wdrażanie zapisów programu rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych lub innych opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy,
- prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni: gminnych parkach, cmentarzach, obszarach nieczynnych cmentarzy,
- współpraca z parafią Św. Wojciecha w Sadkach na rzecz utrzymania dobrego stanu technicznego kościoła parafialnego w Sadkach i nagrobków położonych na cmentarzu. Wszystkie obiekty są wpisane do rejestru zabytków i są najważniejszymi zabytkami w Sadkach.

Uzupełnieniem wymienionych głównych zasad ochrony prawnej obiektów i obszarów zabytkowych jest upowszechnianie informacji o wartościach historycznych, krajobrazowych i kulturowych tychże obiektów. Działanie to przyczyni się do zwiększenia społecznej roli w procesie ochrony zabytków, tak bardzo istotne w przypadku małych, lokalnych społeczności.

Edukacyjny aspekt w procesie ochrony zabytków może być realizowany poprzez m.in.:

- włączenie najbardziej atrakcyjnych obiektów zabytkowych w trasy turystyczne, ścieżki i trasy edukacyjne, za pomocą oznakowania turystycznego obszaru (drogowskazy, tablice informacyjne, mapy, przewodniki),
- uwzględnianie obiektów zabytkowych w treści map, przewodników, materiałów promocyjnych gminy,
- organizacja imprez kulturalnych, sportowych, turystyczno-rekreacyjnych,
- powstanie muzeum regionalnego bądź izby regionalnej.

Nową formą ochrony obiektów i obszarów zabytkowych jest ich rewitalizacja, czyli zespół działań (w sferze społecznej, gospodarczej i przestrzennej) prowadzących do ożywienia zniszczonych, zdegradowanych obiektów i obszarów, często przez nadanie im nowych funkcji, przy jednoczesnym zachowaniu walorów historycznych, architektonicznych oraz kulturowych. W gminie Sadki program rewitalizacji obejmuje miejscowości: Dębionek, Liskówko, Kraczk. Oddzielną grupę obiektów do odnowy stanowią zespoły folwarczne i dworsko-folwarczne, w dużej części zdewastowane a mogące stanowić ważny aspekt turystyki regionalnej.

Wiele obiektów ujętych w ramach tych zespołów już nie istnieje lub znajduje się w stanie ruiny.

Ochrona poszczególnych obiektów zabytkowych nierozzerwalnie wiąże się z ochroną wartości kulturowych krajobrazu i przestrzeni gminy. W związku z tym w zagospodarowaniu terenów obowiązują następujące zasady:

- zachowania i utrzymania terenów otwartej przestrzeni krajobrazu rolniczego,

- zachowania harmonijnego krajobrazu w aspekcie widoczności z perspektywy ciągów komunikacyjnych oraz punktów widokowych,
- zachowania istniejących zadrzewień śródpolnych oraz ich uzupełnianie,
- zachowania i ekspozycji krzyży i kapliczek przydrożnych,
- zachowania przebiegu dróg krajobrazowych wraz z ich okazałymi obsadzeniami,
- ograniczania lokalizacji wolnostojących obiektów reklamowych poza obszarami zabudowanymi.

W zakresie działań zmierzających do ochrony i zachowania zabytkowej zabudowy na terenie gminy Sadki obowiązują lub wprowadzone zostaną następujące zasady:

- zachowania wartościowej zabudowy wiejskiej poprzez zapewnienie ich dobrego stanu technicznego i estetycznego, a także prowadzenie prac rewitalizacyjnych, remontowych i konserwatorskich (z uwzględnieniem, jeśli to możliwe, ich wykonania w zakresie całych elementów, np. cały dach, cała elewacja itd. celem zahamowania tendencji odtwarzania częściowego i niestylowego),
- ograniczania zmian w bryle, detalach architektonicznych oraz rozmiarach obiektów,
- realizacja nowej zabudowy w sąsiedztwie zabytkowych obiektów bądź w miejscach lokalizacji dotychczasowej zabudowy historycznej, powinna być oparta o cechy istniejących obiektów,
- maksymalnego ograniczania lokalizacji wolnostojących nośników reklam w sąsiedztwie obiektów zabytkowych i w strefach ochrony konserwatorskiej, oraz reklam na obiektach zabytkowych lub ograniczenie ich do minimalnych rozmiarów.

W związku z powyższym poszczególne działania związane z ochroną zabytków i promocją gminy można ująć według poniższych priorytetów, które będą realizowane przez okres następnych 4 lat.

Na potrzeby Programu określone zostały trzy podstawowe priorytety, określone również w poprzednio obowiązującym Programie, które w całości wypełniają ustawowe cele dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami.

Priorytety

Priorytet I: ZARZĄDZANIE DZIEDZICTWEM KULTUROWYM GMINY	
kierunki działań	zadania
Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych	<ul style="list-style-type: none">• podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację,• zabytków będących własnością gminy,• prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy,• wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach;• wspieranie rozwoju regionalnych izb pamięci, skansenów itp.
Priorytet II: OCHRONA KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY	
kierunki działań	zadania
Rozszerzenie zasobu i ochrony środowiska kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none">• wdrażanie zapisów dokumentów programowych w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy,• egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w dokumentach programowych odnoszących się do zabytków (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji),• walka z samowolami budowlanymi na obszarach objętych ochroną konserwatorską.

**Priorytet III: PROMOCJA, EDUKACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY**

kierunki działań	zadania
Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	<ul style="list-style-type: none">• udostępnienie informacji o zabytkach na stronie internetowej urzędu gminy,• wydawanie i wspieranie działań związanych z wydawaniem publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy,• wprowadzanie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć edukacyjnych,• opracowywanie lub wspieranie prac o tematyce związanej z kulturą i zabytkami (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów m.in. zabudowy regionalnej, detalu architektonicznego, cmentarzy itp.),• włączanie do szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych) obiektów zabytkowych.• ...

Kolejność realizacji zadań zależy będzie od dostępności środków finansowych i decyzji Rady Gminy w Sadkach.

Program nie zakłada kwot na poszczególne priorytety, a realizacja poszczególnych zadań dokonywana będzie w zależności od możliwości pozyskania środków finansowych własnych lub zewnętrznych w następnych latach objętych okresem 4-letnim.

Budżet gminy pomimo, że uchwalany jest w formie prowizorium w perspektywie rocznej, to jest on jednak ograniczony do okresu 1 roku i przede wszystkim należy do instrumentów dynamicznych (zawsze może ulec zmianie).

Jeśli chodzi o prace remontowe dotyczące zabytków, to będą one dotyczyły obiektów nieruchomości wymienionych w GEZ, gdzie Gmina Sadki jest właścicielem - bez wskazywania konkretnej perspektywy czasowej (okres realizacji 4 lata). Poza działaniami konserwatorskimi na niektórych obiektach ewidencyjnych, pozostaje cała przestrzeń działań edukacyjnych, promocyjnych i informacyjnych.

Ogół działań programowych skoncentrowany będzie na wykonywaniu zadań ujętych w ramach priorytetów i na rzetelnym wypełnianiu wskazań zawartych w ustawie o zagospodarowaniu przestrzennym, ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami, ustawie prawo budowlane, ustawie o gospodarowaniu nieruchomościami itp., dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego. Władze Gminy Sadki posiadają świadomość dziedzictwa kulturowego znajdującego się na ich terenie.

Jednym z głównych celów Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sadki na lata 2022-2025 jest zachowanie dziedzictwa kulturowego jako czynnika sprzyjającego rozwojowi turystycznemu gminy. Efektywność tych działań uzależniona będzie w dużej mierze od możliwości pozyskania środków zewnętrznych oraz współpracy z ludźmi i instytucjami, szczególnie z WKZ w Toruniu i parafią p.w. Św. Wojciecha w Sadkach.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

9.1. Instrumenty prawne

W ramach instrumentów prawnych, którymi dysponuje gmina w dziedzinie ochrony zabytków, wskazać można najważniejsze z nich: uchwalanie planów zagospodarowania i ich zmiana, ustalanie stref ochrony konserwatorskiej, wydawanie decyzji administracyjnych.

Zgodnie z Ustawą o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 roku⁵ do zadań własnych gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. W odniesieniu do problemów szeroko pojętej ochrony zabytków zadania te obejmują zagadnienia (art. 7):

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej;
- edukacji publicznej;
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych, zieleni gminnej i zadrzewień;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy;
- współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państwa.

Kompetencje Wójta:

- wydawanie zezwoleń na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości na wniosek posiadacza nieruchomości (art. 83 ustawy o ochronie przyrody) z wyjątkiem nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków;
- wydawanie decyzji w sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego (art. 51 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym);
- prowadzenie rejestru wydanych decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu powiatowym i gminnym (art. 57 ust. 2 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym);
- wydawanie decyzji o warunkach zabudowy (art. 60 ust. 1 Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym);

⁵Ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 roku (Dz. U. z 2022 r. poz. 559 ze zm.).

- przygotowanie sprawozdania z realizacji założeń Programu opieki nad zabytkami co 2 lata.

9.2. Instrumenty finansowe

Gmina może współfinansować wybrane prace konserwatorskie, remontowe i archeologiczne, udzielając dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich. W ramach pomocy merytorycznej gmina może, także pomagać w wykorzystaniu programów UE przeznaczonych na zabytki w formie dofinansowań dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych.

9.3. Instrumenty społeczne

W ramach działań o charakterze społecznym, gmina prowadzi działania edukacyjne, promocyjne i współpracę z organizacjami społecznymi. Edukacja i informacja są ze sobą ściśle powiązane, ponieważ dobra i właściwa informacja wzmacnia efekt edukacji. Działające w gminie szkoły pełnią istotną rolę w edukacji młodzieży.

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązek prowadzenia kontroli stanu realizacji Programu opieki nad zabytkami spoczywa na Wójcie, który sporządzania co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawia je Radzie Gminy.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Program ochrony zabytków Gminy Sadki określa pewne kierunki i cele w zakresie ochrony zabytków znajdujących się na terenie gminy. Ustawowy obowiązek utrzymania zabytku we właściwym stanie, co wiąże się m.in. z prowadzeniem i finansowaniem przy nim prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych spoczywa na jego właścicielu, który dysponuje tytułem prawnym do zabytku wynikającym z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego, prowadzenie i finansowanie wspomnianych robót jest jej zadaniem własnym. Wszystkie podmioty zobowiązane do finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach mogą ubiegać się o ich dofinansowanie z różnych środków, a wśród nich:

11.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź, posiadaczem zabytku lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

W przypadku refundacji kosztów prac, wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu. Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz prac przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, które mogą zostać objęte dotacją:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza,
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,

- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący miasta, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Zasady udzielania dotacji: dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady

konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków jest również możliwością jednostki samorządu terytorialnego szczebla gminnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa, Rady Powiatu, w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom Dz.U. 1950 poz. 87 ze zm. oraz § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. poz. 354). Dotacją mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczające obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej. W szczególnych przypadkach dotację można przeznaczyć na konserwację ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych oraz stałych elementów wystroju wewnątrz (dzwony, ołtarze, polichromie, posadzki).

11.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki z budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Program Ochrona zabytków

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe do realizacji programu są zadania zmierzające do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku. Dofinansowanie dotyczy zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Do programu nie kwalifikują się projekty realizowane przy udziale środków europejskich. O dotację mogą starać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne (samorządowe jednostki kultury, kościoły, związki wyznaniowe, podmioty prowadzące działalność gospodarczą, organizacje pozarządowe). Finansowanie odbywa się w formie udzielenia dotacji lub refundacji w okresie trzech lat od przeprowadzenia prac przy zabytku, przy czym możliwe jest, jednakże tylko w szczególnych przypadkach, uzyskanie całkowitego dofinansowania.

Program Wspieranie działań muzealnych

Celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych. Premiowane będą projekty kompleksowe, nowatorskie, o wysokich wartościach merytorycznych i umiejętnie wykorzystanych elementach multimedialnych. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań w zakresie: organizacji czasowych wystaw muzealnych; modernizacji tworzenia stałych wystaw muzealnych; publikacji katalogów do wystaw muzealnych; konserwacji muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego; a także doposażenia pracowni konserwatorskich. Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Program Kultura ludowa i tradycyjna

Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania. Dotacje przeznaczone są na działania o charakterze edukacyjnym, w tym warsztaty, kursy i seminaria dotyczące szeroko pojętej kultury tradycyjnej, a także działania popularyzujące unikalne i żywe elementy kultur tradycyjnych, zadania artystyczne i użytkowe o charakterze interdyscyplinarnym i międzysrodowiskowym oraz na prowadzenie szkolenia przez „mistrza” w zakresie różnych dziedzin niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do składania

wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Ochrona zabytków archeologicznych

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Program ma dwa cele szczegółowe:

- Pierwszym jest wzmocnienie instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego wpisanego do rejestru zabytków poprzez lepsze rozpoznanie, analizę i dokumentację stanowisk archeologicznych z wykorzystaniem nowoczesnych metod badawczych, które dają szansę na weryfikację ustaleń naukowych z ograniczeniem do minimum działań destrukcyjnych.
- Drugim celem szczegółowym Programu jest wspieranie działań mających na celu opracowanie i upowszechnienie wyników zakończonych, często jeszcze w XX w., badań archeologicznych, które nie zostały dotychczas wprowadzone do obiegu naukowego.

Szczegółowe cele Programu będą realizowane poprzez dwie kategorie zadań:

- weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych, zwłaszcza tych nieposiadających własnej formy terenowej;
- opracowanie i publikacja książkowa wyników badań archeologicznych, zwłaszcza tych zakończonych przed 2000 r.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe i państwowe instytucje kultury, organizacje pozarządowe, publiczne i niepubliczne uczelnie akademickie oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Miejsca pamięci i trwale upamiętnienia w kraju

Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Premiowane będą również działania związane z upowszechnianiem wiedzy na temat miejsc, faktów i postaci związanych z walką i męczeństwem.

Promowane jest:

- podkreślenie prestiżu miejsca pamięci/trwałego upamiętnienia;

- nadanie lub przywrócenie odpowiedniego wyrazu;
- zaangażowanie w opiekę nad miejscami pamięci i trwałymi upamiętnieniami jak największej liczby różnych podmiotów;
- zapewnienie jak najlepszej dostępności miejsca/trwałego upamiętnienia;
- tworzenie nowych trwałych upamiętnień w miejscach, gdzie ich obecność jest uzasadniona interesem społecznym;
- twórcze zastosowanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji do ochrony dziedzictwa narodowego;
- stosowanie rozwiązań prawnych sprzyjających lepszej opiece nad miejscami pamięci/trwałym upamiętnieniami (uwzględnienie miejsca pamięci, jego ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, czy objęcie go inną formą ochrony prawnej).

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Groby i cmentarze wojenne w kraju

Celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń.

Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na:

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie;
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych;
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego; dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy;

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji i promocji;

- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów;
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszemu ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, publiczne i niepubliczne uczelnie oraz kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne oraz podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Kultura cyfrowa

Celem programu jest udostępnianie i umożliwianie ponownego wykorzystywania zasobów cyfrowych do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych i naukowych, uwzględniające opracowanie i digitalizację zasobów dziedzictwa kulturowego.

Do składania wniosków uprawnione są samorządowe instytucje kultury niewspółprowadzone przez MKiDN, organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne, a także podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Program Infrastruktura domów kultury

Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.

Do składania wniosków uprawnione są domy kultury, ośrodki kultury oraz centra kultury i sztuki posiadające status samorządowej instytucji kultury, biblioteki posiadające status samorządowej instytucji kultury, w skład których wchodzi domy kultury, ośrodki kultury lub centra kultury i sztuki oraz jednostki samorządu terytorialnego.

11.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania, jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Program Operacyjny *Infrastruktura i Środowisko* 2021-2027 - Priorytet VIII „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury”

W ramach tego priorytetu, możliwa jest ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego. Realizowane inwestycje będą miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiągnięciu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym. W ramach priorytetu możliwe są działania:

- Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury,
- Działanie 8.2 Ochrona zabytków.

Wsparcie będzie dotyczyło prac związanych z renowacją, konserwacją, rewaloryzacją i restauracją obiektów zabytkowych (i ich zespołów), jak również przebudowy i rozbudowy obiektów zabytkowych. Możliwy będzie również m.in. zakup urządzeń chroniących obiekt przed kradzieżą i zniszczeniem, a także zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej.

Możliwe jest również korzystanie ze środków z Programu Operacyjnego *Infrastruktura i Środowiska* na lata 2014-2020 w okresie do wyczerpania środków.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2027

Regionalny Program Operacyjny jest istotnym elementem realizacji polityki spójności w Polsce ukierunkowanej na umacnianie konkurencyjności i innowacyjności gospodarki regionalnej oraz budowanie potencjału regionalnych przedsiębiorstw. Uchwałą nr 26/1163/19 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 3 lipca 2019 r. przyjęto projekt założeń Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2021-2027. Określono pięć celów szczegółowych główne typy projektów, które będą realizowane w ramach tego celu. W ramach celu 5. Europa bliżej obywateli dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych zaplanowano m.in.: następujące działania:

- konserwacja muzealiów, starodruków, archiwaliów, księgozbiorów oraz innych zabytków ruchomych wraz z dostosowaniem pomieszczeń do właściwego przechowywania zbiorów i ich zabezpieczenia oraz zakupem wyposażenia,
- prace restauratorskie i konserwatorskie budynków zabytkowych i o znaczeniu historycznym oraz obiektów przynależnych do szlaków kulturowych (wraz z otoczeniem),
- adaptacja budynków, budowli i innych obiektów o znaczeniu historycznym wraz z otoczeniem w celu nadania lub rozwinięcia ich funkcji kulturalnych lub turystycznych,

- odbudowa, budowa, remont i wyposażenie obiektów dziedzictwa naturalnego wraz z wyposażeniem oraz budowa lub remont towarzyszącej infrastruktury oraz zagospodarowanie terenów wokół obiektów dziedzictwa naturalnego,
- kompleksowe zagospodarowanie przestrzeni publicznych wraz z małą architekturą i infrastrukturą towarzyszącą w ramach układów urbanistycznych wpisanych do ewidencji lub rejestru zabytków - typ projektu po raz pierwszy planowany do realizacji w latach 2021-2027
- budowa, rozbudowa (wraz z wyposażeniem) oraz rozwój i funkcjonowanie instytucji kultury,
- prezentacja zabytkowych oraz współczesnych kolekcji i zbiorów, w szczególności wystawy typ projektu po raz pierwszy planowany do realizacji w latach 2021-2027,
- wsparcie miejsc promocji kultury (wsparcie infrastruktury na cele organizacji wydarzeń kulturalnych, tj. festiwali, wystaw, wydawnictw itp.),
- dokumentowanie, zachowanie i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego,
- projekty dotyczące rozwoju czytelnictwa typ projektu po raz pierwszy planowany do realizacji w latach 2021-2027,
- organizacja wydarzeń kulturalnych i artystycznych i interdyscyplinarnych,
- remont, przebudowa, rozbudowa, adaptacja, wyposażenie istniejących zdegradowanych budynków, obiektów (w tym zabytkowych) w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społecznych, kulturalnych, gospodarczych, edukacyjnych lub rekreacyjnych wraz z termomodernizacją budynków,
- roboty budowlane, restauratorskie i konserwatorskie obiektów zabytkowych znajdujących się w rejestrze zabytków (w tym termomodernizacja), obiektów położonych w strefie ochrony konserwatorskiej - wraz z zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z obiektem - typ projektu po raz pierwszy planowany do realizacji w latach 2021-2027.

Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2021-2027

Istnieją trzy typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne na 2021-2027. Zasadniczą różnicą ww. programów jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia: - obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży; - duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej; - wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte

na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć m.in. kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) i Norweski Mechanizm Finansowy 2014-2021

Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein, aktywnie wspierają działania między innymi z zakresu kultury. Środki nowej perspektywy - III edycja Mechanizmu Finansowego EOG (2014-2021) uruchomione zostały w 2016 r., a programy będą wdrażane do 2024 r. Program będzie opierać się na dwóch działaniach:

1. zarządzanie dziedzictwem kulturowym

- a) Celem działania jest poprawa zarządzania dziedzictwem kulturowym poprzez stworzenie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności kulturalnej, zarówno w ramach ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również w zakresie infrastruktury kulturalnej
 - Poddziałanie 1.1: Restauracja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest ochrona, konserwacja, i/lub rozbudowa zabytków nieruchomych z ich otoczeniem na potrzeby działalności kulturalnej, a także ochrona zabytkowych ogrodów i parków,
 - Poddziałanie 1.2: Innowacyjne wykorzystanie infrastruktury do prezentacji dziedzictwa kulturowego. W jego ramach możliwa jest budowa, rozbudowa i remont infrastruktury kulturalnej.
- b) współpraca kulturalna
 - Celem działania jest rozwój współpracy kulturalnej pomiędzy twórcami i uczestnikami życia kulturalnego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy polskimi instytucjami a instytucjami z Norwegii, Islandii i Lichtensteinu.

Dofinansowanie może sięgnąć 85% kosztów kwalifikowanych, w zależności od rodzaju beneficjenta. W związku z tym, że dokumenty programowe i kryteria przyznawania dotacji ulegają drobnym zmianom w każdym roku budżetowym, należy korzystać z aktualnie obowiązujących dokumentów.

Realizacja celów zawartych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sadki na lata 2022-2025 realizowana będzie przez:

- współpracę władz Gminy Sadki z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Urzędem Marszałkowskim Województwa

Kujawsko-Pomorskiego oraz władzami kościelnymi w oparciu o porozumienia czy umowy,

- wykorzystywanie instrumentów finansowych w postaci dotacji czy subwencji,
- projekty i programy o zasięgu lokalnym,
- inicjatywy własne Gminy Sadki.

Załącznik I Pomniki przyrody na obszarze gminy Sadki

(źródło: Program Ochrony Środowiska dla Gminy Sadki)

Nr rej.	pomnik przyrody	lokalizacja	opis
93/S	Dąb szypułkowy	Bnin dz. nr 146	o obwodzie 384 cm, rosnący na terenie gospodarstwa
94/S	Jesiony wyniosłe - 3 szt., Dąb szypułkowy	Braniewo dz.nr85	jesiony o obwodach: 360, 285, 280 cm oraz dąb o obwodzie 392 cm, rosnące w zabytkowym parku dworskim (nr rej. zabytków A/228/1-2) w miejscowości Braniewo
95/S	Dęby bezszypułkowe -2 szt.	Dębionek dz. nr 139	o obwodach 305 i 280 cm, rosnące przy boisku szkolnym w miejscowości Dębionek
96/S	Dąb szypułkowy, Platany klonolistne - 2 szt., Lipa drobnolistna, Jesiony wyniosłe- 2 szt.	Dębowo dz. nr 169	dąb o obwodzie 340 cm, platany o obwodach 470 i 300 cm, lipa o obwodzie 320 cm oraz jesiony o obwodach 390 i 360 cm, rosnące w zabytkowym parku dworskim (nr rej. zabytków A/227/1-8) w miejscowości Dębowo
97/S	Dęby szypułkowe -10 szt.	Dębowo nr 187	o obwodach od 420 do 290 cm, rosnące na skarpie w miejscowości Dębowo
98/S	Lipy drobnolistne -2 szt.	Kraczki dz. nr 69/2	o obwodach 505 i 302 cm, rosnące w lesie (dawnym parku wiejskim) w miejscowości Kraczki
99/S	Dąb szypułkowy	Radzicz dz. nr 211/1	o obwodzie 406 cm, rosnący w miejscowości Radzicz
100/S	Aleja przydrożna złożona ze 100 drzew	Sadki dz.iu-453	w tym: 77 kasztanowców zwyczajnych o obwodach od 310 do 180 cm oraz 23 jesiony wyniosłe o obwodach od 290 do 180 cm, rosnące przy drodze Sadki - Samostrzel w miejscowości Sadki
101/S	Wiąz szypułkowy	dz.nr512	o obwodzie 420 cm, rosnący w parku wiejskim w miejscowości Sadkowski Młyn
102/S	Dęby bezszypułkowe 5szt., Buki zwyczajne odmiany czerwonej- 2 szt., Wiąz szypułkowy, Topole białe - 4 szt.	Samostrzel dz. nr 3/3 i 5/3	dęby o obwodach: 385, 373, 373, 345 i 315 cm, buki o obwodach 312 i 300 cm, wiąz o obwodzie 360 cm oraz topole o obwodach: 726, 465, 445 i 429 cm, rosnące w zabytkowym parku pałacowym (nr rej. zabytków 38/A) w miejscowości Samostrzel
103/S	Dąb szypułkowy, Derenie jadalne - 2 szt.	Samostrzel dz. nr 137	dąb o obwodzie 502 cm oraz derenie o obwodach 50 i 40 cm, rosnące w ogrodzie szkolnym w miejscowości Samostrzel
104/S	Stanowisko wawrzyńka wilczelyko	Bnin dz. nr 56/1	o powierzchni 1,60 ha, znajdujące się w miejscowości Bnin
105/S	Jesion wyniosły	Samostrzel dz. nr 153/1	o obwodzie 435 cm, rosnący w pobliżu miejscowości Borek

106/S	Stanowisko wawrzynka wilczelyko	Bnin dz. nr 57/1	o powierzchni 1,40 ha, znajdujące się w miejscowości Bnin
107/S	Dęby szypułkowe - 3 szt	Samostrzel dz. nr 153/1	o obwodach: 381, 376 i 330 cm, rosnące w pobliżu miejscowości Borek
108/S	Dąb bezszypułkowy, Lipa drobnolistna	Samostrzel dz. nr 153/1	dąb o obwodzie 435 cm oraz lipa o obwodzie 387 cm, rosnące w pobliżu miejscowości Borek
109/S	Dąb szypułkowy	Samostrzel dz. nr 153/1	o obwodzie 468 cm, rosnący w pobliżu miejscowości Borek
110/S	Dęby szypułkowe - 3 szt.	Samostrzel dz. nr 153/1	o obwodach: 465, 421 i 410 cm, rosnące w pobliżu miejscowości Borek
111/S	Jesion wyniosły	Samostrzel dz. nr 153/1	o obwodzie 430 cm, rosnący w pobliżu miejscowości Borek
112/S	Grab zwyczajny	Samostrzel dz. nr 162/2	o obwodzie 335cm, rosnący w pobliżu miejscowości Borek
113/S	Dąb szypułkowy	Samostrzel dz. nr 162/2	o obwodzie 430 cm, rosnący w pobliżu miejscowości Borek
114/S	Jesiony wyniosłe - 2 szt., Dęby szypułkowe - 3 szt.	Samostrzel dz. nr 162/2	jesion o obwodach 342 i 320 cm oraz dęby o obwodach; 345, 330 i 320 cm, rosnące w pobliżu miejscowości Borek
115/S	Dęby szypułkowe - 6 szt.	Kraczki dz. nr 81/1	o obwodach: 396, 350, 345, 330, 220 i 310 cm, rosnące w miejscowości Kraczki
116/S	Dąb szypułkowy	Samostrzel dz. nr 162/2	o obwodzie 380 cm, rosnący w pobliżu miejscowości Borek
117/S	Dąb szypułkowy, Dąb szypułkowy trójwierzchołkowy	Leśnictwo Borek	dąb szypułkowy o obwodzie 370 cm oraz dąb szypułkowy trójwierzchołkowy o obwodach 300/200/200 cm, rosnące w pobliżu miejscowości Borek
118/S	Dęby szypułkowe - 2 szt.	Leśnictwo Borek	o obwodach 390 i 360 cm, rosnące w pobliżu miejscowości Borek
119/S	Jesion wyniosły	Samostrzel nr 162/2	o obwodzie 340 cm, rosnący w pobliżu miejscowości Borek
120/S	Dęby szypułkowe - 3 szt.	Samostrzel dz. nr 162/2	o obwodach: 460, 440 i 400 cm, rosnące w pobliżu miejscowości Borek
121/S	Dęby szypułkowe - 10 szt.	Samostrzel dz. nr 162/2	o obwodach od 580 do 330 cm, rosnące przy drodze do Jadwiżyna w pobliżu miejscowości Borek
122/S	Dęby szypułkowe - 7 szt.	Samostrzel dz. nr 162/2	o obwodach: 455, 410, 395, 390, 387, 380 i 378 cm, rosnące w miejscowości Borek
123/S	Głaz narzutowy	Leśnictwo Glinki	o obwodzie 840 cm, znajdujący w pobliżu miejscowości Kraczki
124/S	Dąb szypułkowy	Liszkówko dz. nr 167/1	o obwodzie 390 cm, rosnący na terenie leśniczówki w miejscowości Glinki

Załącznik II Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Nr w obrębie miejsc.	AZP	Nr na Arkuszu AZP	Kultura/chronologia	Uwagi
1	Anieliny	1	37-33	69	OR, WSR	
2	Anieliny	2	37-33	70	EK, KŁ, WSR, NOW	
3	Anieliny	3	37-33	71	WSR, PSR	
4	Anieliny	4	37-33	72	KŁ	
5	Anieliny	5	37-33	73	KPL, OR, WSR	
6	Anieliny	6	37-33	74	EK	
7	Anieliny	7	37-33	75	KŁ, OR, WSR	
8	Anieliny	8	37-33	76	KPL, KŁ, OR	
9	Anieliny	9	37-33	77	OR	
10	Anieliny	10	37-33	78	KŁ, OR, PSR	
11	Bnin	1	37-32	101	KP	A
12	Bnin	2	37-32	102	HA-LA	A
13	Bnin	3	37-32	103	NOW	
14	Bnin	4	37-32	104	PSR	
15	Bnin	5	37-32	105	HA-LA, OR, NOW	
16	Bnin	6	37-32	106	PSR	
19	Bnin	7	37-32	107	HA-LA, PSR	
22	Bnin	8	37-32	108	HA-LA	
23	Bnin	9	37-32	109	KAK, OR	
24	Bnin	10	37-32	110	HA-LA	
25	Bnin	11	37-32	111	WSR, PSR	
26	Bnin	12	37-32	112	KAK, OR, PSR	
27	Bnin	13	37-32	113	NOW	
28	Broniewo	1	35-33	46	KPOM	
29	Broniewo	2	35-33	48	KPOM	
30	Broniewo	3	35-33	47	PSR	
31	Broniewo	4	35-33	44	KPOM, PSR	
32	Broniewo	9	36-33	56	NOW	
33	Broniewo	10	36-33	57	KPOM, PSR, NOW	
34	Broniewo	11	36-33	58	NOW	
35	Broniewo	12	36-33	67	NOW	
36	Broniewo	13	36-33	68	NOW	
37	Broniewo	14	36-33	69	NOW	
38	Broniewo	15	36-33	70	NOW	
39	Broniewo	16	36-33	106	NE	A
40	Broniewo	17	36-33	107	KPOM	A
41	Broniewo	18	36-33	108	EPOKA ŻELAZA	A
42	Dębionek	1	36-32	95	NOW	
43	Dębionek	2	36-32	96	OR, PSR	
44	Dębionek	3	36-32	97	WSR, NOW	
45	Dębionek	4	36-32	98	KPOM, NOW	
46	Dębionek	5	36-32	99	NOW	
47	Dębionek	6	36-32	100	OR, NOW	

48	Dębionek	7	35-32	24	NOW	
49	Dębionek	8	35-32	25	HA-LA	
50	Dębionek	9	35-32	26	HA-LA, NOW	
51	Dębionek	10	35-32	27	PSR, NOW	
52	Dębionek	11	35-32	28	HA-LA, NOW	
53	Dębionek	12	35-32	29	HA-LA	
54	Dębionek	13	35-32	30	NOW	
55	Dębionek	14	35-32	31	PSR, NOW	
56	Dębionek	15	35-32	32	NOW	
57	Dębionek	16	35-32	33	PSR, NOW	
58	Dębionek	17	35-32	34	HA-LA, PSR	
59	Dębionek	18	35-32	35	PSR	
60	Dębionek	19	35-32	36	NOW	
61	Dębionek	20	35-32	37	PSR, NOW	
62	Dębionek	21	35-32	38	PSR, NOW	
63	Dębionek	22	35-32	39	HA-LA	
64	Dębionek	23	35-32	40	WSR, PSR, NOW	
65	Dębionek	24	35-32	41	PSR, NOW	
66	Dębionek	25	35-32	42	OR, NOW	
67	Dębionek	26	35-32	43	PSR, NOW	
68	Dębionek	27	35-32	44	PRZDZIEJE, NOW	
69	Dębionek	28	35-32	45	HA-LA, PSR	
70	Dębionek	29	35-32	46	PSR, NOW	
71	Dębionek	30	35-32	47	NOW	
72	Dębionek	31	35-32	48	PSR, NOW	
73	Dębionek	32	35-32	49	KPL, NOW	
74	Dębionek	33	35-32	50	KPL, NOW	
75	Dębionek	34	35-32	51	NOW	
76	Dębionek	35	35-32	52	NOW	
77	Dębionek	36	35-32	53	EB	
78	Dębionek	37	35-32	54	PSR, NOW	
79	Dębionek	38	35-32	55	NOW	
80	Dębionek	39	35-32	56	NOW	
81	Dębionek	40	35-32	57	NOW	
82	Dębionek	41	35-32	58	PSR, NOW	
83	Dębionek	42	35-32	59	PSR, NOW	
84	Dębionek	43	35-32	60	NOW	
85	Dębionek	44	35-32	61	HA-LA, NOW	
86	Dębionek	45	35-32	62	PSR, NOW	
87	Dębionek	46	35-32	63	PSR, NOW	
88	Dębionek	47	35-32	64	HA-LA-, NOW	
89	Dębionek	48	35-32	65	NOW	
90	Dębionek	49	35-32	66	PRADZIEJE, NOW	
91	Dębionek	50	35-32	67	NOW	
92	Dębionek	51	35-32	68	PSR, NOW	
93	Dębionek	52	35-32	69	NE	
94	Dębionek	53	35-32	70	EB, NOW	
95	Dębionek	54	35-32	71	NOW	

96	Dębionek	55	35-32	72	NOW	
97	Dębionek	56	35-32	73	PSR, NOW	
98	Dębionek	57	35-32	74	PSR	
99	Dębionek	58	35-32	75	HA-LA	
100	Dębionek	59	35-32	76	PSR, NOW	
101	Dębowo	1	36-33	103	KPOM	A
102	Dębowo	2	36-33	104	WSR	A
103	Dębowo	3	36-33	105	SR	A
104	Dębowo	4	36-33	32	OR	
105	Dębowo	5	36-33	33	NOW	
106	Dębowo	6	36-33	34	PSR, NOW	
107	Dębowo	7	36-33	35	NOW	
108	Dębowo	8	36-33	36	PSR, NOW	
109	Dębowo	9	36-33	37	PSR	
110	Dębowo	10	36-33	38	NOW	
111	Dębowo	11	36-33	39	NOW	
112	Dębowo	12	36-33	40	NOW	
113	Dębowo	13	36-33	41	NOW	
114	Dębowo	14	36-33	42	PSR, NOW	
115	Dębowo	15	36-33	43	NOW	
116	Dębowo	16	36-33	44	PSR, NOW	
117	Dębowo	17	36-33	45	NOW	
118	Dębowo	18	36-33	46	NOW	
119	Dębowo	19	36-33	47	NOW	
120	Dębowo	20	36-33	48	NOW	
121	Dębowo	21	36-33	49	NOW	
122	Dębowo	22	36-33	50	NOW	
123	Dębowo	23	36-33	51	NOW	
124	Dębowo	24	36-33	52	KPOM, NOW	
125	Dębowo	25	36-33	53	PSR, NOW	
126	Dębowo	26	36-33	54	NOW	
127	Dębowo	27	36-33	55	PSR, NOW	
128	Dębowo	28	36-33	59	NOW	
129	Dębowo	29	36-33	60	NOW	
130	Dębowo	30	36-33	61	NOW	
131	Dębowo	31	36-33	62	NOW	
132	Dębowo	32	36-33	63	NOW	
133	Dębowo	33	36-33	64	NOW	
134	Dębowo	34	36-33	65	NOW	
135	Dębowo	35	36-33	66	NOW	
136	Dębowo	36	36-33	71	NOW	
137	Dębowo	37	36-33	72	NOW	
138	Dębowo	38	36-33	73	NOW	
139	Dębowo	39	36-33	74	KPOM, OR, PSR	
140	Dębowo	40	36-33	75	NOW	
141	Dębowo	41	36-33	76	NOW	
142	Dębowo	42	36-33	77	NOW	
143	Dębowo	43	36-33	78	NOW	

144	Dębowo	44	36-33	79	NOW	
145	Dębowo	45	36-33	80	NOW	
146	Dębowo	46	36-33	81	PSR, NOW	
147	Dębowo	47	36-33	82	NOW	
148	Dębowo	48	36-33	83	NOW	
149	Dębowo	49	36-33	84	NOW	
150	Dębowo	50	36-33	85	PSR	
151	Dębowo	51	36-33	86	NOW	
152	Dębowo	52	36-33	87	PSR	
153	Dębowo	53	36-33	88	NOW	
154	Dębowo	54	36-33	89	NOW	
155	Dębowo	55	36-33	90	NOW	
156	Dębowo	56	36-33	91	OR, NOW	
157	Dębowo	57	36-33	92	NOW	
158	Dębowo	58	36-33	93	PSR, NOW	
159	Dębowo	59	36-33	94	NOW	
160	Dębowo	60	36-33	95	NOW	
161	Dębowo	61	36-33	96	PSR, NOW	
162	Dębowo	62	36-33	97	NOW	
163	Dębowo	63	36-33	98	PSR	
164	Jadwizyn	1	37-32	114	HA-LA, OR, NOW	
165	Jadwizyn	2	37-32	115	HA-LA	
166	Jadwizyn	3	37-32	116	OR, PSR	
167	Jadwizyn	4	37-32	117	PSR, NOW	
168	Jadwizyn	5	37-32	118	PSR	
169	Jadwizyn	6	37-32	119	HA-LA, NOW	
170	Jadwizyn	7	37-32	120	HA-LA	
171	Jadwizyn	8	37-32	121	HA-LA, PSR	
172	Jadwizyn	9	37-32	122	HA-LA, NOW	
173	Jadwizyn	10	37-32	123	HA-LA	
174	Jadwizyn	11	37-32	124	NOW	
175	Jadwizyn	12	37-32	125	OR, WSR	
176	Kraczki	1	36-32	48	NOW	
177	Kraczki	2	36-32	49	PSR	
178	Kraczki	3	36-32	50	WSR	
179	Kraczki	4	36-32	51	OR	
180	Kraczki	5	36-32	52	OR, NOW	
181	Kraczki	6	36-32	53	NOW	
182	Kraczki	7	36-32	54	PSR, NOW	
183	Kraczki	8	36-32	55	NOW	
184	Kraczki	9	36-32	56	OR, NOW	
185	Kraczki	10	36-32	57	OR	
186	Kraczki	11	36-32	58	NOW	
187	Kraczki	12	36-32	59	NOW	
188	Kraczki	13	36-32	60	OR, NOW	
189	Kraczki	14	36-32	61	NOW	
190	Kraczki	15	36-32	62	NOW	
191	Kraczki	16	36-32	63	NOW	

192	Kraczki	17	36-31	8	NOW	
193	Liszkówko	1	35-32	92	PSR	
194	Liszkówko	2	35-32	93	NOW	
196	Liszkówko	3	35-32	94	HA-LA, NOW	
197	Liszkówko	4	35-32	95	PSR	
198	Liszkówko	5	35-32	96	PSR	
199	Liszkówko	6	35-32	97	HA-LA	
200	Liszkówko	7	35-32	98	PRADZIEJE, NOW	
201	Liszkówko	8	35-32	99	HA-LA	
202	Liszkówko	9	35-32	100	NE, NOW	
203	Liszkówko	10	35-32	101	HA-LA, NOW	
204	Liszkówko	11	35-32	102	WSR	
205	Liszkówko	12	35-31	1	HA/LA	
206	Liszkówko	13	35-31	2	NOW	
207	Liszkówko	14	35-31	3	OR	
208	Liszkówko	15	35-31	4	WSR-PSR, NOW	
209	Liszkówko	16	35-31	5	PSR	
210	Liszkówko	17	35-31	6	EK	
211	Liszkówko	18	35-31	7	PSR	
212	Liszkówko	19	35-31	8	PSR	
213	Liszkówko	20	35-31	9	PSR	
214	Liszkówko	21	35-31	10	OR	
215	Łódzia	1	37-33	79	KŁ, WSR, PSR	
216	Łódzia	2	37-33	80	WEB, OR	
217	Łódzia	3	37-33	81	NOW	
218	Łódzia	4	37-33	82	KŁ, NOW	
219	Mrozowo	1	36-32	64	KPOM, NOW	
220	Mrozowo	2	36-32	65	OR	
221	Mrozowo	3	37-32	1	PSR, NOW	
222	Mrozowo	4	37-32	2	HA-LA, NOW	
223	Mrozowo	5	37-32	3	NOW	
224	Mrozowo	6	37-32	4	PSR	
225	Mrozowo	7	37-32	5	HA-LA, NOW	
226	Mrozowo	8	37-32	6	PSR	
227	Mrozowo	9	37-32	7	NOW	
228	Mrozowo	10	37-32	8	NE, PSR	
229	Mrozowo	11	37-32	9	NOW	
230	Mrozowo	12	37-32	10	PSR	
231	Mrozowo	13	37-32	11	PSR, NOW	
232	Mrozowo	14	37-32	12	NOW	
233	Mrozowo	15	37-32	13	PSR	
234	Mrozowo	16	37-32	14	PSR, NOW	
235	Mrozowo	17	37-32	15	OR, NOW	
236	Mrozowo	18	37-32	16	OR, NOW	
237	Mrozowo	19	37-32	17	WSE	
238	Mrozowo	20	37-32	18	NOW	
239	Mrozowo	21	37-32	19	HA-LA	
240	Mrozowo	22	37-32	20	PSR, NOW	

241	Mrozowo	23	37-32	21	WSR, NOW	
242	Mrozowo	24	37-32	22	PSR	
243	Mrozowo	25	37-32	23	HA-LA, NOW	
244	Mrozowo	26	37-32	24	OR, NOW	
245	Mrozowo	27	37-32	25	HA-LA, NOW	
246	Mrozowo	28	37-32	26	HA-LA, PSR, NOW	
247	Mrozowo	29	37-32	27	HA-LA, OR, WSR, PSR, NOW	
248	Mrozowo	30	37-32	28	HA-LA, PSR, NOW	
249	Mrozowo	31	37-32	29	WSR, NOW	
250	Mrozowo	32	37-32	30	HA-LA, NOW	
251	Mrozowo	33	37-32	31	PSR	
252	Mrozowo	34	37-32	32	HA-LA, NOW	
253	Mrozowo	35	37-32	33	HA-LA, PSR, NOW	
254	Mrozowo	36	37-32	34	HA-LA, OR, WSR, PSR, NOW	
255	Mrozowo	37	37-32	35	OR	
256	Mrozowo	38	37-32	36	HA-LA, PSR	
257	Mrozowo	39	37-32	37	NOW	
258	Mrozowo	40	37-32	38	HA-LA, PSR	
259	Radzicz	1	36-32	102	KPOM	A
260	Radzicz	2	36-32	103	KCSZ	A
261	Radzicz	3	36-32	104	NE	A
262	Radzicz	4	36-32	66	OR, PSR	
263	Radzicz	5	36-32	67	NOW	
264	Radzicz	6	36-32	68	OR, NOW	
265	Radzicz	7	36-32	69	OR, NOW	
266	Radzicz	8	36-32	70	NOW	
267	Radzicz	9	36-32	71	NOW	
268	Radzicz	10	36-32	72	KPOM, PSR	
269	Radzicz	11	36-32	73	KPOM	
270	Radzicz	12	36-32	74	OR, NOW	
271	Radzicz	13	36-32	75	OR, NOW	
272	Radzicz	14	36-32	76	PSR	
273	Radzicz	15	36-32	77	NOW	
274	Radzicz	16	36-32	78	PSR	
275	Radzicz	17	36-32	79	KPOM	
276	Radzicz	18	36-32	80	OR, NOW	
277	Radzicz	19	36-32	81	OR	
278	Radzicz	20	36-32	82	KPOM, OR, PSR	
279	Radzicz	21	36-32	83	NOW	
280	Radzicz	22	36-32	84	NOW	
281	Radzicz	23	36-32	85	NOW	
282	Radzicz	24	36-32	86	KPOM, NOW	
283	Radzicz	25	36-32	87	OR	
284	Radzicz	26	36-32	88	NOW	
285	Radzicz	27	36-32	89	OR, NOW	
286	Radzicz	28	36-32	90	OR, PSR	

287	Radzicz	29	36-31	1	PSR	
288	Radzicz	30A	35-32	77	KCW	
289	Radzicz	31A	35-32	78	KCSZ	
290	Radzicz	32A	35-32	79	EPOKA ŻELAZA	
291	Radzicz	33	35-32	80	NOW	
292	Radzicz	34	35-32	81	NOW	
293	Radzicz	35	35-32	82	PSR	
294	Radzicz	36	35-32	83	PSR, NOW	
295	Radzicz	37	35-32	84	PSR	
296	Radzicz	38	35-32	85	PSR, NOW	
297	Radzicz	39	35-32	86	HA-LA, NOW	
298	Radzicz	40	35-32	87	PSR, NOW	
299	Radzicz	41	35-32	88	HA-LA, NOW	
300	Radzicz	42	35-32	89	PSR	
301	Radzicz	43	35-32	90	HA-LA, NOW	
302	Radzicz	44	35-32	91	PSR, NOW	
303	Sadki	1	37-33	1	NOW	
304	Sadki	2	37-33	2	KŁ	
305	Sadki	3	37-33	3	NE/WEB	
306	Sadki	4	37-33	4	WSR	
307	Sadki	5	36-33	102	NOW	
308	Sadki	6	36-33	101	NOW	
309	Sadki	7	36-33	100	PSR	
310	Sadki	8	36-33	99	NOW	
311	Sadki	9	36-32	1	OR, NOW	
312	Sadki	10	36-32	2	NOW	
313	Sadki	11	36-32	3	NOW	
314	Sadki	12	36-32	4	NOW	
315	Sadki	13	36-32	5	PSR, NOW	
316	Sadki	14	36-32	6	NOW	
317	Sadki	15	36-32	7	OR, NOW	
318	Sadki	16	36-32	8	NOW	
319	Sadki	17	36-32	9	OR	
320	Sadki	18	36-32	10	PRADZIEJE, NOW	
321	Sadki	19	36-32	11	NOW	
322	Sadki	20	36-32	12	NOW	
323	Sadki	21	36-32	13	NOW	
324	Sadki	22	36-32	14	NOW	
325	Sadki	23	36-32	15	NOW	
326	Sadki	24	36-32	16	NOW	
327	Sadki	25	36-32	17	OR, NOW	
328	Sadki	26	36-32	18	NOW	
329	Sadki	27	36-32	19	EK, NOW	
330	Sadki	28	36-32	20	NOW	
331	Sadki	29	36-32	21	NOW	
332	Sadki	30	36-32	22	NOW	
333	Sadki	31	36-32	23	NOW	
334	Sadki	32	36-32	24	NOW	

335	Sadki	33	36-32	25	NOW	
336	Sadki	34	36-32	26	NOW	
337	Sadki	35	36-32	27	NOW	
338	Sadki	36	36-32	28	NOW	
339	Sadki	37	36-32	29	NOW	
340	Sadki	38	36-32	30	NOW	
341	Sadki	39	36-32	31	NOW	
342	Sadki	40	36-32	32	NOW	
343	Sadki	41	36-32	33	NOW	
344	Sadki	42	36-32	34	NOW	
345	Sadki	43	36-32	35	NOW	
346	Sadki	44	36-32	36	NOW	
347	Sadki	45	36-32	37	NOW	
348	Sadki	46	36-32	38	NOW	
349	Sadki	47	36-32	39	NOW	
350	Sadki	48	36-32	40	NOW	
351	Sadki	49	36-32	41	NOW	
352	Sadki	50	36-32	42	NOW	
353	Sadki	51	36-32	43	NOW	
354	Sadki	52	36-32	44	KPOM, NOW	
355	Sadki	53	36-32	45	NOW	
356	Sadki	54	36-32	46	OR, NOW	
357	Sadki	55	36-32	47	PSR, NOW	
358	Sadki	56	36-32	91	KPOM, NOW	
359	Sadki	57	36-32	92	KPOM, NOW	
360	Sadki	58	36-32	93	PSR	
361	Sadki	59	36-32	94	KPOM, NOW	
362	Sadki	60	37-32	39	PSR	
363	Sadki	61	37-32	40	HA-LA, NOW	
364	Sadki	62	37-32	41	NE, HA-LA, PSR, NOW	
365	Sadki	63	37-32	42	PSR	
366	Sadki	64	37-32	43	HA-LA, PSR, NOW	
367	Sadki	65	37-32	44	WSR, NOW	
368	Sadki	66	37-32	45	HA-LA	
369	Sadki	67	37-32	46	PSR, NOW	
370	Sadki	68	37-32	47	HA-LA, NOW	
371	Sadki	69	37-32	48	OR, NOW	
372	Sadki	70	37-32	49	HA-LA, PSR, NOW	
373	Sadki	71	37-32	50	NOW	
374	Sadki	72	37-32	51	HA-LA, NOW	
375	Sadki	73	37-32	52	PSR, NOW	
376	Sadki	74	37-32	53	OR, PSR	
377	Sadki	75	37-32	54	HA-LA, NOW	
378	Sadki	76	37-32	55	NOW	
379	Sadki	77	37-32	56	HA-LA, PSR, NOW	
380	Sadki	78	37-32	57	OR, PSR	
381	Sadki	79	37-32	58	NOW	

382	Sadki	80	37-32	59	HA-LA	
383	Sadki	81	37-32	60	PSR, NOW	
384	Sadki	82	37-32	61	HA-LA	
385	Sadki	83	37-32	62	PSR, NOW	
386	Sadki	84	37-32	63	HA-LA	
387	Samostrzel	1	37-32	64	NE	A
388	Samostrzel	2	37-32	65	KP	A
389	Samostrzel	3	37-32	66	OR	A
390	Samostrzel	4	37-32	67	OR, NOW	
391	Samostrzel	5	37-32	68	PSR	
392	Samostrzel	6	37-32	69	HA-LA, PSR, NOW	
393	Samostrzel	7	37-32	70	HA-LA	
394	Samostrzel	8	37-32	71	PSR, NOW	
395	Samostrzel	9	37-32	72	NOW	
396	Samostrzel	10	37-32	73	HA-LA, NOW	
397	Samostrzel	11	37-32	74	HA-LA, PSR	
399	Samostrzel	12	37-32	75	HA-LA, NOW	
399	Samostrzel	13	37-32	76	PSR, NOW	
400	Samostrzel	14	37-32	77	HA-LA, NOW	
401	Samostrzel	15	37-32	78	PSR	
402	Samostrzel	16	37-32	79	NOW	
403	Samostrzel	17	37-32	80	EB	
404	Samostrzel	18	37-32	81	HA-LA, PSR, NOW	
405	Samostrzel	19	37-32	82	PSR, NOW	
406	Samostrzel	20	37-32	83	NOW	
407	Samostrzel	21	37-32	84	HA-LA, PSR	
408	Samostrzel	22	37-32	85	OR	
409	Samostrzel	23	37-32	86	HA-LA, PSR, NOW	
410	Samostrzel	24	37-32	87	HA-LA, PSR	
411	Samostrzel	25	37-32	88	NOW	
412	Samostrzel	26	37-32	89	HA-LA, NOW	
413	Samostrzel	27	37-32	90	HA-LA, PSR, NOW	
414	Samostrzel	28	37-32	91	HA-LA, NOW	
415	Samostrzel	29	37-32	92	PSR, NOW	
416	Samostrzel	30	37-32	93	PSR	
417	Samostrzel	31	37-32	94	PSR	
418	Samostrzel	32	37-32	95	OR	
419	Samostrzel	33	37-32	96	WSR, NOW	
420	Samostrzel	34	37-32	97	HA-LA, NOW	
421	Samostrzel	35	37-32	98	PSR	
422	Samostrzel	36	37-32	99	HA-LA, PSR, NOW	
423	Samostrzel	37	37-32	100	NOW	
424	Śmielin	1	37-33	5	NE/WEB	
425	Śmielin	2	37-33	6	KPL	
426	Śmielin	3	37-33	7	WEB, PSR, NOW	
427	Śmielin	4	37-33	8	NOW	
428	Śmielin	5	37-33	9	NOW	
429	Śmielin	6	37-33	10	NOW	

430	Śmielin	7	37-33	11	NOW	
431	Śmielin	8	37-33	12	EK, OR, PSR	
432	Śmielin	9	37-33	13	PSR, NOW	
433	Śmielin	10	37-33	14	PSR, NOW	
434	Śmielin	11	37-33	15	WSR, PSR, NOW	
435	Śmielin	12	37-33	16	EK, OR, PSR	
436	Śmielin	13	37-33	17	WSR, NOW	
437	Śmielin	14	37-33	18	NOW	
438	Śmielin	15	37-33	19	NOW	
439	Śmielin	16	37-33	20	KCWR, KŁ, NOW	
440	Śmielin	17	37-33	21	NOW	
441	Śmielin	18	37-33	22	NOW	
442	Śmielin	19	37-33	23	WSR	
443	Śmielin	20	37-33	24	WSR, PSR	
444	Śmielin	21	37-33	25	KCW	
445	Śmielin	22	37-33	26	WSR	
446	Śmielin	23	37-33	27	WSR, ?	
447	Śmielin	24	37-33	28	NE?	

Wykaz użytych skrótów:

A – stanowisko archiwalne

k.- kultura

EK – epoka kamienia

PSCh – paleolit schyłkowy

MEZ – mezolit

NE – neolit

NESCH – neolit schyłkowy

KCW – kultura ceramiki wstęgowej

KCWR – kultura ceramiki wstęgowej rytej

KPL – kultura pucharów lejkowatych

KAK – kultura amfor kulistych

KCSZ – kultura ceramiki sznurowej

EB – epoka brązu

WEB – wczesna epoka brązu

KI – kultura iwieńska

KT – kultura trzciniecka

KŁ- kultura lużycka

KPOM – kultura pomorska

HA-LA – okres halsztacki – okres lateński

LAT – okres lateński

OR – okres rzymski

KP – kultura przeworska

WSR – wczesne średniowiecze

PSR – późne średniowiecze

SR - średniowiecze

NOW – czasy nowożytne

Załącznik III Zabytki nieruchome ujęte w GEZ

Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków WKZ
(w tabelce - nr rejestru wojewódzkiego)

GMINA	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	DATA DECYZJI	NR REJESTRU
SADKI	BRONIEWO	Złożenia dworsko-parkowe: <ul style="list-style-type: none"> • Dwór • Park 	10.06.1987	A/1157
	DĘBOWO	Założenia dworsko-parkowe: <ul style="list-style-type: none"> • Park • Stajnia • Stodoła • Wolarnia • Chlewnia • Obora • Wieża ciśnięć • Wozownia, ob. Magazyn • Dom mieszkalny 	15.06.1987	A/1408
	SADKI	Kościół parafialny p.w. Św. Wojciecha	14.03.1933	A/807
		Cmentarz rzymsko-katolicki parafii Św. Wojciecha	07.03.1989	A/1138
		Kaplica grobowa rodziny Robowskich z ok. 1915 r. na cmentarzu parafialnym	26.05.2017	A1723
	SAMOSTRZEL	Założenia pałacowo-parkowe: <ul style="list-style-type: none"> • Pałac • Park 	21.07.1970	A/884

Załącznik III Zabytki ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ)

Lp	Miejscowość	ulica	nr	obiekt	datowanie	formy ochrony
1	Anieliny			Układ ruralistyczny w granicach strefy ochrony konserwatorskiej „B”		Gminna ewidencja zabytków
2	Anieliny		38	Dom	XIX/XX w.	Gminna ewidencja zabytków
3	Anieliny		42	Dom	1912 r.	Gminna ewidencja zabytków
4	Anieliny		45	Dom	1893 r.	Gminna ewidencja zabytków
5	Anieliny		57	Dom	XIX/XX w.	Gminna ewidencja zabytków
6	Anieliny		65	Dworzec dom	XIX/XX w.	Gminna ewidencja zabytków
7	Anieliny		66	Dom	XIX/XX w.	Gminna ewidencja zabytków
8	Bnin			Układ ruralistyczny w granicach strefy ochrony konserwatorskiej „B”		Gminna ewidencja zabytków
9	Bnin		2	Dom-szkoła	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
10	Bnin		14	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
11	Bnin		34	Dom	XIX/XX w.	Gminna ewidencja zabytków
12	Broniewo			Założenia dworsko-parkowe (dwór, park)	Ok. 1905 r.	Rejestr zabytków A/1156
13	Dębionek		1	Dom	1931 r.	Gminna ewidencja zabytków
14	Dębionek		9	Dwór, dom	1900 r.	Gminna ewidencja zabytków
15	Dębionek		18	Dom	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
16	Dębionek		19	Dom	pocz. XX w.	Gminna ewidencja zabytków
17	Dębionek		20	Dom	2 poł. XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
18	Dębionek		20	Budynek gospodarczy	2 poł. XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
19	Dębionek		30	Dom	pocz. XX w.	Gminna ewidencja zabytków
20	Dębionek		31	Dom (dawna szkoła)	XIX/XX w.	Gminna ewidencja zabytków
21	Dębowo			Założenia dworsko-parkowe (park, stajnia, stodoła, wolarnia, chlewnia, obora, wieża ciśnień, wozownia ob. magazyn, dom mieszkalny)	2 poł. XIX w.	Rejestr zabytków A/1408
22	Dębowo	Bohaterów	10	Kościół p.w. Św. Michała Archanioła	1935	Gminna ewidencja zabytków

23	Dębowo	Bohaterów	10	Ogrodzenie w zespole kościoła	l.30 XX w.	Gminna ewidencja zabytków
24	Dębowo	Bohaterów	17	Dom (dawna szkoła)	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
25	Dębowo	Śmielińska	12/14	Kapliczka	1929 r.	Gminna ewidencja zabytków
26	Dębowo	Śmielińska	12	Dom	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
27	Dębowo			Stajnia obecnie owczarnia w zespole dworskim		Gminna ewidencja zabytków
28	Dębowo			Gorzelnia		Gminna ewidencja zabytków
29	Dębowo			Lodownia		Gminna ewidencja zabytków
30	Jadwiżyn			Układ ruralistyczny w granicach strefy ochrony konserwatorskiej „B”		Gminna ewidencja zabytków
31	Jadwiżyn		3	Dom	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
32	Jadwiżyn		3	Budynek gospodarczy	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
33	Jadwiżyn		6	Dom	XIX/XX w.	Gminna ewidencja zabytków
34	Jadwiżyn		9	Dom	XIX/XX w.	Gminna ewidencja zabytków
35	Jadwiżyn		24	Dom (dawna szkoła)	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
36	Jadwiżyn		34	Dom	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
37	Kraczki		22	Dom (dawny młyn wodny)	pocz. XX w.	Gminna ewidencja zabytków
38	Kraczki		23	Dom	pocz. XX w.	Gminna ewidencja zabytków
39	Kraczki		30	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
40	Kraczki		31	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
41	Kraczki		34	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
42	Kraczki			Kaplica	1890 r.	Gminna ewidencja zabytków
43	Kraczki			Kapliczka	Pocz. XX w.	Gminna ewidencja zabytków
44	Kraczki			Pozostałości parku	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
45	Liszkówko		14	Poniatówka przy domu	lata 30 XX w.	Gminna ewidencja zabytków
46	Liszkówko		15	Poniatówka przy domu	lat 30 XX w.	Gminna ewidencja zabytków
47	Liszkówko		16	Poniatówka przy domu	lata 30 XX w.	Gminna ewidencja zabytków
48	Liszkówko		18	Poniatówka przy domu	lata 30 XX w.	Gminna ewidencja zabytków

49	Łódzia			Układ ruralistyczny w granicach strefy ochrony konserwatorskiej „B”		Gminna ewidencja zabytków
50	Łódzia		7	Dom z bud. gospod.	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
51	Łódzia		9	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
52	Łódzia		15	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
53	Łódzia		27	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
54	Łódzia		27	Budynek gospodarczy	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
55	Łódzia		28	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
56	Łódzia		28	Budynek gospodarczy	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
57	Łódzia		47	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
58	Łódzia		51	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
59	Mrozowo			Zespół folwarczny w granicach strefy ochrony konserwatorskiej „B”		Gminna ewidencja zabytków
60	Mrozowo		15	Czworak ob. Dom	1912 r.	Gminna ewidencja zabytków
61	Mrozowo		16	D. Szkoła ob. Dom	1912 r.	Gminna ewidencja zabytków
62	Mrozowo			Kaplica p.w. NMP Królowej Wszechświata	1889 r.	Gminna ewidencja zabytków
63	Mrozowo			Rządcówka	1900 r.	Gminna ewidencja zabytków
64	Mrozowo			Stajnia	1920 r.	Gminna ewidencja zabytków
65	Radzicz			Układ ruralistyczny w granicach strefy ochrony konserwatorskiej „B”		Gminna ewidencja zabytków
66	Radzicz			Kościół ewangelicki ob. Rzymsko-katolicki p.w. św. Andrzeja Boboli	1860	Gminna ewidencja zabytków
67	Radzicz			Dawna szkoła obecnie świetlica wiejska	pocz. XX w.	Gminna ewidencja zabytków
68	Radzicz			Gorzelnia dworska	1900 r.	Gminna ewidencja zabytków
69	Radzicz		28	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
70	Radzicz		34	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
71	Sadki			Układ ruralistyczny w granicach strefy ochrony konserwatorskiej „A i B”		Gminna ewidencja zabytków
72	Sadki	Kasztanowa	1	Kościół parafialny p.w. św. Wojciecha	ok. 1762 r.	Rejestr zabytków A/807

73	Sadki	Kasztanowa		Cmentarz rzym.-kat. parafii p.w. św. Wojciecha	1843 r.	Rejestr zabytków A/1138
74	Sadki	Kasztanowa		Kaplica grobowa rodziny Robowskich	1915	Rejestr zabytków A/1723
75	Sadki	Bohaterów	1	Gorzelnia	pocz.1900 r.	Gminna ewidencja zabytków
76	Sadki	Kasztanowa	1	Dom (dawna biblioteka)	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
77	Sadki	Kasztanowa	2	Plebania	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
78	Sadki	Kościelna	7	Przedszkole (dawna szkoła)	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
79	Sadki	Lipowa	2	Dwór	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
80	Sadki	Strażacka	14	Organistówka (obecnie dom)	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
81	Sadki	Wyrzyska	4	Dwór (obecnie biurowiec RSP)	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
82	Sadki	Wyrzyska	8	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
83	Sadki	Wyrzyska	15	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
84	Sadki	Wyrzyska	17	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
85	Sadki	Wyrzyska	17	Budynek gospodarczy przy domu	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
86	Sadki	Wyrzyska	39	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
87	Sadki	Wyrzyska	39	Budynek gospodarczy przy domu	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
88	Sadki	Wyrzyska	48	Młyn	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
89	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	1	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
90	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	10	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
91	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	17	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
92	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	18	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
93	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	18	Dawna kuźnia	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
94	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	25	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
95	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	39	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
96	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	42	Budynek gospodarczy przy domu	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
97	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	43	Dom z budynkiem gospodarczym	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
98	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	56	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków

99	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	67	Dom	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
100	Sadki	I. Tomyślaka d. Wyzwolenia	71	Dom	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
101	Sadkowski Młyn		1	Dom	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
102	Sadkowski Młyn			Młyn	1899 r.	Gminna ewidencja zabytków
103	Sadkowski Młyn			Dwór	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
104	Sadkowski Młyn			Budynek gospodarczy przy dworze	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
105	Samostrzel			Układ rurlistyczny i zespół folwarczny w granicach strefy ochrony konserwat. („A, B i E”)		Gminna ewidencja zabytków
106	Samostrzel			Założenia pałacowo- parkowe (pałac, park)	pocz. XVIII w.	Rejestr zabytków A/884
107	Samostrzel			Browar (obecnie nieużywany)	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
108	Samostrzel		16	Gorzelnia (obecnie nieużywana)	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
109	Samostrzel			Pozostałości ogrodzenia	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
110	Samostrzel			Kaplica p.w. św. Stanisława Kostki	1889 r.	Gminna ewidencja zabytków
111	Samostrzel		18	Dom (dawna oficyna i dom pisarza)	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
112	Samostrzel		32	Ośmiorak	1927 r.	Gminna ewidencja zabytków
113	Samostrzel		33	Dom (dawna szkoła)	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
114	Samostrzel		35	Ośmiorak	1927 r.	Gminna ewidencja zabytków
115	Samostrzel		35	Kapliczka z figurą Matki Boskiej	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
116	Samostrzel			Stajnia (w zespole folwarcznym)	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
117	Samostrzel			Zespół budynków kolejowych (dom 38,39,43, nastawnia, budynek dworca kolejowego)	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
118	Śmielin			Zespół folwarczny w granicach strefy konserwatorskiej („B”)		Gminna ewidencja zabytków
119	Śmielin	Działkowa	11	Dom nr 46	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
120	Śmielin	Kościelna	14	Ośmiorak	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
121	Śmielin	Kościelna	17	Dom (dawna szkoła)	XX w.	Gminna ewidencja zabytków
122	Śmielin	Leśna	5	Poniatówka przy domu	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków

123	Śmielin	Leśna	13	Poniatówka przy domu	XIX w.	Gminna ewidencja zabytków
124	Śmielin			Chlewnia (magazyn w zespole folwarcznym)		Gminna ewidencja zabytków
125	Śmielin			Rządówka (dom nr 36 w zespole folwarcznym)		Gminna ewidencja zabytków
126	Śmielin			Spichlerz (w zespole folwarcznym)		Gminna ewidencja zabytków

Cmentarze

127. Cmentarz ewangelicki Anieliny I
128. Cmentarz ewangelicki Anieliny II
129. Cmentarz ewangelicki Bnin
130. Cmentarz ewangelicki Dębionek
131. Cmentarz rzymsko-katolicki Dębowo
132. Cmentarz ewangelicki Dębowo I
133. Cmentarz ewangelicki Dębowo II
134. Cmentarz ewangelicki rodowy Dębowo
135. Cmentarz ewangelicki Kraczkki I
136. Cmentarz ewangelicki Kraczkki II
137. Cmentarz poepidemiczny Kraczkki
138. Cmentarz ewangelicki Łódzia
139. Cmentarz poepidemiczny Łódzia
140. Cmentarz rzymsko-katolicki Radzicz
141. Cmentarz ewangelicki Radzicz
142. Cmentarz rzymsko-katolicki Sadki
143. Cmentarz ewangelicki Sadki I
144. Cmentarz ewangelicki Sadki II
145. Cmentarz ewangelicki Sadki (Wybudowanie)
146. Cmentarz ewangelicki Sadkowski Młyn
147. Cmentarz ewangelicki Samostrzel (Borek)
148. Cmentarz ewangelicki Samostrzel (Słojek)
149. Cmentarz ewangelicki Samostrzel

Załącznik V Zabytki wpisane do Rejestru zabytków z terenu Gminy Sadki - przykłady, zdjęcia

(źródło: dane Gminy Sadki, tekst i zdjęcia: Sławomir Łaniecki „Nadnoteckie pałace, dwory, folwarki[...]” 2010, zdjęcia: Archiwum UG w Sadkach)

Zestawienie (pogrupowane) zabytków nieruchomości w obrębie Gminy Sadki, wpisanych do Rejestru zabytków.

(źródło: dane od Gminy Sadki, pozyskane i opracowane przez WKZ Toruń)

Lp.	Obiekt	Adres	Numer w rejestrze zabytków
1	Dwór	Broniewo 30, 89-110 Sadki	A/228/1-2 z 10.06.1987r.
2	Park o powierzchni ok. 1,5 ha	Broniewo 30, 89-110 Sadki	A/228/1-2 z 10.06.1987r.
3	Stajnia i magazyn	Dębowo, ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki	A/227/1-8 z 15.06.1987r.
4	Żrebiętnik	Dębowo, ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki	A/227/1-8 z 15.06.1987r.
5	Owczarnia	Dębowo, ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki	A/227/1-8 z 15.06.1987r.
6	Stodoła	Dębowo, ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki	A/227/1-8 z 15.06.1987r.
7	Wozownia	Dębowo, ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki	A/227/1-8 z 15.06.1987r.
8	Stajnia	Dębowo, ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki	A/227/1-8 z 15.06.1987r.
9	Park Dworski	Dębowo, ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki	A/227/1-8 z 15.06.1987r.

10	Zespół Pałacowy	Samostrzel, 89-110 Sadki	38/A z 21.07.1970r.
11	Kościół Rzymsko – katolicki p.w. Św. Wojciecha	Sadki, ul. Kasztanowa 2, 89-110 Sadki	AKI 11/275
12	Cmentarz rzymsko - katolicki i 4 nagrobki wpisane do rejestru oddzielną decyzją	Sadki, ul. Kasztanowa 3, 89-110 Sadki	A/234- wpis cmentarza B/379/1-3- wpis nagrobków z 21.11.2016 r. B/386 – wpis nagrobka z 12.04.2017 r. A/1723 – wpis kaplicy z 26.05.2017

1. Dwór w Broniewie

Adres	Broniewo 30, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/228/1-2 z 10.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	85/8
Obecna funkcja obiektu	Mieszkalna
Obiekt	dwór
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1800-1905 r.

Dwór w Broniewie jest pozostałością po dawnym Broniewskim majątku.

Dwór powstały na planie prostokąta usytuowany został na południowo – wschodnim skraju wsi, kilkadziesiąt metrów od drogi Nakło – Witosław. Od szosy oddziela go pas zieleni parku dworskiego. Dawniej całe założenie dworsko – parkowe otoczone było murem ceglanym na kamiennej podmurówce. W innej części parku, wzdłuż drogi, widoczne są kamienie z dolnej partii dawnego muru. W parku liczącym obecnie ponad 2 ha widoczne są graby, klony i jesiony. Występuje w nim również kilka wyjątkowych i bardzo starych okazów drzew, będących jednocześnie pomnikami przyrody. Do najciekawszych zaliczyć można liczący ponad 400 cm dąb szypułkowy, kasztanowce, topole czarne, dwa okazy głogu jednoszyjkowego i kilkanaście sztuk tak zwanego grochodrzewa.

Od wschodu, w pobliżu dworu, stały kiedyś zabudowania gospodarcze, które do naszych czasów nie zachowały się. Z tej strony przetrwały tylko budynki powstałe po 1945 roku. Również we wsi nie ma już starych zabudowań gospodarczych, natomiast przetrwały do naszych czasów budynki mieszkalne dawnej kolonii folwarcznej, które poprzez przebudowę i remonty zatraciły swoje pierwotne walory architektoniczne. Do pierwotnego, jednokondygnacyjnego dworu z biegiem lat dobudowano od wschodu i zachodu przylegające tarasy, natomiast od zachodu i południa ganki, po których nic nie pozostało. Po dobudowaniu od północy dwukondygnacyjnego skrzydła, dwór przyjął wygląd litery “T”. Frontem budynek zwrócony został w kierunku zachodnim, w stronę dawnego podjazdu. Postawiono na fundamentach i podmurówce kamiennej, ze ścianami piwnic kamiennie – ceglanymi, na zaprawie wapiennej. Strop piwniczny jest ceglany. Również piwniczna posadzka zrobiona została z cegły. Ściany budynku są ceglane. W starszej części budynku na elewacji użyto tynku glinianego ze słomą, natomiast północna przybudówka była już otynkowana zaprawą wapienną.

Wewnątrz dworu podłogi są głównie drewniane lub tak jak w przedsionku skrzydła - ceramiczne. Stropy między kondygnacjami przybudówki i między częścią jednokondygnacyjną a występującym nad nim obecnie użytkowym poddaszem, są drewniane z narzutą wapienną. Zachowało się także nieliczne zdobnictwo wewnątrz pomieszczeń. Są to dekoracje stiukowe. Tworzą je fasety z motywami kwiatów i zwiniętych liści kwiatu akantu oraz niewielkie okrągłe wypuklenia wypełnione wieńcami owoców. Zachowała się również część oryginalnej stolarki okiennej w postaci okien podwójnych, krzyżowych, dwudzielnych i dwuskrzydłowych oraz stolarki drzwiowej. Całość budynku pokryto dachem dwuspadowym z dachówką ceramiczną o prostopadłych kalenicach. W starszej części dworu w dachu widnieją dwie wystawki z oknami, które są dodatkowym, tworzącym prześwit elementem użytkowego, mieszkalnego poddasza.

W skrzydle cokół i kondygnacje na zewnątrz dodatkowo podkreślają wydatne gzymsy. Innym elementem zdobiącym budynek, jest widniejący na osi partii szczytowej zachodniej elewacji okulus z opaską wyrobioną w tynku. Ponadto otwory okienne elewacji północnej ujęte są w dodające ogólnego uroku architektonicznego tej części dworu opaski profilowane w tynku. Jednakże dotychczasowym mankamentem dwukondygnacyjnego skrzydła dworu jest fakt, że nie został on

jeszcze poddany kapitalnemu remontowi, tak ja to uczyniono z najstarszą częścią budowli. Już obecnie budynek i jego najbliższe, parkowe otoczenie zwraca uwagę swoją estetyką i porządkiem.

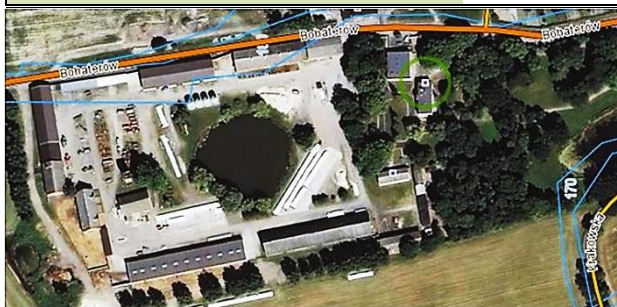
2. Park w Broniewie o powierzchni ok. 1,5 ha

Adres	Broniewo 30, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/228/1-2 z 10.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	85/8
Obecna funkcja obiektu	Rekreacja
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1800-1905 r.

3. Park Dworski w Dębowie

Adres	Dębowo ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/227/1-8 z 15.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	169
Obecna funkcja obiektu	Park
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1895 r.

Nazwa miejscowości po raz pierwszy w źródłach wzmiankowana była w XIII wieku.

W 1864 roku pobudowano murowaną oborę oraz istniejący do dzisiaj magazyn. Również w tym mniej więcej czasie wybudowano murowany piętrowy dwór, wzniesiony w północnym skraju parku, który w początkach 1945 roku dwukrotnie podpalony przez Rosjan, spłonął niemal doszczętnie i został ostatecznie w 1946 roku rozebrany. W pobliżu miejsca gdzie stał dawniej, obecnie znajduje się owalny klomb i budynek mieszkalno-administracyjny Spółki Rolnej. Niedaleko zlokalizowano dawniej osobny magazyn pochodzący z początków XX wieku oraz domek ogrodnika z dobudowanym magazynem.

Dworek otaczał liczący ponad 4 ha park ze starym drzewostanem, założony na planie nieregularnym i otoczony ceglany murem, z którego zdecydowana większość zachowała się do dzisiejszych czasów. W jego południowej części zlokalizowano staw, który istnieje do dzisiaj. Interesującym fragmentem parku jest stojąca jeszcze stara lodownia ze znacznym nasypem ziemnym w dawniejszych czasach służąca, jako spichlerz a przede wszystkim naturalna lodówka. Zbudowana została w 1895 roku. Od środka wymoszczona była słomą oraz wyłożona taflami lodu, który zimą wyrąbano z zamrożonego stawu. Tuż obok zlokalizowany był cmentarzyk rodzinny właścicieli majątku, po którym zachowały się jeszcze nieliczne fragmenty dawnego ceglano-ogrodzenia. Po północnej stronie parku usytuowane zostało podwórze gospodarcze, założone na planie prostokąta do osi północ – południe, liczące podobnie jak park około 4 ha. Jego środkową część zajmował zbiornik wodny z własnym źródłem, po wojnie przerobiony na gnojownicę, by w ostatnich latach, po oczyszczeniu znów stać się niewielkim stawem. Od strony południowej podwórze zamykał mur oddzielający od założenia parkowego. Obecnie przy murze, przy głównym wjeździe na podwórze od strony szosy, znajduje się współczesna portiernia oraz waga. Ścianę wschodnią podwórza tworzą dwa połączone ze sobą budynki – dawniej stajni i magazynu zbożowego. W przypadku stajni, umieszczony na nim dachownik sugeruje, że powstał on w 1869 roku i przypuszczać możemy, że z podobnego okresu pochodzi drugi budynek.

We wschodniej pierzei znajdują się także współczesne garaże. Od strony północnej podwórze gospodarcze zamykają trzy inne budynki: współczesne warsztaty, magazyn z II połowy XIX wieku oraz obora (owczarnia). Pierzeję zachodnią zamyka współczesna chlewnia i pochodząca z 1895 roku stodoła. Stodoła stanowi ciekawy typ architektoniczny, gdyż jej ściany zostały wymieszane kamieniem polnym i cegłą czerwoną pełną. Między tymi budynkami znajduje się boczna brama wjazdowa na podwórze gospodarcze. Ponadto w północnej części podwórza usytuowana jest dawna, pochodząca z II połowy XIX wieku wozownia, a obecnie kolejny z magazynów oraz stacja transformatorowa zbudowana w 1870 roku.

Oprócz tego założenia folwarcznego, w Dębowie zachowało się jeszcze kilka bardzo ciekawych elementów architektonicznych pochodzących z czasów przedwojennych. Najbliżej podwórza folwarcznego stoi pochodzący z 1902 roku budynek gorzelnicy z górującym nad całością

kominem, budynek gospodarczy i dawny źrebiętnik spełniający obecnie rolę magazynu środków chemicznych, a także remizy strażackiej. Te ostatnie wybudowane zostały około 1886 roku. Gorzelnia zbudowana została z cegły czerwonej pełnej palonej. Jej ściany dochodzą do 50 cm grubości i nie zostały otynkowane, natomiast wyraźnie zaznacza się podmurówka z polnego kamienia w stylu zwanym murem cyklopowym, gdzie kamień polny wzięto prosto z pola i nie poddano żadnej obróbce. Na elewacjach widoczne są gzymsowe zdobienia. Wewnątrz budynek posiadał własną kotłownię, magazyn spirytusu, słodownię, zbiornik melasy, kartoflarz i płuczkę, halę fermentacyjną, zalewnię, drożdżownię, halę aparatową i pomieszczenia odprawy spirytusu. Niestety do dzisiaj nie zachowały się żadne zabytkowe elementy dawnego wyposażenia. Około 200 metrów na wschód od gorzelnii usytuowane są, połączone ze sobą, trzy budynki mieszkalne, w których pierwotnie znajdowała się leśniczówka należąca do folwarku. Budynki te również zbudowane zostały w II połowie XIX wieku.

4. Stajnia i magazyn

Adres	Dębowo ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/227/1-8 z 15.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	169
Obecna funkcja obiektu	Magazyn
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1895 r.

5. Źrebiętnik

Adres	Dębowo ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/227/1-8 z 15.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	169
Obecna funkcja obiektu	Remiza
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1895 r.

6. Owczarnia

Adres	Dębowo ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/227/1-8 z 15.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	169
Obecna funkcja obiektu	owczarnia
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1895 r.

7. Stodoła

Adres	Dębowo ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/227/1-8 z 15.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	169
Obecna funkcja obiektu	Stodoła
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1895 r.

8. Wozownia

Adres	Dębowo ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/227/1-8 z 15.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	
Obecna funkcja obiektu	Magazyn
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1895 r.

9. Stajnia

Adres	Dębowo ul. Bohaterów 4, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/227/1-8 z 15.06.1987 r.
Działka ewidencyjna	169
Obecna funkcja obiektu	Magazyn
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	1895 r.

10. Zespół pałacowy

Adres	Samostrzel, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	38/A z 21.07.1970 r.
Działka ewidencyjna	3/3 5/3
Obecna funkcja obiektu	Pałac i Park
Stan zachowania	Zaniedbany
Datowanie	XVII 1880r

W roku 1429 właścicielem Samostrzela był Grzymisław, przez historyków uznawany za protoplastę rodu Samostrzelskich. Ostatnim z rodu Samostrzelskich był Paweł, fundator drewnianego kościoła w Sadkach, zmarły prawdopodobnie w 1587 roku. Wymarcie rodu Samostrzelskich spowodowało, iż wieś wraz z przynależnymi do niej osadami była kolejno we władaniu rodzin: Orzelskich, Grudzińskich, Opalińskich i Łackich, a w roku 1698 cały klucz samostrzelski z wsiami: Mrozowo, Kraczkki, Żelazno kupił Piotr z Bnina Bniński. W tej rodzinie majątek pozostawał do II wojny światowej.

Zewnętrznym miernikiem świetności rodu Bnińskich miał się stać pałac, który traktowano, jako rodowe gniazdo. Budowę pałacu rozpoczął Piotr Bniński, a kontynuował jego syn Wojciech. Pałac powstał w latach 1740-1749, a jego architektem był Merkier ze Szczecinka. Pałac zlokalizowano na północ od wsi i zabudowy folwarcznej w malowniczej, krętej dolinie Rokitki. Wcześniej istniał w tym miejscu dwór, zniszczony w czasie najazdu szwedzkiego w XVII wieku.

Budynek pałacowy powstał na rzucie litery "E", elewacją frontową zwrócony na południe. Z pierwotnego wyglądu budynku, elewacja ta zachowała się najlepiej. Tu też, w ryzalicie środkowym, umieszczono główne wejście do pałacu. Inaczej natomiast rozwiązano elewację ogrodową. W partii centralnej umieszczono owalny ryzalit, występujący nieco przed budynek, a z obu jego stron dodano boczne, prostokątne ryzality, również wychodzące nieco poza boczne ściany pałacu. Budynek miał obszerne piwnice przykryte sklepieniami kolebkowymi z lunetami, a centralnie usytuowana sień

przecinała jego korpus na przestrzał. Z obu stron sieni mieściły się pomieszczenia w układzie amfiladowym (przejściowym). Na piętrze, nad sienią, znajdował się reprezentacyjny salon.

Przebudowa przeprowadzona około 1830 roku według projektu Karola Fryderyka Schinkla, nadała obiektowi charakter klasycystyczny. Z obu stron pałacu powstały przybudówki, cofnięte nieco w stosunku do elewacji frontowej pałacu. W przybudówce na piętrze od strony wschodniej powstała loggia, pełniąca funkcję widokową, a na piętrze ryzalitu - balkon widokowy z wejściem z salonu. Ostatecznie amfiladowy układ pałacu został zlikwidowany na rzecz obszernych holów i korytarzy, koncertowej sali rotundowej, dużych salonów czy mniejszych pokoi wypoczynkowych. Wszystko przyozdobione było marmurami, drogocenną boazerią i dziełami sztuki. Eliptyczną salę na parterze powiązano z parkiem, wybijając w owalnym ryzalicie środkowym trzy otwory wyjściowe, przekształcając salę w pomieszczenie typu sala terrena, zapewniające powiązanie wnętrza rezydencji z parkiem. Prace budowlane objęły także pomieszczenia piwnicy, które pod wschodnią częścią budynku uległy całkowitemu przekształceniu.

Największe zmiany w pałacu i jego otoczeniu nastąpiły około 1880 r. za czasów Ignacego Bnińskiego i jego żony Emilii z Korzbok-Łąckich. Kolejnej przebudowy pałacu podjął się wybitny cesarski architekt Franz Schwechten, natomiast otoczenia, jeden z najlepszych europejskich architektów od parków i ogrodów - Francuz Edward André oraz dendrolog - Belg Beisenso de Kolono. Zmianom uległ dach i elewacje pałacu, łącznie z wykrojem otworów wejściowych i okien. Ryzalit ogrodowy oraz przybudówki boczne pałacu otrzymały attykę balustradową. Przy ryzalicie zachodnim dodano parterową pergolę. Znaczne prace objęły wnętrza pałacu: sień podzielono na dwie - nierównej wysokości - części, połączone schodami. Zachowane fragmenty świadczą, że w wystroju wprowadzono elementy neorenesansowe jak np. sufity kasetonowe. Powiększono i przekomponowano założenie parkowe - mianowicie założono ogród tarasowy, usytuowany na stoku wzgórza, na którym wzniesiono pałac. Do 1939 r. zespół pałacowo-parkowy w Samostrzelu uważany był za jedną z najwspanialszych rezydencji rodowych Polski północnej.

W obecnym kształcie główna, trzynastoosiowa fasada pałacu, zwrócona na południe, poprzedzona jest okazałym gankiem z czterema kolumnami doryckimi, podtrzymującymi taras pierwszego piętra. Po żeliwnej balustradzie tarasu - utrzymanej w konwencji klasycyzmu, nie ma już śladu. Kondygnację przyziemia ozdobiono boniowaniem. Ryzalit środkowy, podobnie jak dwa ryzality boczne, otrzymał zwieńczenie w postaci trójkątnych tympanonów. Odnajdujemy w nich wizerunek Orła Białego - pośrodku, zaś w tympanonach bocznych motywy heraldyczne z herbami Łódzia-Bnińskich i Korzbok-Łąckich. Z kolei trzy zamknięte arkadowo reliefy nadokienne ryzalitu środkowego wypełnia roślinna dekoracja stiukowa. Wszystkie ryzality elewacji południowej ujęte są w narożnikach pilastrami.

W okresie zaborów Samostrzel stał się ostoją polskośći – organizowano tu regularnie zebrania patriotyczne, których symbolem mogą być takie postacie, jak Chłapowscy, S. Garczyński i A. Mickiewicz. W 1921 roku przebywał tu Józef Piłsudski (co upamiętnia zachowana fotografia).

W pałacowych wnętrzach rozbrzmiewał głos goszczącego Jana Kiepury. Pod patronatem hrabiny Bnińskiej działała placówka PCK, Stowarzyszenie Młodych Polek oraz parafialny "Caritas". Właściciel Samostrzela w latach międzywojennych, Ignacy Bniński, posiadał bezcenną kolekcję obrazów, porcelany, starodruków itp. Szczycił się zwłaszcza oryginalnym portretem ostatniego króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Niestety zbiory w czasie II wojny światowej uległy rozproszeniu: część zagarnęli Niemcy, a resztę Rosjanie. W samym pałacu w latach 1940-1943 przeprowadzono remont, przeznaczając go na szpital wojskowy. Ta decyzja przyczyniła się do dewastacji samego obiektu i jego otoczenia.

Ogród tarasowy w Samostrzelu zaliczany był do najbogatszych i najwspanialszych tego typu kompozycji na ziemiach polskich, naśladujący włoskie ogrody renesansowe i nawiązujący do słynnych ogrodów tarasowych z XVI wieku w Tivoli nieopodal Rzymu.

Do dzisiaj z ciekawego, wiekowego drzewostanu zachowało się na powierzchni 26 ha parku około 500 drzew, określonych na wiek około 180-190 lat. Są to głównie lipy, jesiony, klony, buki oraz dęby. Z iglaków znajdziemy sosnę pospolitą, choinę kanadyjską, cis pospolity, kosodrzewinę, modrzew europejski, oraz świerki pospolite i kłujące. Miano pomników przyrody uzyskały rosnące tu cztery białe topole, trzy jesiony wyniosłe, pięć dębów szypułkowych, dwa buki pospolite, wiąz szypułkowy, klon pospolity, dąb szypułkowy - piramidalny, klon jawor, kasztanowiec biały oraz lipa drobnolistna. Po wojnie, w latach 1947-1982 funkcjonowała tu szkoła rolnicza, a w 1985 roku rozpoczął się remont, który przerwano w 1990 roku i od tego czasu zabytkowy pałac pozostawał bez właściciela. Przez lata opiekował się nim społecznie Tadeusz Przyborowski, mieszkaniec Samostrzela. W 2004 r. zespół pałacowo-parkowy przejęła Agencja Mienia Wojskowego i Ministerstwo Obrony Narodowej. W 2014 roku zespół został sprzedany w ręce prywatne.

11. Kościół rzymsko-katolicki parafii Św. Wojciecha

Adres	Sadki, ul. Kasztanowa 2, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	AKI 11/275
Działka ewidencyjna	3/3 5/3
Właściciel	Parafia Rzymsko-Katolicka p.w. św. Wojciecha
Obecna funkcja obiektu	Kultowa
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	Około XVII w.

Historia tej budowli sięga czasów panowania Bolesława Chrobrego w Polsce. Legenda głosi, że za rządów Bolesława Chrobrego podążył z Polski ku pogańskim Prusom misjonarz biskup Wojciech i z ich rąk - za naruszenie miejsca kultu - zginął. Wysłani przez Bolesława Chrobrego posłowie wykupili ciało męczennika na wagę złota. Tradycja przekazuje nam wiadomości jakoby kondukt żałobny z ciałem biskupa Wojciecha, podążający z Prus do Gniezna, zatrzymał się w Sadkach. Na miejsce postoju Bolesław Chrobry wybrał najwyższy punkt miejscowości. Nakazał także swym sługom, aby w miejscu odpoczynku orszaku pobudowali świątynię, której jako patrona nadano biskupa Wojciecha.

Pierwsze fakty historyczne o miejscowości Sadki, jako wsi królewskiej zostały przekazane przez księcia wielkopolskiego Przemysła II w Kodeksie Wielkopolskim pod datą 1288 rok. Natomiast pierwszą historyczną wzmiankę o kościele znajdujemy w dokumentach z XV wieku (1411 r.). Polską rządził wtedy Władysław Jagiełło. W owym czasie w Sadkach znajdował się drewniany kościół, który w 1547 roku uległ spaleni. W tym samym roku w miejscu pogorzeliiska zbudowano kościół, którego fundatorem był Paweł Samostrzelski. Przez 163 lata kościół ten służył wiernym. W 1711 roku decyzją archidiacona Jezierskiego, oficjała kamińskiego, świątynię rozebrano ponieważ groziła zawaleniem. Z inicjatywy Piotra Bnińskiego, właściciela dóbr Samostrzelskich podjęto budowę nowej świątyni, która przetrwała 38 lat.

Nową kartę historii kościoła pod wezwaniem Świętego Wojciecha w Sadkach zapisał ksiądz Wawrzyniec Brzeziński, który otrzymał "prezentę na beneficjum Sadkowskie od króla polskiego Augusta III". Od dnia przybycia do Sadek (06 lipca 1740 r.) proboszcz Wawrzyniec Brzeziński dążył do wybudowania nowego murowanego kościoła. Prośby kierowane do króla Augusta III Sasa nie zostały pozytywnie rozpatrzone. Pomocy proboszczowi Sadkowskiemu odmówił także starosta nakielski Jakub Działyński, mimo że formalnie odpowiadał za stan techniczny kościołów w swoim starostwie. Fundatorem murowanego kościoła został dziedzic dóbr Samostrzelskich Wojciech Bniński. Prace rozpoczęto po żniwach w 1748 roku. Dnia 18 października 1748 roku o godzinie dziewiątej rano przy starym kościele i znajdującym się nieopodal cmentarzu pojawiły się pierwsze wozy zwożące kamienie pod fundamenty. Jak prastary obyczaj nakazywał, pierwszy do pracy przystąpił fundator Wojciech Bniński. Prace przygotowawcze trwały do 20 lipca 1749 roku. Tego dnia, bowiem architekt Merkier ze Szczecinka wyznaczył fundamenty kościoła. W miesiąc później 21 sierpnia 1749 roku odbyło się uroczyste poświęcenie i wmurowanie kamienia węgielnego. Po uroczystym nabożeństwie fundator Wojciech Bniński i ksiądz Stefan Chrzastowski, opat cystersów w Koronowie umieścili kamień "prosto za wielkim ołtarzem".

Sadkowski kościół wznosiło pięciu architektów: Merkier ze Szczecinka, Paweł Pilgram pochodzący z Czech (skończył sklepienie kościoła), Dawid Fecell, magister Gottfried Obereich z Chojnic (dokończył budowę wieży, kaplicę świętego Krzyża, w której wystawił murowany ołtarz), Andrzej Szytchel z Bydgoszczy (w 1773 roku podpisał kontrakt na dokończenie budowy). Prace

ciesielskie zlecone Janowi Bullerz z Sempolna, ukończono w 1755 roku. Wnętrze świątyni w całości wykonano w stylu barokowym. Większość elementów wewnątrz kościoła wykonał snycerz Efre Gerlach z Chełmna. Jego dziełem jest: ołtarz główny, kratki przy głównym ołtarzu, ambona z 1765 roku, chrzcielnica i arkus, ołtarze boczne: Najświętszej Marii Panny i świętego Jana Nepomucena. W 1765 roku zamontowano organy będące dziełem Wojciecha Olszyńskiego z Bydgoszczy. Figura ukrzyżowanego Pana Jezusa w ołtarzu bocznym pochodzić ma z klasztoru cystersów w Koronowie. Opat zakonu cystersów Stefan Chrzastowski miał w 18 października 1752 roku podarować tę figurę budującemu się kościołowi w Sadkach, na prośbę Anny Bnińskiej córki Wojciecha. Jednak datowanie obecnego krzyża w kościele Św. Wojciecha (na podstawie decyzji o wpisie krzyża do rejestru zabytków ruchomych z 10.05.2010 roku) nie potwierdza tej informacji. Krzyż obecny pochodzi z XVII/XVIII wieku.⁶ Koszty budowy i wystroju wnętrza kościoła pokrywał fundator Wojciech Bniński, jego syn Konstanty, mieszkańcy Krajny i Wielkopolski. Oprócz datków pieniężnych na rzecz kościoła przekazywano wota. W 1798 roku wota te przekazano złotnikowi chojnickiemu Felszowi, który wykonał z nich monstrancję.

W latach 1772 - 1918 kiedy Rzeczpospolita była pod zaborami, kościół w Sadkach pełnił ważną funkcję w podtrzymywaniu tożsamości narodowej Polaków. Wśród zasłużonych na tym polu byli: ksiądz Stanisław Lemieź, uczestnik powstania 1848 roku, zwany "starym kosynierem" oraz ksiądz Ludwik Robowski, organizator biblioteki parafialnej i kółek rolniczych. W 1918 roku, kiedy Polska odzyskała niepodległość, pracę duszpasterską w kościele pod wezwaniem świętego Wojciecha w Sadkach pełnili: ksiądz Ludwik Robowski, będący jednocześnie dziekanem nakielskim oraz ksiądz Leon Kaja, który w latach 1934 - 1939 był wydawcą Rocznika Parafialnego Parafii Sadkowskiej. W okresie dwudziestolecia międzywojennego kościół parafialny w Sadkach pełnił ważną rolę kulturotwórczą. Wokół niego powstawały i funkcjonowały organizacje, m. in. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, Stowarzyszenie Młodych Polek. Nowy okres w dziejach kościoła rozpoczął dzień 01 września 1939 roku, kiedy to hitlerowskie Niemcy dokonały agresji na Polskę. Niemcy przystąpili do likwidowania "polskiego elementu przywódczego". Wśród skazanych na śmierć znalazł się proboszcz parafii ksiądz Leon Kaja. Według informacji mieszkańców, hitlerowcy w okresie okupacji skradli dwa dzwony oraz zniszczyli większość akt parafialnych. Okupacja hitlerowska zakończyła się w Sadkach z chwilą ich wyzwolenia 26 stycznia 1945 roku. Z nastaniem niepodległości pracę duszpasterską w parafii Sadki pełnili: ksiądz Wiktor Kasprzak, ksiądz Ludwik Wzięch, ksiądz Józef Mecha, ksiądz Alojzy Świętuchowski. Od dnia 30 września 1980 roku proboszczem był ksiądz Jan Nowak. Od zakończenia II wojny światowej dokonano w kościele i jego otoczeniu wielu zmian: wieżę i dach pokryto cynkową blachą, zainstalowano ogrzewanie, przeprowadzono gruntowne malowanie świątyni, położono posadzkę.

⁶ Szczegółowe informacje nt. krzyża w kościele znajdują się w dalszej części opracowania, str.114

Spśród wielu uroczystości religijnych, które odbyły się w kościele p.w. Świętego Wojciecha w Sadkach, najważniejszymi były: nawiedzenie parafii przez kopię obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej (w dniach 18 - 19 październik 1978 r.) oraz nawiedzenie przez relikwie świętego Wojciecha.

Na uwagę zasługuje fakt, że podziemia kościoła stały się miejscem pochówku rodziny Bniskich, których losy były związane z historią świątyni.

12. Cmentarz Rzymsko-katolicki parafii św. Wojciecha

Adres	Sadki ul. Kasztanowa 3, 89-110 Sadki
Rejestr zabytków	A/234
Działka ewidencyjna	269
Właściciel	Parafia Rzymsko-Katolicka p.w. Św. Wojciecha
Obecna funkcja obiektu	Cmentarz
Stan zachowania	Dobry
Datowanie	Pierwsza połowa XIX wieku

Na cmentarzu parafialnym w Sadkach znajduje się zbiorowa mogiła pomordowanych przez Niemców mieszkańców gminy Sadki w listopadzie 1939 r. i grób powstańca wielkopolskiego Floriana Kmiecika - bestialsko zamordowanego przez Grenzschutz 6 maja 1919 r. pod Ostrówcem. Ponadto na uwagę zasługują takie pomniki jak:

- Nagrobek Małgorzaty Szulcowej zm. 1934 r.;
- Płyta nagrobna Ks. Stanisława Lemieża zm. 1902 r.;
- Krzyż nagrobny Bartłomieja Susały zm. 1883 r.;
- Krzyż nagrobny Konstancji Kosteckiej zm. 1881 r.;
- Nagrobek Stanisława Warchlińskiego zm. 1903 r. ;
- Mauzoleum rodziny Rabowskich początek XX wieku - (wpisany do rejestru zabytków)
- Postument z krzyżem nagrobka Katarzyny z Lemieżów Krotofil - (wpisany do rejestru zabytków)

Nagrobek Rodziny Robowskich - wpisany do rejestru zabytków

Nagrobek Floriana Kmieciana - wpisany do rejestru zabytków

Ś. p.
Florjan Kmiecian
Kaprali kom. 4pulk
powstańców W.P.
poniósł śmierć
męczeńską z ręki
rozbestwionego
„Grenszuciu”
dnia 6.5. 1919 r.
pod Ostrówcem.
R. i. p.

Nagrobek Małgorzaty Szulc - wpisany do rejestru zabytków

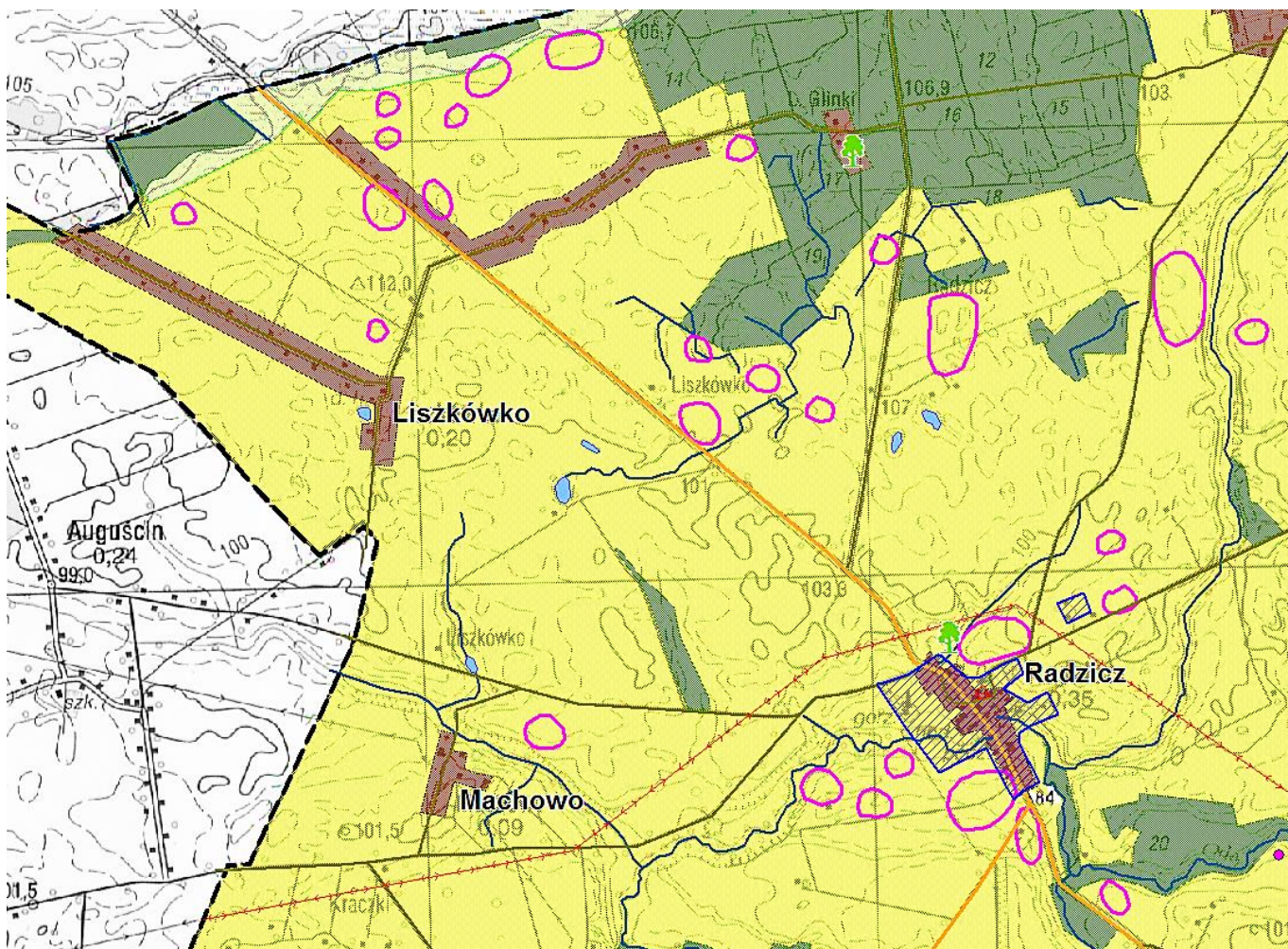

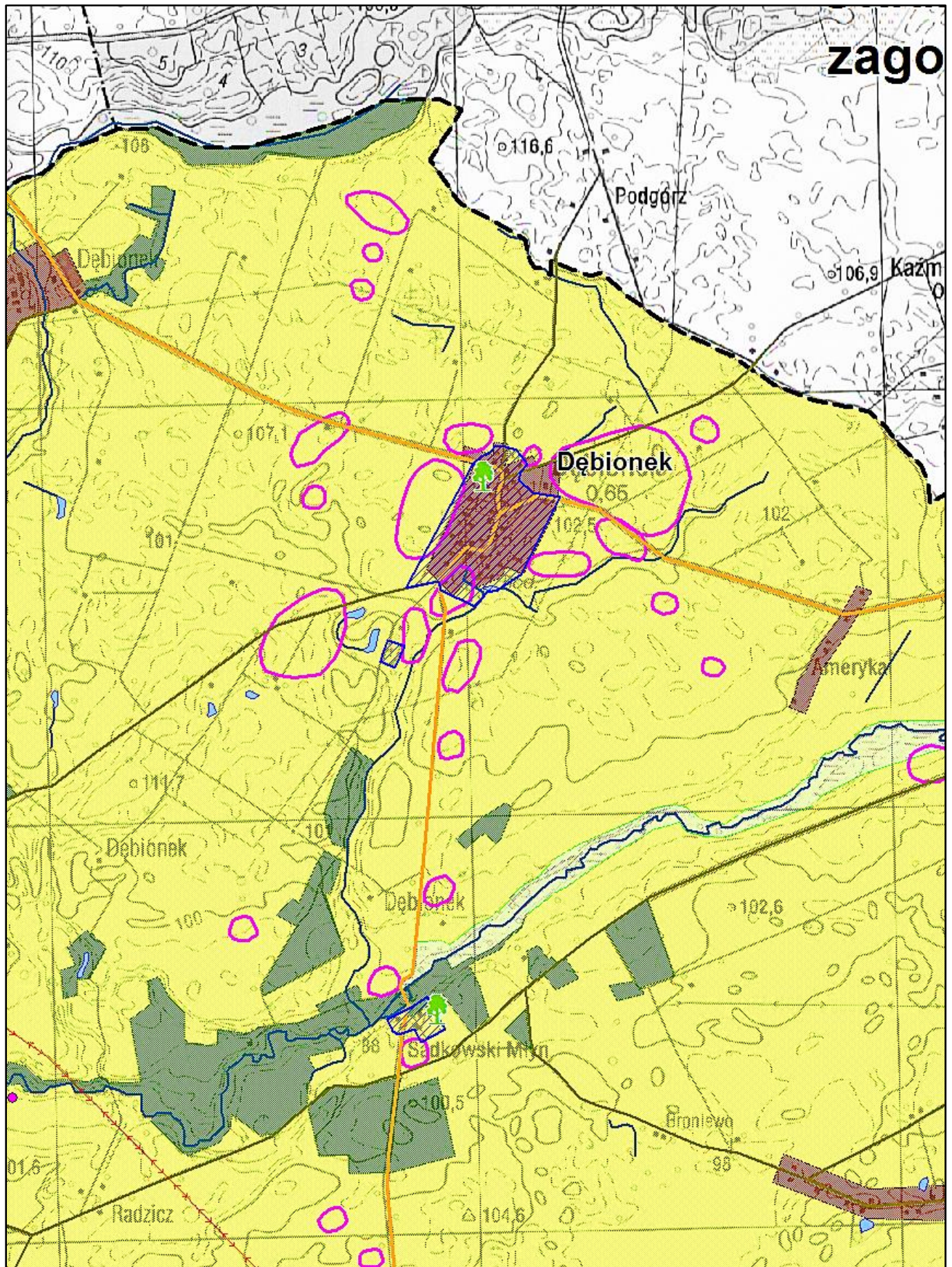
Nagrobek ks. Stanisława Lemieża - wpisany do rejesrtur zabytków

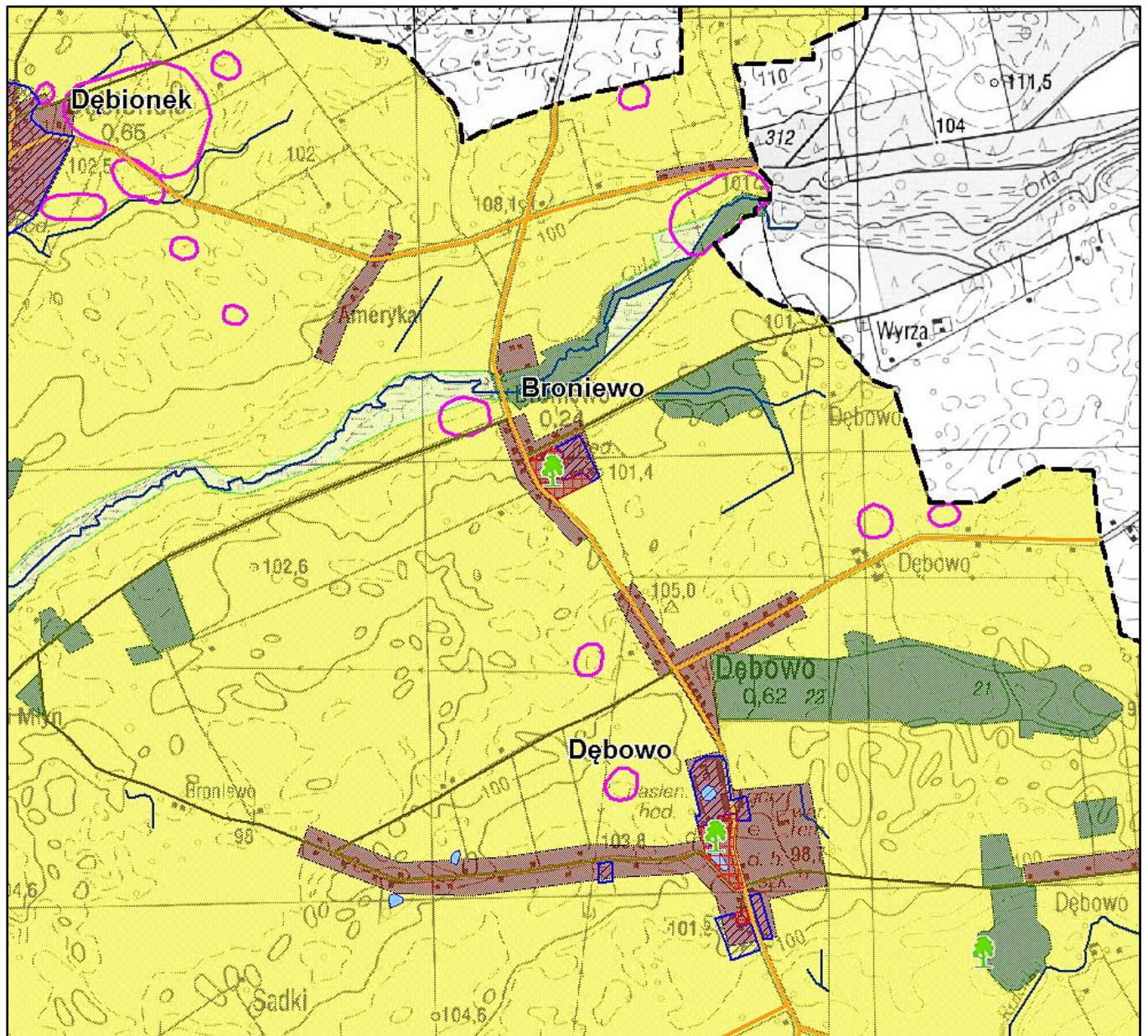

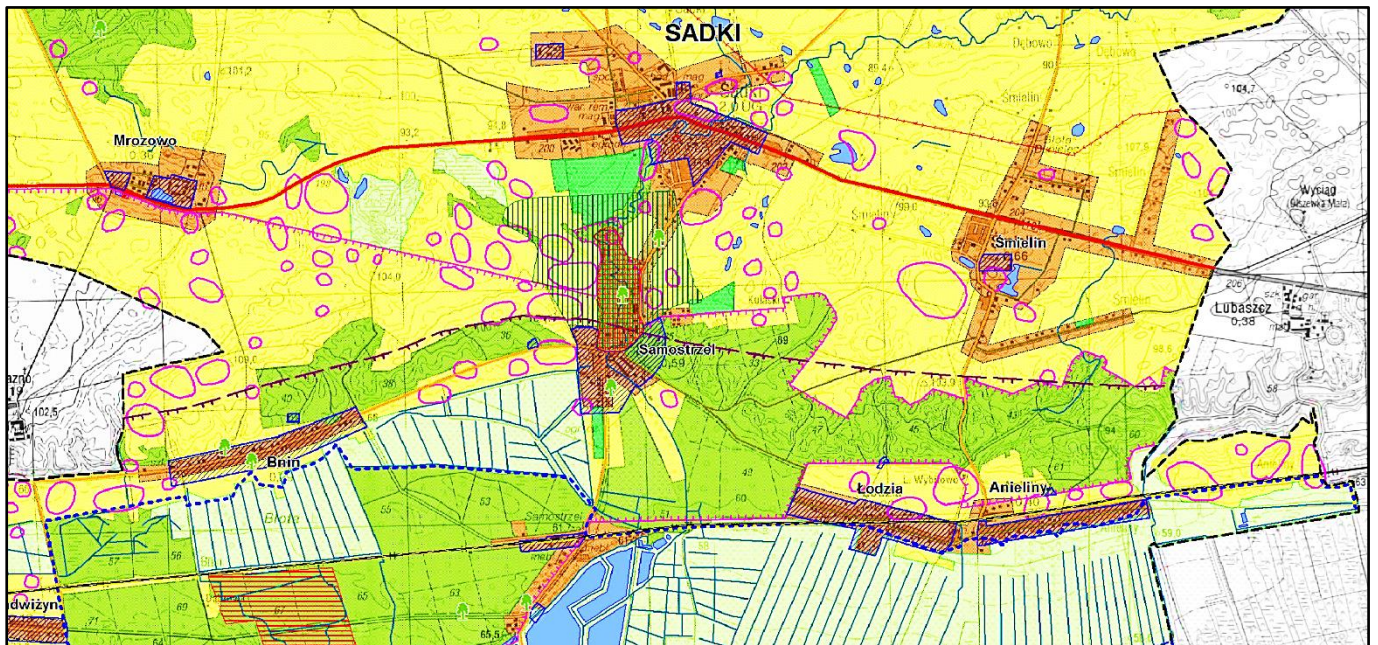
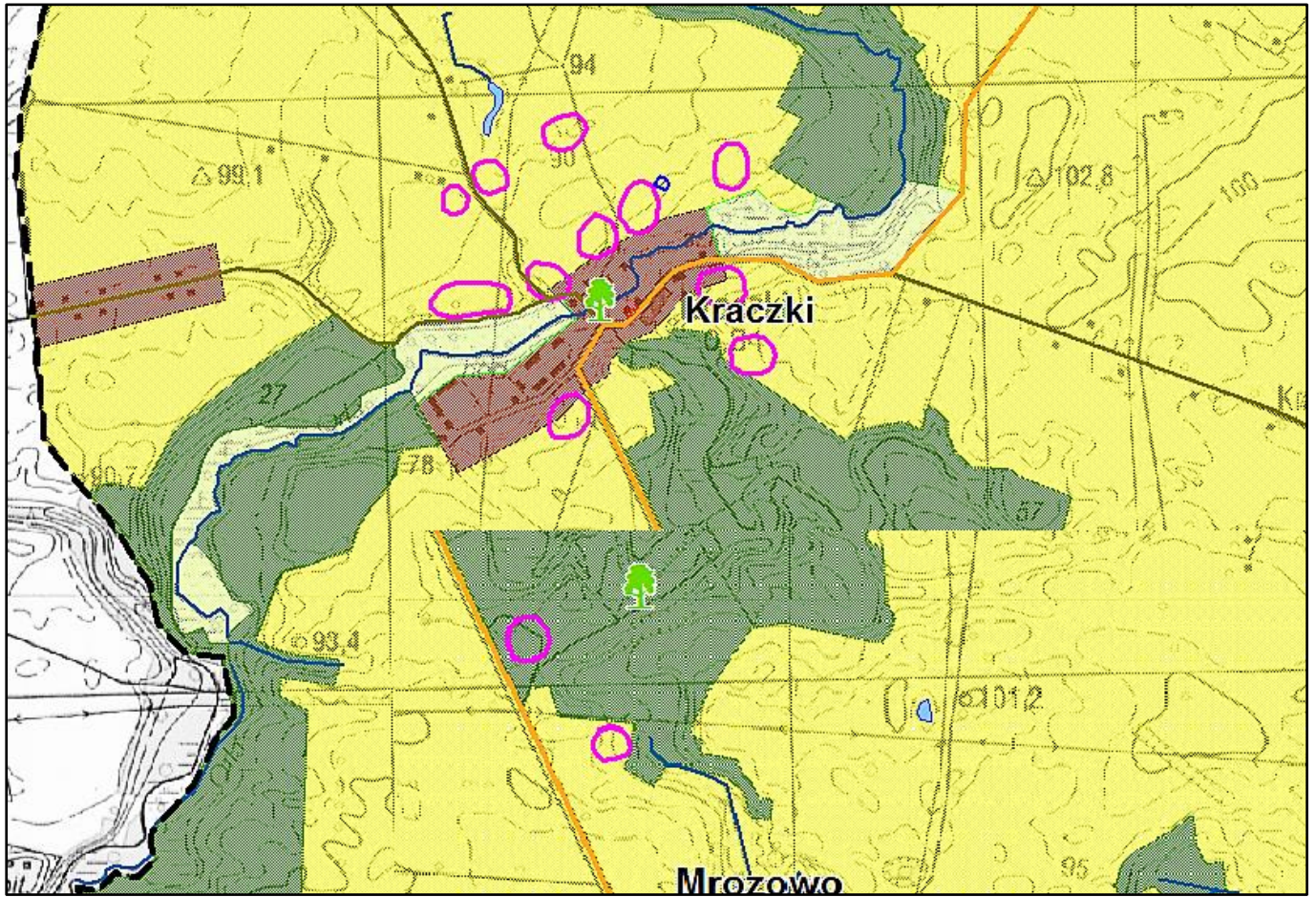
Załącznik VI Wybrane obszary ochrony konserwatorskiej

(źródło: Studium uwarunkowań kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Sadki)

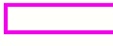

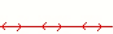

LEGENDA:

	Tereny zurbanizowane		Strefy ochrony konserwatorskiej A
	Rola		Strefy ochrony konserwatorskiej B
	Lasy		Strefy ochrony konserwatorskiej K
	Łąki		Strefa ochrony archeologicznej W
	Sady i ogrody zielkowe		Granica Gminy
	Wody		Drogi krajowe
	Rezerваты przyrody "Borek"		Drogi powiatowe
	Nadnotecki obszar chronionego krajobrazu		Drogi gminne
	Obszar Natura 2000 - PLH 300004 Dolina Noteci		Linia kolejowa
	Obszar Natura 2000 - PLB 300001 Dolina Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego		Pozostałe drogi i dojazdy
	Obszary bezpośredniego zagrożenia powodzią		Linia elektroenergetyczna 110 kV
	Obszar chroniony przed zalewami		Tereny eksploatacji złóż kopalin
			Granica głównego zbiornika wód podziemnych
			Pomnik przyrody
			Składowisko odpadów